

NIKU Rapport 36

Nasjonalt resultatmål 3 for kulturminnevernet

En undersøkelse av status og mulighet for
måloppnåelse i 2020

Anne Sætren

Sætren, Anne. 2010. Nasjonalt resultatmål 3 for kulturminnevernet. En undersøkelse av status og mulighet for måloppnåelse i 2020. – NIKU Rapport 36: 79.

Oslo, april 2010

NIKU Rapport 36
ISSN 1503-4895
ISBN 978-82-8101-082-6

Rettighetshaver © Copyright Stiftelsen Norsk institutt for kulturminneforskning, NIKU.
Publikasjonen kan siteres fritt med kildeangivelse

Rapporten er ikke trykt, men er tilgjengelig som pdf-fil på www.niku.no

Kontaktadresse: NIKU, Storgata 2, 0155 Oslo
Postadresse: NIKU, P.O.Box 736 Sentrum, NO-0105 Oslo
Tlf: 23 35 50 00
Fax:23 35 50 01
Internett: www.niku.no

Tilgjengelighet:	Åpen
Prosjektnr.:	1562640
Oppdragsgiver:	Riksrevisjonen
Faglig ansvarlig hos NIKU:	Leidulf Mydland

Forord

Oppdraget ble utført for Riksrevisjonen og omhandler mulighetene for måloppnåelse av nasjonalt resultatmål 3 for kulturminnevernet. Rapporten ble overlevert oppdragsgiver 10.09.2008. Det er kun foretatt korrekturmessige endringer ved utgivelse av rapporten.

Oslo, april 2010

Sammendrag

Sætren, Anne. 2010. *Nasjonalt resultatmål 3 for kulturminnevernet. En undersøkelse av status og mulighet for måloppnåelse i 2020.* – NIKU Rapport 36: 79.

Oppdraget omfattet en analyse av den nåværende fredningsmassens sammensetning når det gjelder geografisk, sosial, etnisk, næringsmessig og tidsmessig bredde, samt å vurdere forvaltningens muligheter til å nå målet om en mer representativ bredde innen 2020. Fredningsformer og fredningssammensetning er vurdert i følgende tidsrom; per utgangen av 1987, 1988–1997 og 1998–2007. Analysen baserte seg på datamateriale hentet fra Riksantikvarens database; Askeladden, og omfatter ulike fredningsformer av nyere tids kulturminner.

På bakgrunn av de begrensede mulighetene for gode og valide tallmessige utvalg i Askeladden, er det benyttet en kombinasjon av kvantitativ og kvalitativ metode. Det er den relative tilstedeværelsen og omfanget av kulturminner knyttet til ulike samfunnslag, samfunnsområder, etniske grupper, tidsperioder og geografiske områder som er gjort til gjenstand for vurdering med hensyn på breddemålene.

Et av undersøkelsens hovedfunn er at kulturminnevernets database ikke er tilrettelagt for å gi oversikt over fredningsmassens breddemessige sammensetning. I forhold til mulighetene for måloppnåelse i 2020, er det svært alvorlig at forvaltningen med dagens versjon av Askeladden ikke har et egnet grunnlag for å iverksette og overvåke effekten av tiltak rettet mot måloppnåelse.

Med unntak av alder, er ingen av breddemålene tilfredsstillende operasjonalisert i Askeladdens klassifikasjonssystem. Når det gjelder kulturminnenes sosiale og etniske sammenheng, er klassifiseringsverktøy totalt fraværende. I tillegg til klassifikasjonsmessige mangler, er det gjennom stikkprøver avdekket et større antall klassifikasjonsfeil og -mangler. Stikkprøvene viste også at fredningsvedtakene ofte ivaretok de ulike breddemålene på en langt bedre måte enn det databasen var egnet til å fange opp.

Det har skjedd vesentlige endringer i fredningssammensetningen i de to tiårsperiodene etter 1987. Listefredningen fra 1920-tallet utgjør en stadig mindre andel av totaltallet. Virkemidler som tematiske fredningsplaner og forskriftsfredninger av statlige bygninger og kulturmiljø gir store utslag i fredningsmassen. I perioden 1988–1997 ble det gjennomført tematiske og fylkesvise fredningsplaner som bidro noe til å redusere fredningsmassens skjevhet, selv om antallet enkeltobjekter var relativt lavt. Nye planer av denne typen er ikke igangsatt av Riksantikvaren i perioden 1998–2007.

Den **nærings- og virksomhetsmessige** bredden har økt de siste 20 årene ved at tidligere ikke-representerte næringer og virksomheter per dags dato er representert i fredningsmassen. De statlige verneplanene gir store utslag i fredningsmassen i form av store antall av enkelte kulturminnetyper. Bredden innenfor primærnæringene kan ikke sies å være tilfredsstillende, blant annet på bakgrunn av at det er gjennomført relativt få fredninger i løpet av de siste 20 årene innenfor denne kulturhistorisk sentrale hovedgruppen. Det innebærer at fredningsmassen fremdeles har slagside mot større gårdsbruk i indre deler av Sør-Norge.

Den **tidsmessige** bredden i fredningsmassen viser en relativt jevn konveks fordelingskurve, hvor bebyggelse fra 1800-tallet utgjør den største andelen. Et større antall bygninger er

imidlertid udaterte i databasen, uten nødvendigvis å være udatert i fredningsvedtakene. Anlegg fra 1900-tallet er relativt bedre representert ved utgangen av 2007 enn ti år tidligere. Andelen bygninger fra 1900-tallet forventes å øke fram mot 2020 som en følge av pågående forskriftsfredninger av statlige bygninger, mens tilsvarende økning neppe kan forventes for bygninger fra 16- og 1700-tallet.

De **geografiske** skjevhetene mellom landets fylker som fantes i fredningslistene fra 1920-tallet er fremdeles synlige i fredningsmassen. En geografisk analyse er imidlertid begrenset til administrative grenser slik som fylker og kommuner. Det skyldes at Askeladden mangler rommessige analyseverktøy med kulturhistorisk relevans, slik som for eksempel forhold mellom by – land og kyst – innland.

Det foreligger ingen klassifikasjonsmessige verktøy i Askeladden rettet mot kulturminnes **sosiale og etniske sammenheng**. Denne delen av undersøkelsen er derfor gjennomført ved hjelp av kvalitative søk og utvalg, hvor fredningsvedtak og objekttyper utgjør datagrunnlaget.

Det breddemessige forholdet når det gjelder fredete kulturminner knyttet til ulike **sosiale** miljøer er det breddemålet som kommer dårligst ut i denne undersøkelsen. Det både var og er et faktum at fredningsmassen har en stor slagside mot overklassens materielle kultur. Dette har vært erkjent innen forvaltningen siden 1980-tallet. Ut fra en kvalitativ vurdering er det fortsatt svært store skjevheter i fredningsmassen med hensyn til sosial bredde, særlig innenfor den kulturhistorisk viktige landbrukssektoren.

Det breddemessige forholdet når det gjelder fredete kulturminner knyttet til ulike **etniske** grupper, er ikke tilfredsstillende. Ved utgangen av 2007 var det kun fredet kulturminner knyttet til den nasjonale minoriteten kvener. Disse fredningene ble gjennomført som et ledd i fylkesverneplanen for Finmark utarbeidet på 1980-tallet. Det ble ved målrettede kvalitative søk ikke funnet fredete kulturminner i Askeladden knyttet til de øvrige nasjonale minoritetene jøder, skogfinner, rom/sigøynere og romanifolket/tatere.

En eventuell måloppnåelse i 2020 er helt avhengig av en operasjonalisering av breddemålene gjennom etablering av et faglig velfundert klassifikasjonsverktøy til overvåking av fredningsmassen. Dette arbeidet må da også omfatte oppretting av systematiske feil og mangler i eksisterende database. I tillegg til et klart behov for et egnet forvaltningsmessig overvåkingsverktøy, er det også behov for større tematiske satsinger rettet spesielt mot de skjevheter i fredningsmassen som er vel kjent, og som en målrettet database vil kunne synliggjøre ytterligere.

Emneord: Kulturminnevern, nasjonale miljømål, Miljøstatus, fredete bygninger, fredningspolitikk, Riksrevisjonen, Askeladden, evaluering

Abstract

Sætren, Anne. 2010. *The National target for Cultural Heritage concerning protection of a representative selection of monuments and sites - Status and possibilities to achieve the target within 2020*. – NIKU Rapport 36: 79.

The Office of the Auditor General of Norway received this report 10th September 2008. The report's aim is to evaluate the possibility to reach the National target for Cultural Heritage, concerned with protection of a representative selection of monuments and sites for a wider range in terms of geography, social class, ethnicity, industrial and commercial use and historical periods by 2020. The research was based on the National database named "Askeladden", and was conducted through both quantitative and qualitative methods. The data was analysed in three time periods; the situation in 1987, and the two following ten year periods 1988–1997 and 1998–2007.

One of the major findings was that the cultural heritage management's database did not have sufficient analytical tools to measure the relevant categories. Only geography, industrial and commercial use and historical periods had analytical keywords in the database. There were no analytical keywords for social class and ethnical groups/national minorities. Qualitatively selected data related to social class and ethnical groups showed that only objects related to one of the five national minorities were protected by the Cultural Heritage Act by the end of 2007. There was no indication that objects connected to a wider range of social groups had been protected during the last 20 year period. The data indicated that the relative imbalance between the upper and the lower classes had increased rather than decreased, even though it has been a political target to minimize this gap since 1988.

There had been a widening of types of object related to different historical periods, industrial and commercial use and geographical areas during the last 20 year period. This increase in different types of cultural heritage sites and monuments took place especially between 1988 and 1997.

The report concludes that the cultural heritage management will have great difficulties reaching the national target within 2020. To reach the target, vital action is needed. A protection strategy must be designed and implemented, and the national database must be redesigned and given sufficient analytical tools to register and measure the relevant categories.

Key words: Cultural heritage, State of Environment, protected buildings, evaluation

Innhold

Forord	3
Sammendrag.....	4
Abstract.....	6
1. Innledning	8
2. Metodisk tilnærming og datagrunnlag.....	10
Bakgrunn og oppdrag.....	10
Metodisk tilnærming.....	11
Metodisk framgangsmåte og undersøkelsens avgrensing	11
Askeladden og undersøkelsens databasebruk	12
3. Fredningsantall og -typer 1920–2007.....	15
Fredningstyper og verneformer for nyere tids kulturminner.....	15
Bygningsfredningsloven av 1920 og betydningen for dagens fredningsmasse	17
Fredninger i perioden 1988–1997.....	19
Fredninger i perioden 1998–2007.....	22
Status 2007 – oppsummering og delkonklusjoner.....	26
4. Nasjonale delmål:	29
4.1. Geografisk bredde.....	29
Datagrunnlag og metodisk tilnærming.....	29
Status per 1987	29
Fredninger i perioden 1988–97	30
Fredninger i perioden 1997–2007.....	32
Status per 2007	36
Oppsummering og delkonklusjon.....	38
4.2. Tidsmessig bredde	39
Datagrunnlag og metodisk tilnærming.....	39
Fredningsmassens tidsmessige bredde.....	39
”Etterreformatorisk tid”	42
Delkonklusjon.....	44
4.3. Næringsmessig bredde	45
Datagrunnlag og metodisk tilnærming.....	45
Generelle trekk angående næringsmessig bredde i fredningsmassen.....	45
Primærnæringene.....	54
Næringsmessig bredde – eksemplet Østfold	56
Delkonklusjon.....	61
4.4. Sosial bredde	62
Datagrunnlag og metodisk tilnærming.....	62
Delkonklusjon.....	66
4.5. Etnisk bredde	67
Datagrunnlag og metodisk tilnærming:	67
Skogsfinnene og bygningstypene røykstue og badstue	67
Nasjonale minoriteter og kategorisering	68
Delkonklusjon.....	68
5 Konklusjoner og vurdering av mulighet for måloppnåelse.....	70
Status for fredningsmassens sammensetning og virkemiddelbruk.....	70
Forvaltningsmessige verktøy og betydningen for oppnåelse av breddemålene	70
Status og vurdering av breddemålene i forhold til måloppnåelse	71
6 Figuroversikt	75

1. Innledning

Rapporten er utarbeidet av NIKU på oppdrag fra Riksrevisjonen.

Oppdraget omhandler nasjonalt resultatmål 3 for kulturminnevernet, jf. Stortingsmelding nr. 16 (2004-2005) *Leve med kulturminner*. Formålet med undersøkelsen er å analysere den nåværende fredningsmassens sammensetning og å vurdere forvaltningens mulighet til å nå målet om en mer representativ bredde innen 2020.

Rapporten er basert på følgende oppdragsbeskrivelse:

a) Det skal utføres en analyse av bygninger og anlegg som er fredet med henblikk på å vurdere hvilke bygninger og anlegg som er sikret gjennom bruk av kulturminneloven, i lys av nasjonalt resultatmål 3: Den geografiske, sosiale, etniske, næringsmessige og tidsmessige bredden i de varig vernete kulturminnene og kulturmiljøene skal bli bedre, og et representativt utvalg skal være fredet innen 2020.¹ Analysen skal baseres på data hentet fra Askeladden.

Formålet med denne analysen er å gi Riksrevisjonen et grunnlag for å foreta vurderinger om i hvilken grad de siste 20 års gjennomførte fredninger bidrar til at fredningsmassen består av et mer representativt utvalg bygninger og anlegg, og i hvilken grad nasjonalt resultatmål 3 kan nås.

*Som del av oppdraget skal det utarbeides en metode for gruppering av kulturminnetyper med henblikk på representativitetskategoriene. Metoden skal ta utgangspunkt i Askeladdens klassifikasjonssystem. Klassifiseringsmetoden skal ikke være en fullstendig operasjonalisering av begrepet "representativitet", men den skal ta utgangspunkt i de prioriteringer som Stortinget har vedtatt knyttet til denne målformuleringen og som fremgår av undersøkelsens revisjonskriterier (jf. Vedlegg 1). Sentrale dokumenter er for eksempel St.meld. nr. 16 (2004-05) *Leve med kulturminner* og Innst.S.nr. 227 (2004-2005), Stortingsmeldingene *Regjeringens miljøvernpolitikk og rikets miljøtilstand med tilhørende innstillinger*², St.meld. nr. 39 (1986-87) *Bygnings- og fornminnevernet* og Innst. S. nr. 135 (1987-88), St.meld. nr. 58 (1996-97) *Miljøvernpolitikk for en bærekraftig utvikling*.*

Følgende faktorer knyttet til de fredede bygningene og anleggene vil være aktuelle som grunnlag for kategoriseringen: alder, sosial tilhørighet, geografisk spredning, kulturell/etnisk tilhørighet og virksomhet/aktivitet.

Med utgangspunkt i klassifikasjonssystemet, skal oppdragstaker analysere hvilke fredninger som ble gjennomført i periodene 1988-1997 og 1998-2007, og i hvilken grad de siste 20 års gjennomførte fredninger bidrar til målet om bevaring av et mer representativt utvalg bygninger og anlegg. Dette vil også innebære en vurdering av hva fredningsmassen frem til og med 1987 bestod av og hva dagens fredningsmasse består av (ved utgangen av 2007).

¹ Jf. St.meld. nr. 16 (2004-2005) *Leve med kulturminner*.

² St.meld. nr. 8 (1999-2000), St.meld. nr. 25 (2002-2003), St.meld. nr. 21 (2004-2005), St.meld. nr. 26 (2006-2007).

b) Det skal foretas en analyse av hvilke objekter som har blitt fredet gjennom de ulike fredningsformene; vedtaksfredning, kulturmiljøfredning, midlertidig fredning og forskriftsfredning, i periodene 1988-1997 og 1998-2007.

Riksantikvaren har utarbeidet grunnlagsmateriale basert på Askeladdendata i Excel-format. Dataene har vært delvis bearbeidet for undersøkelsens formål. Grunnlagsmaterialet ble mottatt fra Riksantikvaren v/Siri Hagen 29.05.08.

Riksantikvaren har i tillegg bidratt med andre tekniske og administrative opplysninger angående databasen. Riksantikvarens arkiv har bidratt med hjelp i forbindelse med undersøkelser knyttet til direktoratets egne verneplaner. Riksantikvarens grunnlagsmateriale angående den pågående fredningsgjennomgangen er mottatt fra Riksrevisjonen.

Arbeidet er utført av forsker Anne Sætren i avdeling for Bygninger og omgivelser. Avdelingsleder Leidulf Mydland har kvalitetssikret arbeidet.

Oppdragets tidmessige ramme har vært cirka 6 ukeverk. Underveis i arbeidet har det vært avholdt et innledende møte og to rapporteringsmøter med oppdragsgiver, samt to møter med representanter for Riksantikvaren og Miljøverndepartementet hvor henholdsvis oppdragets metodiske framgangsmåte og funn ble presentert.

2. Metodisk tilnærming og datagrunnlag

Bakgrunn og oppdrag

I Stortingsmelding nr. 39 (1986-87) Bygnings- og fornminnevernet påpekes det at den fredete bygningsmassen har en skjev sammensetning. Kulturminnevernet hadde fram til da særlig konsentrert seg om "... bevaring av store enkeltobjekter, som gårdsbebyggelse og minner knyttet til de bedre stilt lag av befolkningen". Denne beskrivelsen av situasjonen benyttes fremdeles i politiske dokumenter, og en endring av dette forholdet inngår som en del den nye fredningspolitikken som er vedtatt gjennomført i den siste kulturminnemeldingen (2004-2005). De konkretiserte breddemålene har til hensikt å rette opp i de eksisterende skjevhetene i fredningsmassen.

Denne undersøkelsens formål er å analysere den nåværende fredningsmassens sammensetning når det gjelder geografisk, sosial, etnisk, næringsmessig og tidsmessig bredde, og å vurdere forvaltningens mulighet til å nå målet om en mer representativ bredde innen 2020. Analysen baserer seg på datamateriale hentet fra Riksantikvarens database; Askeladden, og undersøkelsens hovedutfordring ligger i koblingen av de eksisterende datakategoriene slik at de gir et bilde av den eksisterende situasjonen når det gjelder breddemålene. Undersøkelsen har ikke til siktemål å etablere en hel og fullstendig oversikt over fredningsmassens bredde, men indikere den relative tilstanden og deretter vurdere muligheten for måloppnåelse.

Undersøkelsen baserer seg på de gjeldende resultatmål for kulturminnevernets arbeid, jf. Stortingsmelding nr. 26 (2006-2007) Regjeringenes miljøpolitikk og rikets miljøtilstand. Resultatmål 3 og tidshorisonen for oppnåelse av målet ble senest revidert i Stortingsmelding nr. 16 (2004-2005) Leve med kulturminner:

Tabell 3.1 Dagens nasjonale mål for kulturminnepolitikken og forslag til justeringer³

	Målene fastsatt i 2000	Tilstanden i 2004	Forslag til nye mål
Nasjonalt resultatmål 3	Den geografiske, sosiale, etniske og tidsmessige bredden i varig vernede kulturminner og kulturmiljøer skal bedres, slik at svakt representerte og manglende hovedgrupper er representert med flere objekter innen 2004 (i forhold til 1998-nivået).	Det er behov for ny politikk, jf. kapittel 4.	Den geografiske, sosiale, etniske, næringsmessige og tidsmessige bredden i de varig vernete kulturminnene og kulturmiljøene skal bli bedre, og et representativt utvalg skal være fredet innen 2020.

Det vil være den relative tilstedeværelsen og omfanget av kulturminner knyttet til ulike samfunnslag, samfunnsområder, etniske grupper, tidsperioder og geografiske områder som gjøres til gjenstand for en analyse i denne undersøkelsen, jf. formuleringene i Stortingsmelding nr. 8 (1999-2000) Regjeringenes miljøpolitikk og rikets miljøtilstand.

³ Illustrasjonen er hentet fra Stortingsmelding nr. 16 (2004-2005) Leve med kulturminner, s. 16.

Metodisk tilnærming

De nasjonale breddemålene for kulturminnepolitikken omfatter vide, relativt grove og velkjente kulturhistoriske dimensjoner. De kulturhistoriske dimensjonene er måter å kategorisere og tolke kulturhistorisk materiale på slik at de blir meningsbærende i nåtida. Fredningsmassen utgjør i denne sammenheng det kulturhistoriske materialet som i tillegg til å være en del av våre fysiske omgivelser, også er en kilde til kunnskap om fortida.

Denne undersøkelsen behandler breddemålene med utgangspunkt i deres kulturhistoriske grovmaskethet. Det er to forhold som undersøkes; reell tilstedeværelse og samvariasjon. Det vil si den faktiske tilstedeværelsen av ulike samfunnslag, samfunnsområder, etniske grupper, tidsperioder og geografiske områder i fredningsmassen, samt om det antallet som eventuelt finnes står i rimelig forhold til det undersøkte objektets historiske betydning og det antatte omfanget av verneverdige objekter i nåtid. Det sistnevnte forholdet er klart problematisk fordi flere faktorer er delvis ukjente. Antallet fredete objekter må likevel relateres til noe, slik som hvor vanlig kulturminnetypen har vært til ulike tider og på ulike steder, og hvor mange objekter som i dag er bevart. En viss grad av usikkerhet er generelt regelen i omgang med historisk materiale, men i denne sammenheng vil denne usikkerheten forplante seg videre i vurderingen av mulighet for måloppnåelse.

Breddemålene har klare innbyrdes sammenhenger og er også i stor grad innbyrdes avhengige. Norge er et land med stor regionale forskjeller både med hensyn til naturgrunnlag og kulturelle forhold, og det er åpenbare nåværende og kulturhistoriske sammenhenger mellom geografi og næring. Det er imidlertid også blant annet klare sammenhenger mellom geografi og etniske grupper, og mellom sosiale grupper og kulturminnenes tidsmessige bredde. Denne undersøkelsen separerer i all hovedsak breddemålene med hensyn på å oppnå best mulig oversikt over status i dagens fredningsmasse, jf. oppdragsbeskrivelsen. Det gjøres likevel enkelte krysskoblinger av variablene med henblikk på å belyse bredden i hver variabel.

Den metodiske framgangsmåten i undersøkelsen vil variere på bakgrunn av mulighetene for utvalg av data i Askeladden, samt særtrekk ved breddemålene ut fra historiske, kulturelle og regionale forhold. Generelt blir alle breddemålene behandlet tallmessig i form av en forenklet deskriptiv statistikk der det foreligger tilstrekkelig grunnlagsdata.

Selv om undersøkelsen baserer seg på tallmateriale, benyttes i stor grad en kvalitativ metode hvor de kvantitative resultatene gjøres til gjenstand for fortolkning. De relativt begrensede mulighetene for å gjøre gode og valide tallmessige utvalg gjør dessuten kvalitative utvalg av data nødvendig.

Vurderingen av mulighet for måloppnåelse baserer seg på resultatene fra breddevurderingen, samt resultatene av de endringer som har skjedd i fredningsmassen de siste 20 årene. Resultatene av forvaltningens gjennomførte og igangsatte tiltak trekkes inn som en viktig side ved vurderingen av muligheten for måloppnåelse.

Metodisk framgangsmåte og undersøkelsens avgrensning

For å vurdere muligheten for måloppnåelse innen 2020, er det nødvendig å analysere fredningsmassens sammensetning, samt se på eventuelle endringer som en følge av forvaltningens arbeid over et lengre tidsrom. 20-års perioden fra og med 1988 er et naturlig startpunkt for undersøkelsen på bakgrunn av de representativitetsmålene som ble formulert i den forrige stortingsmeldingen om kulturminnevernet, Stortingsmelding nr. 39 (1986-87)

Bygnings- og fornminnevernet. I denne stortingsmeldingen heter det at målet for kulturminnearbeidet "... er å bevare et så stort og sammensatt utvalg av kulturminner at folk kan oppleve hvordan samfunnet har utviklet seg gjennom en lengre tidsperiode."⁴ Videre i meldingen står det at "kriteriene og retningslinjene for vern blant annet må sikre: bred variasjon i tid, type, etnisk og sosial tilhørighet og geografisk fordeling."⁵

Denne analysen tar derfor for seg fredninger av kulturminner fra nyere tid gjennomført i de siste 20 årene; perioden fra og med 1.1.1988 fram til og med 31.12.2007. Materialet blir delt opp i to tiårsintervaller; 1988 -1997 og 1998-2007.

For å kunne vurdere eventuelle endringer i fredningssammensetningen i undersøkelsesperioden, er det i tillegg nødvendig å analysere og redegjøre for status for fredningsmassen per 31.12.1987, sett på bakgrunn av at store deler av dagens vedtaksfredninger består av de såkalte listefredningene fra 1920-tallet.

Datautvalget omfatter fredninger av nyere tids kulturminner fra perioden etter 1650⁶, og følgende av kulturminnelovens (kml) fredningsformer; vedtaksfredning (§ 15, (§19)), kulturmiljøfredning (§ 20), midlertidig fredning (§ 22.4) og forskriftsfredning (§ 22a).

Undersøkelsen omfatter ikke de pågående fredningssakene som ikke er registrert i Askeladden, så som saker hvor det er varslet oppstart av fredning uten at objektet samtidig er midlertidig fredet i medhold av kml § 22.4.

Når det gjelder disse formene for fredninger, må forvaltningen opptre aktivt handlende for å sikre kulturminnene et varig og lovbeskyttet vern. Forvaltningen har dermed en mulighet til å styre utvalget av objekter, selv om en del vedtak skjer på bakgrunn av andre samfunnsaktørers handlinger og akutte behov for avklaring av vernverdi initiert av andre aktører enn kulturminneforvaltningen selv. Det er likevel innenfor de ovenfor nevnte fredningsformene at det i særlig grad foreligger muligheter for forvaltningen til å handle aktivt når det gjelder å velge ut objekter for varig vern.

Denne undersøkelsen omfatter *ikke* automatisk fredete kulturminner, tidligere omtalt som fornminner. Automatisk fredete kulturminner (kml §§ 4 og 14), er sikret varig vern gjennom alderskriteriet alene. Generelt gjelder den automatiske fredningen for kulturminner som kan dateres til tidsrommet før 1537 (reformasjonen), men for samisk kulturminner gjelder en 100 års grense for den automatiske fredningen. (En tilsvarende grense gjelder for kulturminner under vann (båter, skipsskrog, tilbehør, last og annet)).

Undersøkelsen omfatter ikke båter, jf. kml § 14a. Muligheten til å frede flytende fartøy ble innført i 2000. Per 31.12.2007 omfatter dette et fåtall objekter, og ingen lagt inn i Askeladden.

Askeladden og undersøkelsens databasebruk

Analysen er basert på data hentet fra Riksantikvarens kulturminnedatabase, Askeladden. Askeladden er fra 2004 den offisielle databasen over alle fredete kulturminner og kulturmiljøer i Norge, i tillegg til listeførte kirker. Askeladden er tilgjengelig over internett for

⁴ Stortingsmelding nr. 39 (1986-87) Bygnings- og fornminnevernet, s.14.

⁵ Stortingsmelding nr. 39 (1986-87) Bygnings- og fornminnevernet, s. 16.

⁶ Tidsgrensen ble endret fra 1526 til 1650 ved en res. 3. mars 2000 nr. 209, endres ved lov 17. juni 2005 nr. 101.

kulturminneforvaltningen, statlige sektormyndigheter og kommunene. De ulike forvaltningsledd har muligheter til innsyn i basen, og til ajourhold/oppdatering i henhold til ansvars- og myndighetsområder.

Askeladden innebærer en relativt ny og tilgjengelig mulighet til kvantitativ behandling av fredningsmassen. Databasens kategoriseringer setter likevel klare begrensninger for undersøkelsen når det gjelder de ulike breddemålene. Den metodiske framgangsmåten er derfor delvis basert på de kvantitative mulighetene Askeladden gir, men må også basere seg på kvalitative datautvalg. Dette er i all hovedsak gjort gjennom uttrekk av data i pivottabeller slik at relevante kategoriseringer av objektene kan kombineres.

Det er vesentlige mangler ved Askeladden som analyseverktøy med henblikk på å undersøke fredningsmassens sammensetning med hensyn til breddemålene. Klassifikasjonssystemet mangler til dels en innbyrdes logikk og en god hierarkisk struktur. En stor andel objekter er udatert. Det er også en stor grad av usikkerhet knyttet til de kategoriene som er benyttet når det gjelder nærings- og virksomhetsmessig klassifisering. Askeladden har overhode ikke noe klassifikasjonssystem som er rettet mot å belyse det relasjonelle forholdet mellom kulturminnene og deres sosiale eller etniske kontekst.

De ulike metodiske framgangsmåtene som er benyttet når det gjelder de enkelte breddemålene, må tilpasset de ulike målenes egenskaper og databasens kategoriseringer. Det vil derfor bli redegjort for de ulike framgangsmåtene ved gjennomgangen av de ulike breddemålene.

For å kvalitetssikre resultater og tolkninger, er det i gjennomført tilfeldige stikkprøver av enkeltfredninger. Dette er gjort ut fra to hovedhensyn. For det første er det tatt stikkprøver for å etterprøve funn og tolkningsmuligheten av funnene, og for det andre er det tatt stikkprøver for å undersøke hvordan klassifiseringssystemet i Askeladden ivaretar og håndterer de enkelte fredete kulturminnene med hensyn på breddemålene. Der det er gjort funn som tyder på klassifikasjonsfeil er disse nevnt enkeltvis, eller omtalt i form av sluttnoter, uten at undersøkelsens hovedhensikt har vært å avdekke eventuelle klassifikasjonsfeil og -mangler i Askeladden.

Det er foretatt løpende kvalitetsjekk av tallgrunlaget, i hovedsak opp mot Askeladdens nettversjon. Kvalitetskontrollene har både bestått av en gjennomføring av samme søk i nettversjonen for å sammenholde det tallmessige resultatet, eller innhenting av nye og utfyllende opplysninger. Den viktigste kvalitetskontrollen har vært de innskannede fredningsdokumentene som er tilgjengelige via Askeladdens nettversjon.

Datamaterialet som i all hovedsak er benyttet i undersøkelsen er utlevert fra Riksantikvaren i form av regneark i Excel-format, hvor dataene har vært delvis bearbeidet for formålet i form av pivottabell for enkeltminner. Det i tillegg utarbeidet en egen pivottabell for lokaliteter. Der ikke annet er oppgitt, er tabellene basert på regnearkene fra Riksantikvaren overlevert 29.05.08.

I undersøkelsen kan det forekomme en del mindre tallmessige avvik. Mindre tallmessige divergenser uten vesentlig betydning for vurderingene har ikke vært gjort til gjenstand for nærmere undersøkelser, da det ligger utenfor rammene av dette oppdraget.

Askeladden omfatter muligheten til datautvalg både når det gjelder *enkeltminner* og *lokaliteter*. Undersøkelsen benytter begge former for datautvalg ut fra breddemålenes særtrekk og undersøkelses hovedformål, samt databasens ulike klassifikasjonssystem når det gjelder de to hovedutvalgene. Dette medfører imidlertid ulike tallstørrelser når det gjelder totaltall for fredninger, slik at det ikke vil være sammenliknbare tall gjennom hele undersøkelsen. Et *enkeltminne* er ett enkelt kulturminne. En *lokalitet* er derimot et begrep hentet fra arkeologisk fagterminologi, og omfatter en større sammenheng av kulturminner. I denne undersøkelsen vil flere fredete bygninger på et gårdsbruk utgjøre én lokalitet. Ved kvantifisering med hensyn på for eksempel næring, vil det være hensiktsmessig å telle antallet fredete gårdsbruk uavhengig av antallet fredete bygninger på tunet. Begrunnelsen for det vil her være at alle bygninger på et gårdsbruk danner en funksjonell helhet som en del av en økonomisk tilpasning. I undersøkelsen har det likevel i de fleste tilfeller vært hensiktsmessig å vurdere både antallet enkeltminner og lokaliteter for å kunne gi en god redegjørelse for breddemålene. Det vil framgå av illustrasjoner og/eller angitt figurtekst hvilket tallutvalg som er benyttet i hvert enkelt tilfelle.

3. Fredningsantall og -typer 1920–2007

Fredningstyper og verneformer for nyere tids kulturminner

Nyere tids kulturminner er generelt betegnelsen på kulturminner som ikke omfattes av automatisk fredning. En *automatisk fredning* gjelder for kulturminner som kan dateres til tidsrommet før 1537 (reformasjonen), og for samisk kulturminner eldre enn 100 år. Ved en lovendring i 2000 ble den automatiske fredningen utvidet til også å omfatte stående bygninger erklært eldre enn fra 1650. Automatisk fredete kulturminner er sikret varig vern gjennom alderskriteriet alene, mens øvrige fredninger krever begrunnelser basert på objektenes kulturhistorisk og arkitektoniske verdi for å kunne omfattes av et varig lovpålagt vern. Denne undersøkelsen omfatter *ikke* de automatisk fredete kulturminnene, men tar for seg fredningsmassen omfattet av lovbestemmelsene for nyere tids kulturminner.

Dagens lov om kulturminner (kml) gir rom for flere ulike former for fredning av kulturminner fra nyere tid. Denne undersøkelsen benytter følgende betegnelser på de ulike fredningsformene; vedtaksfredninger (kml §§ 15, 19), forskriftsfredninger (kml § 22a), kulturmiljøfredninger (kml § 20), samt midlertidige fredninger (kml § 22.4). Alle disse fredningsformene omfatter kulturminner yngre enn fra 1650, men fredningstypene har noe ulikt krav til eierskap, saksforberedelser og –gang. Selv om både §§ 20 og 22a begge er forskriftsfredninger, vil det på bakgrunn av denne undersøkelsens formål i stor grad være hensiktsmessig å skille dem fra hverandre.

Betegnelsen *vedtaksfredninger* brukes i denne undersøkelsen om fredninger av bygninger og anlegg (kml § 15) eller mindre områder rundt et fredet kulturminne (kml § 19) på bakgrunn av objektenes kulturhistoriske og arkitektoniske verdi. Fredning av bygninger som enkeltobjekter er den eldste og mest brukte fredningsformen når det gjelder nyere tids kulturminner. Fredning av et område rundt et fredet kulturminne gjøres ut fra en nyere kulturminnefaglig tankegang om at det fredete kulturminnet skal kunne være lesbart i sitt opprinnelige miljø. En områdefredning etter kml § 19 forutsetter et fredningsverdig hovedobjekt, og kan ikke benyttes alene.

En *midlertidig fredning* skjer med umiddelbar virkning ved trussel om tap eller skade på et kulturminne av høy verdi, men må følges opp av en ordinær fredningssak. Denne fredningsmuligheten benyttes også i en del tilfeller ved varsel om oppstart av fredningssak.

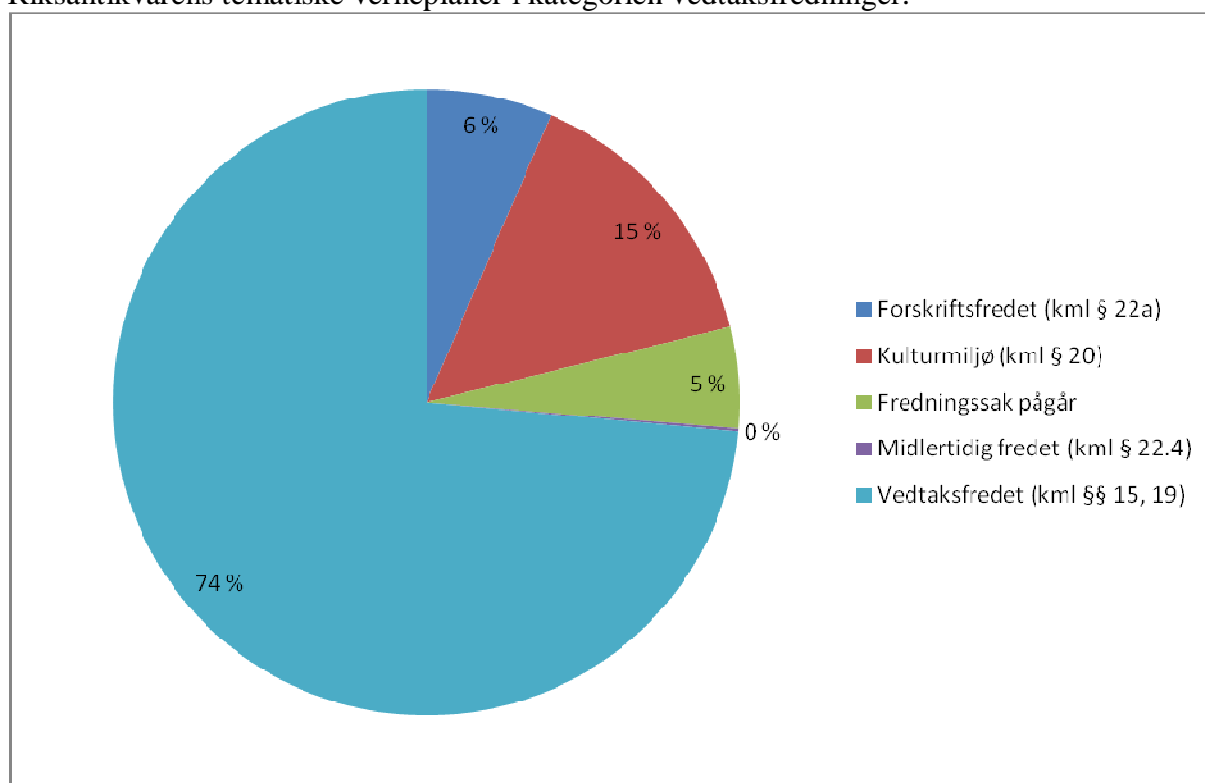
Kulturmiljøfredning ble innført ved en større lovendring i 1992. Kulturmiljøfredningene omfatter fredning av et større område ut fra nyere vernefaglig tankegang om behov for vern av mer helhetlige miljøer. Her fattes vedtaket som forskrift av Kongen i statsråd, slik som vedtak etter naturvernloven. Innenfor de kulturmiljøfredete områdene utgjør hver enkelt eiendom én lokalitet, slik at det blir både mange lokaliteter og mange enkeltminner innenfor ett fredet kulturmiljø. Kulturmiljøfredningene er i enkelte tilfeller også kombinert med en fredning etter kml § 15.

Anledningen til å *forskriftsfrede* statens bygninger er den nyest lovendring når det gjelder fredninger av nyere tids kulturminner, jf. kml § 22a. Den ble innført i 2000, og omfatter kun bygninger som per fredningsdato er i statlig eie. I henhold til den første loven om bygningsfredning fra 1920, kunne ikke statens bygninger fredes. På 1930-tallet ble det imidlertid utarbeidet lister over fredningsverdige bygninger i statens eie, og forutsetningen var at denne bygningsmassen skulle behandles etter de samme retningslinjene som gjelder for

fredete bygninger i privat eie.⁷ Denne gruppen bygninger er omtalt som ”administrativt fredet”, og det er Riksantikvaren som har hatt og fremdeles har ansvar for denne statlige eiendomsporteføljen. De ”administrativt fredete” bygningene er ikke lagt inn i Askeladden, slik at denne bygningsmassen ikke er med i det tallmessige grunnlaget for undersøkelsen.

Ved kgl.res. av 16.09.2006 ble det vedtatt at det skal lages *verneplaner* for statlige kulturhistoriske eiendommer. Det er departementene som har ansvar for sin sektors bygningsmasse, og verneplanene skal danne grunnlag for forskriftsfredninger. Disse omtales i denne undersøkelsen som *statlige verneplaner*. Det ble også utarbeidet statlige verneplaner før 2006. Fram til innføringen av forskriftsfredninger i 2000, ble fredninger av statlige bygninger gjennomført som vedtaksfredninger. I figur 1 under inngår derfor disse fredningene i kategorien vedtaksfredet.

En annen type verneplaner som omtales i denne undersøkelsen er de ulike tematiske verneplanene som Riksantikvaren har utarbeidet etter 1988. *Riksantikvaren tematiske verneplanene* omfatter tekniske og industrielle kulturminner, faste kulturminner langs kysten, samt kulturminner fra det 20. århundre. I tillegg er det gjennomført et større antall fredninger av prestegårder, som her kategoriseres som en tematisk satsing. Riksantikvarens tematiske verneplaner er med ett unntak, ikke mulig å skille ut i Askeladden. De er likevel tatt med i den kvalitative vurderingen av den forvaltningsmessige satsingen og fredningsmassens sammensetning i perioden etter 1988. I figur 1 under inngår fredninger som følge Riksantikvarens tematiske verneplaner i kategorien vedtaksfredninger.

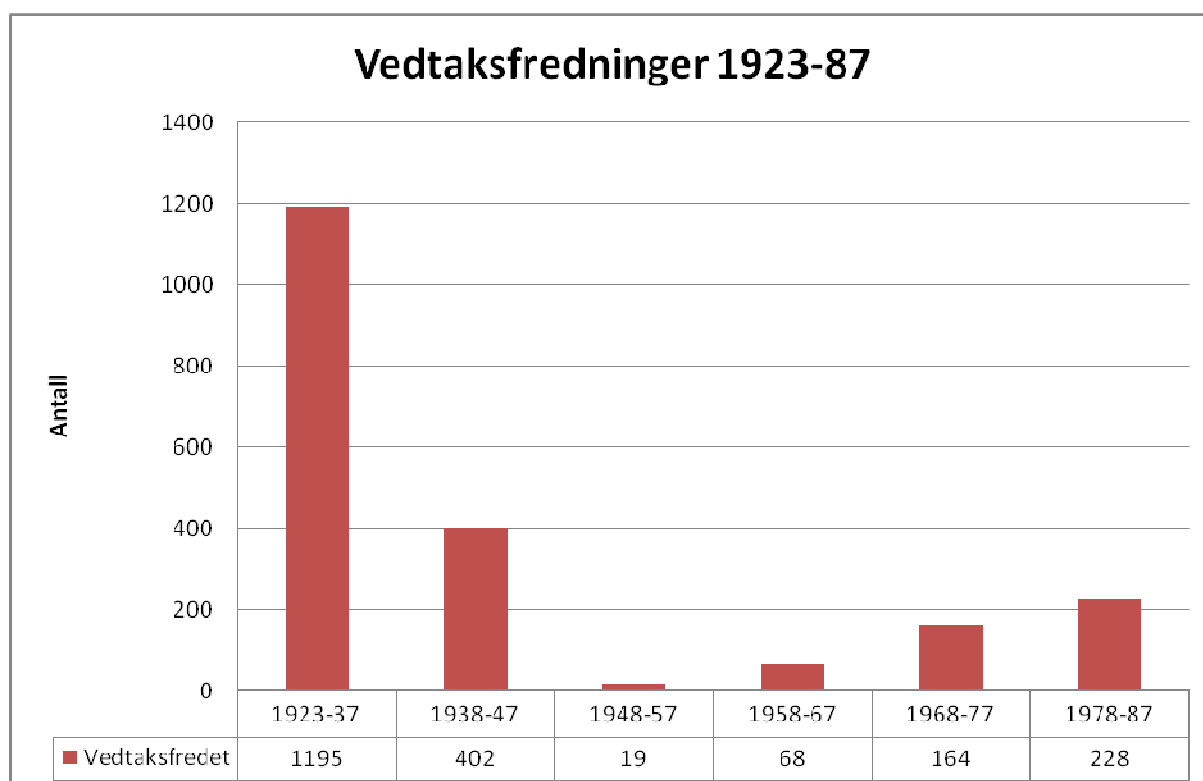
Figur 1. Sektordiagrammet viser fredningsmassens sammensetning per 31.12.2007 for kulturminner fra nyere tid etter verneparagraf. Diagrammet er basert på lokalitetsutvalg. Tallmaterialet for pågående fredninger er hentet fra Askeladdens nettversjon og omfatter i all hovedsak to kulturmiljøfredninger.

⁷ Oversikten over de ”administrativt fredete” bygningene finnes i Fortidsminneforeningens årbøker for 1933 og 1934.

Bygningsfredningsloven av 1920 og betydningen for dagens fredningsmasse

I 1920 kom den første loven som ga mulighet til å vedtaksfredede bygninger fra nyere tid; ”Lov om bygningsfredning”. Loven ga mulighet til å fredede bygninger gjennom enkeltvedtak, og kriteriene for utvalg for varig vern var en alder høyere enn 100 år og særlig kunstnerisk eller historisk verdi.

I løpet av årene mellom 1923 og 1937 ble 1195 bygninger vedtaksfredet. De første fredningene omtales gjerne som listefredningene, fordi det kun ble utarbeidet enkle, fylkesvise lister over de objektene som ble fredet. I all hovedsak ble det kun gitt opplysninger om gårdsnavn og bygningstype, slik at det foreligger ingen eller svært lite dokumentasjon av bygningene, og ei heller særlige begrunnelser for fredningene.

Figur 2. Vedtaksfredninger i perioden 1923-1987 basert på enkeltminneutvalg. I denne perioden foreligger det ingen mulighet for forskriftsfredninger av statlige bygg eller kulturmiljøfredninger.

Riksantikvaren har igangsatt en fredningsgjennomgang som har til hensikt å gjennomgå fredningene fra perioden 1923–1979. Fredningsgjennomgang er organisert som et eget prosjekt, og gjennomføres i samarbeid med de enkelte fylkeskommunene, samt Miljøverndepartementet. Prosjektet er planlagt å pågå fram til 2012.

Fredningsgjennomgangen vil innebære oppdatering av opplysningene om bygningene i forhold til dagens situasjon, og presisering av fredningsbestemmelsene for bygningene i et eget fredningsdokument slik som for fredninger av nyere dato. Oppdateringen av opplysninger for de fredete bygningene vil skje innenfor rammene av dagens databasesystem.

Dette prosjektet vil kunne føre til kvantitative forandringer i fredningsmassen. En del fredninger vil kunne bli opphevet med bakgrunn i vesentlige bygningmessige endringer, eller som følge av at bygningene allerede er tapt. Prosjektet er ikke forutsatt å innebære nye fredninger utenfor allerede fredete lokaliteter, slik at antallet fredninger neppe vil øke som en følge av fredningsgjennomgangen.

Fredningsgjennomgangen omfatter også en gjennomføring av alle fredningssaker som er påbegynt før 2005. Denne undersøkelsen omfatter ikke de pågående fredningssakene som ikke er registrert i Askeladden. Det vil si saker hvor det er varslet oppstart av fredning uten at objektet samtidig er midlertidig fredet i medhold av kml § 22.4. Ved utgangen av 2007 utgjorde de midlertidige fredningene 19 enkeltminner, mens totaltallet for oppstartede fredningssaker kan estimeres til omtrent det tredobbelte av dette tallet.⁸

Skjevhetene i dagens fredningsmasse forklares ofte mer eller mindre direkte ut fra fredningspolitikken i tiårene etter 1920. I Stortingsmelding nr. 39 (1986-87) beskrives dette forholdet slik:

”Dagens fredningsmasse er preget av 1920- og 40-årenes fredningspolitikk. Det ble da lagt stor vekt på å ta vare på bondekulturen, mens arbeiderkultur og kystkultur og minner som spesielt var knyttet til kvinners liv og virke ikke ble tillagt samme vekt.”⁹

I nyere stortingsmeldinger er ikke henvisningene til den tidligste fredningspolitikken så direkte, men ligger likevel implisitt når det gjøres oppmerksom på skjevhetene i fredningslistene.¹⁰ På bakgrunn av dette, er det grunn til å undersøke hvilken tallmessig andel de tidligste fredningene utgjør av dagens fredningsmasse. Dette vil danne en bakgrunn for den videre vurderingen av breddemålene.

I perioden fra 1938-1987 ble 881 enkeltminner vedtaksfredet, slik at det totale tallet ved inngangen til undersøkelsesperioden var 2076¹¹ vedtaksfredninger (per 31.12.1987)ⁱ. Det totale tallet for vedtaksfredete enkeltminner per 31.12.2007 er 3808.¹² Fredningene vedtatt før 31.12.1987 utgjør dermed 54,5 % av dagens totale fredningsmasse (per 31.12.2007). De tilsvarende tallene for vedtaksfredete lokaliteter er 951 per 31.12.1987 og 1426 per 31.12.2007. Det innebærer at 66,7 % av fredningsmassen ble vedtaksfredet før 1988 når fredningene sorteres på lokalitetsnivå.

De prosentandelene som er angitt ovenfor er ikke i samsvar med de opplysningene som gis i den siste kulturminnemeldingen, hvor det oppgis følgende andel: *”80 prosent av de vedtaksfredete eiendommene er fredet før 1978”*.¹³

Per 31.12.1977 var antallet vedtaksfredninger av enkeltminner 1848. Det vil si at antallet fredninger vedtatt før 31.12.1977 utgjør 48,5 % av alle vedtaksfredningene per 31.12.2007. (Antallet vedtaksfredninger ved utgangen av 2003 var totalt 3749, så en justering for de siste årenes fredninger endrer kun prosentandelen til 49 %).

De tilsvarende tallene for lokalitetsutvalg er 864 per 31.12.1977 og 1407 per 31.12.2003. Det vil si at 61,4 % av de vedtaksfredete lokalitetene i 2003 var fredet før 1978.

⁸ Estimater er basert på et internnotat fra Riksantikvaren angående framdriftsplanene for fredningsgjennomgangen datert 15.02.2008, mottatt fra Riksrevisjonen.

⁹ Stortingsmelding nr. 39 (1986-1987) Bygnings- og fornminnevernet, s. 16.

¹⁰ Se blant annet Stortingsmelding nr. 58 (1996-97) Miljøvernpolitikk for en bærekraftig utvikling, side 152 og Stortingsmelding nr. 8 (1999-2000) Regjeringens miljøvernpolitikk og rikets miljøtilstand, s. 51-52.

¹¹ Kontrollsjekk Askeladden ga 2113 objekter.

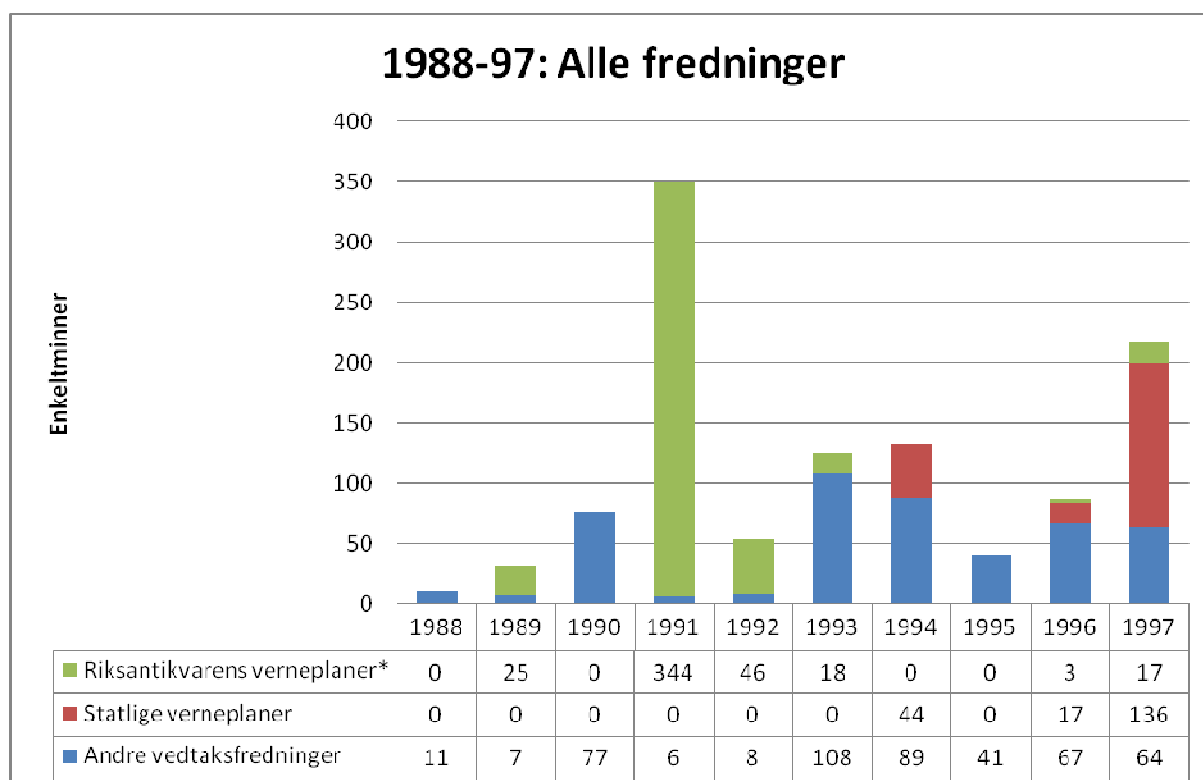
¹² Kontrollsjekk i Askeladden ga 3848 objekter. Divergensen ble testet mot utvalg ”stående bygg”: Resultat Askeladden: 3590, mens pivottabellresultat ga 3565. Ytterligere feilsøk ble ikke gjennomført.

¹³ Stortingsmelding nr. 16 (2004-2005), side 21.

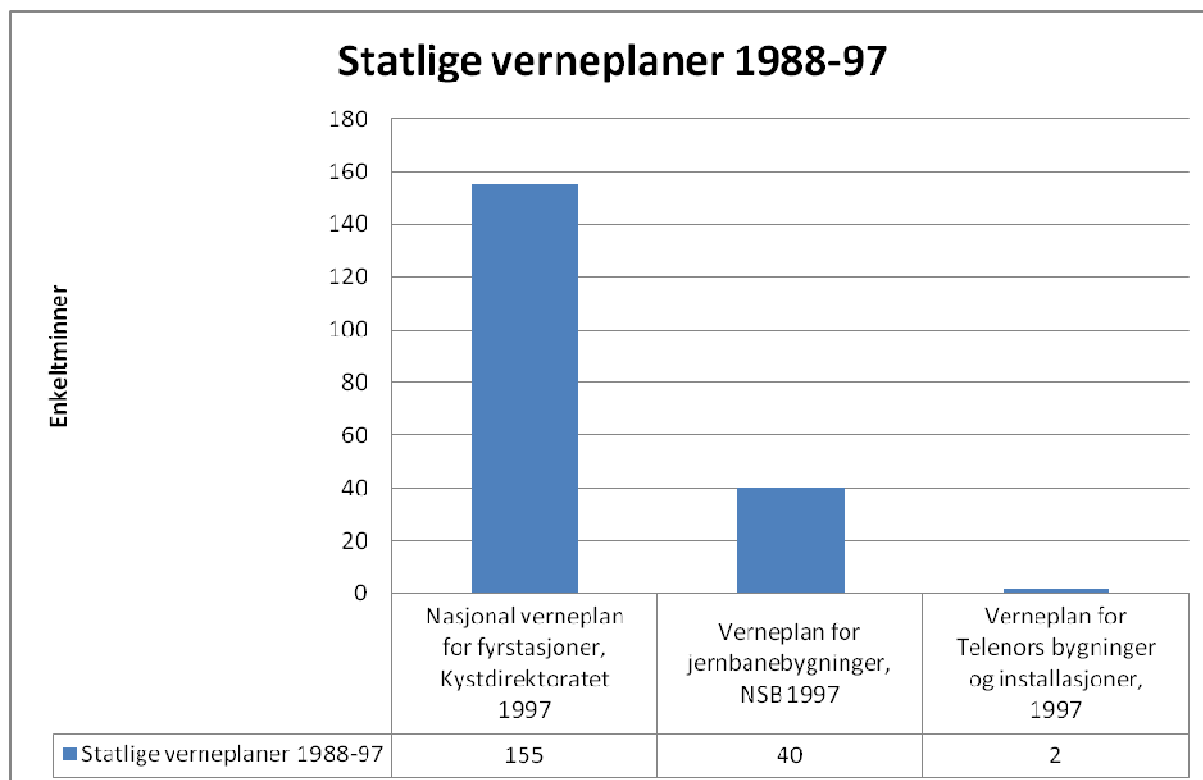
Hvis objekter som inngår i kulturmiljøfredninger og forskriftsfredete bygningene i statens eie inkluderes i tallgrunnlaget, er tallet for fredete enkeltminner 5060. Fredningsmassen samlet per 31.12.2007, uten de automatiske fredete bygningene, består altså av 5060 *enkeltninner*. Andelen fredninger av enkeltminner vedtatt før 1988 utgjør da 41 % av totaltallet ved utgangen av 2007. Samlet består fredningsmassen av 1835 lokaliteter per 31.12.2007. Andelen fredninger av lokaliteter fredet før 1988 utgjør da 47,1 % av totaltallet ved utgangen av 2007.

Fredninger i perioden 1988–1997

I perioden 1988-1997 ble 1128 enkeltminner og 306 lokaliteter vedtaksfredet.ⁱⁱ En større andel av fredningene i denne perioden inngikk i ulike verneplaner, både statlige sektorplaner og Riksantikvarens tematiske planer og satsinger.

Figur 3. Fredninger gjennomført i perioden 1988-97. Det store antallet prestegårdsfredninger er årsaken til toppen i 1991, mens verneplanen for fyrstasjoner er årsaken til det høye antallet fredninger i 1997. Tallene er basert på enkeltminneutvalg.*Riksantikvarens verneplaner omfatter her verneplan for tekniske og industrielle kulturminner og lokalitetsarten prestegård. Øvrige verneplaner er ikke søkbare i Askeladden, og inngår i de øvrige vedtaksfredningene. Alle fredninger i denne perioden er gjennomført som vedtaksfredninger.

Figur 4. Tabellen viser statlige verneplaner utarbeidet i perioden 1988-97 ordnet etter omfang. Årstallene angir verneplanforslagets ferdigstillelse, og antallet angir objekter fredet innenfor tidsperioden. Ytterligere fredninger ble gjennomført i perioden etter 1998.

I denne perioden ble ingen kulturmiljøfredninger sluttført, mens forskriftsfredningene av statlige bygg ikke var aktuelt før i neste tidsbolk. Lovendringen på dette området medførte en forenkling av statlig verneplanarbeidet i den påfølgende perioden. Alle fredninger i perioden 1988-97 ble derfor gjennomført som vedtaksfredninger. Verneplanene påbegynt i perioden 1988-97 ble i all hovedsak også sluttført som ordinære vedtaksfredninger, også etter at muligheten for forskriftsfredninger var blitt innført. Den mest omfattende av disse planene er den nasjonale verneplanen for fyrstasjoner fra 1997, hvor Kystdirektoratet hadde sektoransvaret.

Riksantikvarens verneplan for tekniske og industrielle kulturminner er den eneste av direktoratets verneplaner som er lagt inn i Askeladden og dermed tilgjengelig for kvantifisering. Denne planen omfatter i sin helhet 65 enkeltminner, hvor av 45 ble fredet i perioden 1988-97. De øvrige verneplanene er verneplanen for faste kulturminner langs kysten og verneplanene for det 20. århundres arkitektur.

Verneplanen for faste kulturminner langs kysten består av 19 lokaliteter hvor av 17 ble fredet i perioden 1988-97.¹⁴ (Tre lokaliteter inngår både i denne verneplanen og planen for tekniske og industrielle kulturminner.)

I 1991 igangsatte Riksantikvaren et prosjekt for å registrere og frede et representativt utvalg av arkitektur fra det 20. århundret. Listen over planlagte fredningsobjekter besto i 1991 av 53 objekter, men det reelle antallet for gjennomførte fredninger har ikke vært mulig å anslå

¹⁴ Tallene er basert på publikasjonen Vern av faste kulturminner langs kysten, Riksantikvarens rapporter 27, 1999.

nærmere.¹⁵ Riksantikvarens arkiv oppga ved henvendelse 22.08.08 at det ikke foreligger noen samlemappe over disse fredningene.

Riksantikvarens tematiske verneplaner var basert på større prosjektorganiserte satsinger hvor fylkeskommuner og andre fagmiljøer ble trukket inn i utvalget av fredningsobjekter. Fredningslokalitetene i verneplanen for tekniske og industrielle kulturminner og for faste kulturminner langs kysten er valgt ut på bakgrunn av geografiske, tidsmessige og næringsmessig variabler. Når det gjelder verneplanen for det 20. århundres arkitektur, så har denne planen i langt større grad lagt arkitektoniske verdivurderinger til grunn for utvalget.

I perioden 1988–97 ble det fredet et større antall prestegårder. Det ble ikke laget en egen verneplan for dette arbeidet, men fredningene ble gjennomført på bakgrunn av endringer i den statlige forvaltningen av denne bygningsmassen. Prestegårdsfredningene var i all hovedsak basert på listen fra 1933 over verneverdige og ”administrativt fredete” bygninger i statens eie. Totalt ble 472¹⁶ bygninger og anlegg tilknyttet prestegårder omfattet av fredning i perioden 1991-1997.

Prestegårdsfredningene har klare paralleller til dagens statlige verneplaner ved at kulturminneutvalget er direkte tilknyttet en statlig sektor og utgjør et fåtall kulturminnetyper. Prestegårdsfredningene er her tatt med i Riksantikvarens verneplaner, selv om de klart skiller seg ut fra de andre tematiske verneplanene som direktoratet utformet i denne analyseperioden. Fredningene av prestegårdene kan ses som et overgangsfenomen når det gjelder offentlig ansvarsfordeling med hensyn til kulturminner. I perioden etter 1998 er det statlige sektoransvaret klargjort og senest stadfestet gjennom kgl.res. av 16.09.2006 angående utarbeidelsen av verneplaner for statlige kulturhistoriske eiendommer.

Hvis prestegårdsfredningene tas med i beregningene for analyseperioden, så utgjør alle søkbare verneplaner 57,6 % av det totale antallet vedtaksfredninger.¹⁷ På bakgrunn av at Riksantikvarens øvrige tematiske satsinger ikke er søkbare, er det grunn til å anta at andelen er høyere.

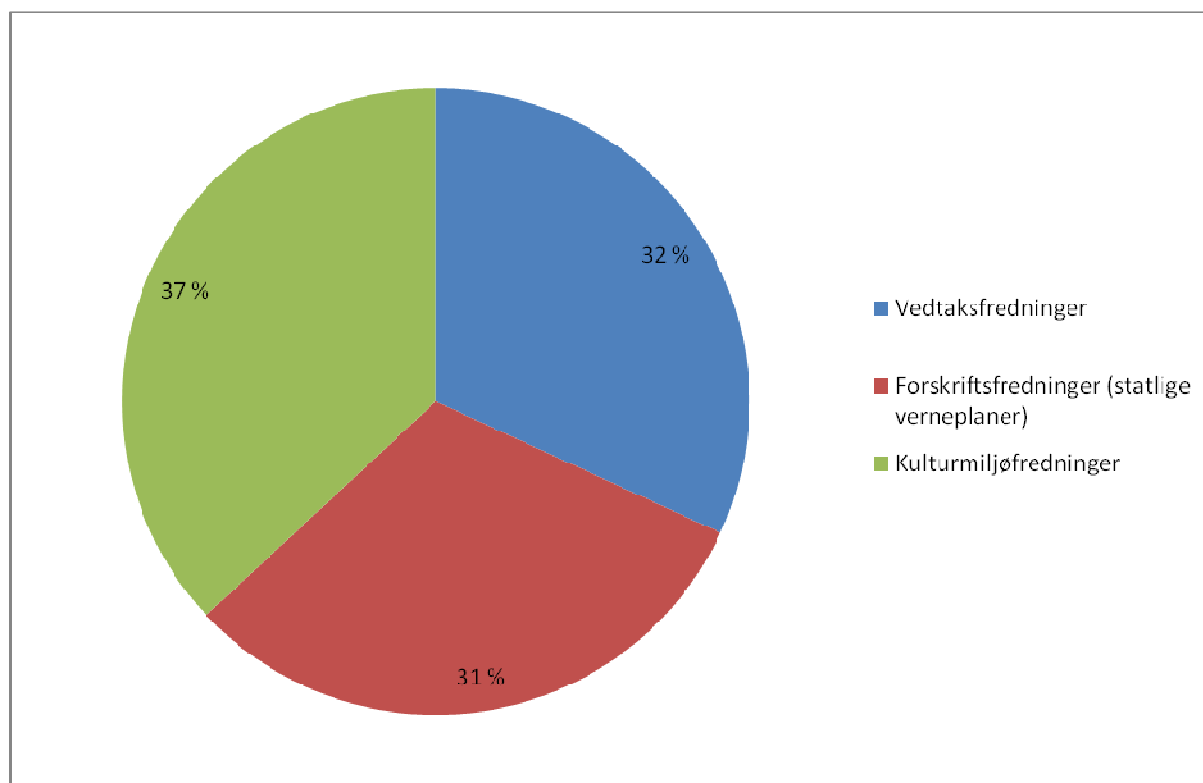
¹⁵ Tallet er hentet fra Vern og virke, Riksantikvarens årsmelding for 1991, s. 31.

¹⁶ Gjennomgangen av prestegårdene medførte også en del automatiske fredninger, samt hageanlegg med uavklart fredningsstatus, totalt 472 objekter ihht Askeladden.

¹⁷ Tallene i fig. 3 ligger til grunn for beregningen.

Fredninger i perioden 1998–2007

I perioden 1998–2007 gjennomføres 591 vedtaksfredninger og 1265 forskriftsfredninger av enkeltminner etter §§ 15, 20 og 22a.¹⁸ Dette utgjør fredning av totalt 585 lokaliteter.

Figur 5. Fredninger i perioden 1998–2007 fordelt på de ulike fredningstypene som ble benyttet i denne perioden. Utvalget er basert på enkeltminner.

I denne perioden tas de nye virkemidlene for fredning i bruk i form av kulturmiljøfredninger, og forskriftsfredning av statlige bygninger og anlegg.

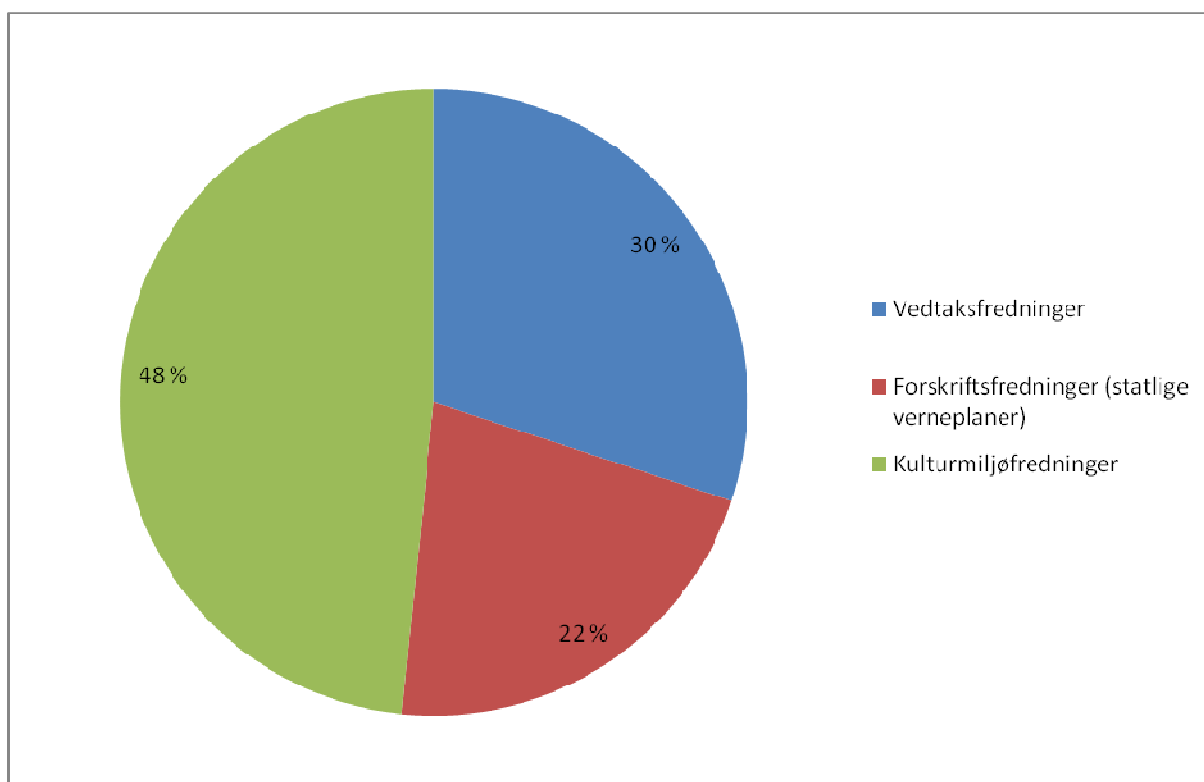
Kulturmiljøfredningenes faglige begrunnelse ligger i de helhetlige kulturhistoriske og sammenhengene, enten i landskapet eller innenfor et bygningsmiljø. Denne typen fredninger utgjør mange enkeltminner og lokaliteter innenfor et mindre avgrenset området. Selv om antallet kulturmiljøer som er fredet i denne perioden er begrenset til seks miljøer, så utgjør de en stor andel av totaltallet for fredningene som er blitt gjennomført i perioden. De seks kulturmiljøfredninger omfatter Havrå kulturmiljø 1998, Utstein kulturmiljø 1999, Skoltebyen i Neiden 2000, Kongsberg Sølvsverk kulturmiljø 2003, Sogndalstrand kulturmiljø 2005 og Birkelunden kulturmiljø 2006. Totalt antall objekter som omfattes av kulturmiljøfredningene er 574, hvorav 4 objekter som også fredet i medhold av kml § 15. (Kulturmiljøene er omtalt nærmere i kap. 4.1.)

I perioden 1998–2007 ble to nye verneplaner utarbeidet og ferdigstilt av sektormyndighetene: Landsverneplan for forsvaret, Forsvarsbygg 2000 og Nasjonal verneplan for veger, bruer mv. Vegdirektoratet 2002. Verneplanen for forsvaret omfattet ved utgangen av 2007 610

¹⁸ 11 objekter fredet i 2003 i medhold av Svalbardmiljøloven § 39c er ikke inkludert.

forskriftsfredete objekter, hvorav 457 ble fredet i 2004. Verneplanene for veger bruer mv omfatter 38 forskriftsfredninger.¹⁹

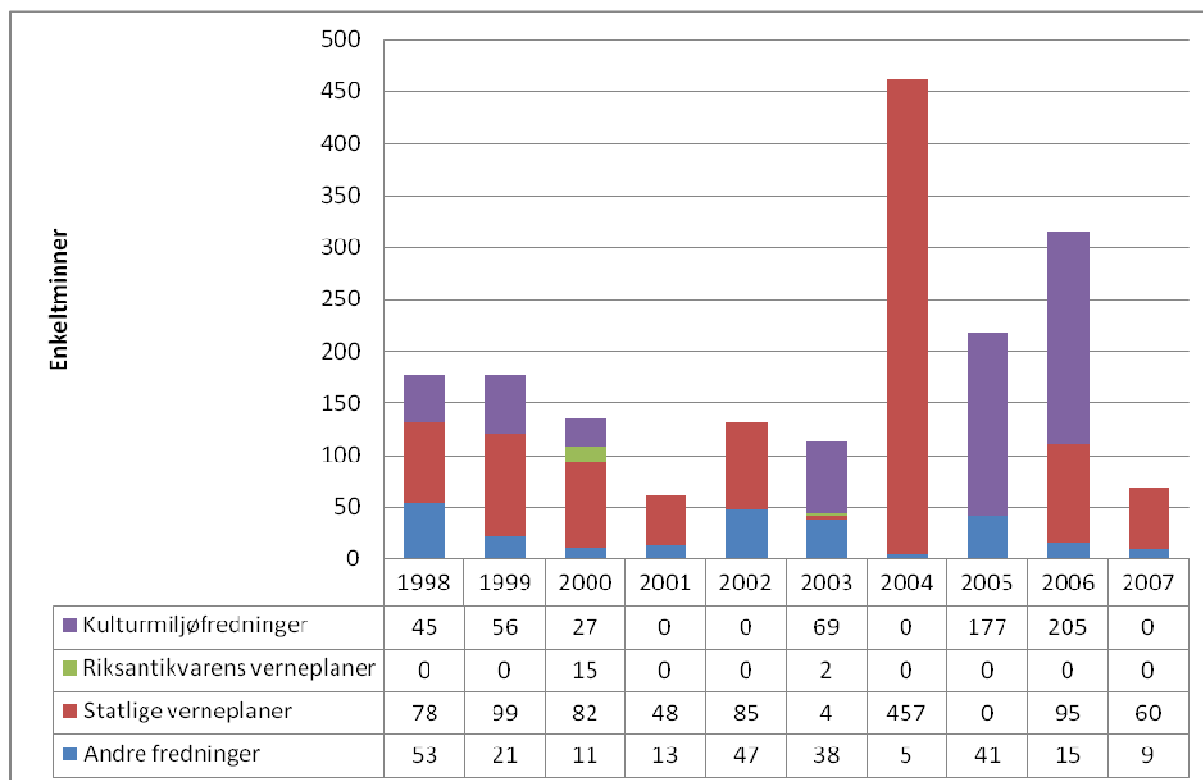
Det er i all hovedsak verneplanen for forsvaret som utgjør hovedandelen av forskriftsfredningene av statlige bygninger i denne perioden. Denne landsverneplanen omfatter en del store lokaliteter med mange enkeltminner, noe som gir den relativt store forskjellen mellom sektordiagrammene basert på enkeltminne- og lokalitetsutvalg. Hauer seter lager i Ullensaker, Akershus, er klart den mest omfangsrike lokaliteten med hele 52 enkeltminner. Høytorp fort i Østfold, Håøya i Vestfold, Persaune leir i Sør-Trøndelag, Evjemoen i Aust-Agder, Bømoen i Hordaland, Rinnleiret i Nord-Trøndelag og Bergenhus festning er alle lokaliteter med mellom 20-30 fredete enkeltminner.

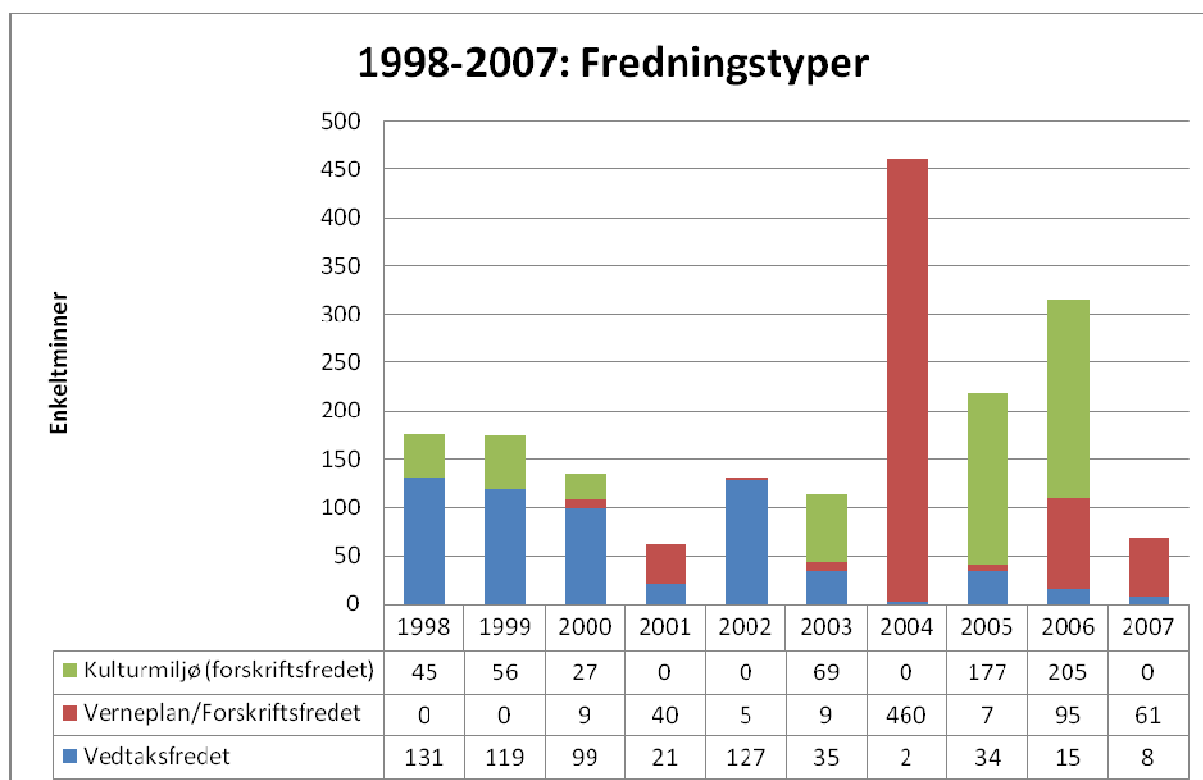
Figur 6. Sektordiagrammet viser fredninger i perioden 1998–2007 fordelt på de ulike fredningstypene som ble benyttet i denne perioden. Utvalget er basert på lokaliteter.

De statlige verneplanene for fyrstasjoner og jernbanebygninger som ble igangsatt i forrige tiårsperiode, ble sluttført i perioden 1998–2007. I sektordiagrammene inngår fyrstasjonene som en del av vedtaksfredningene fordi de i sin helhet ble gjennomført som enkeltvedtak. En liten andel av jernbanebygningene og ett av Telenors anlegg ble forskriftsfredet, mens de øvrige ble gjennomført som vedtaksfredninger. Kulturmiljøfredningene utgjør en stor andel av de gjennomførte fredningene i perioden 1998–2007, fordi fredningene omfatter all bebyggelse og andre kulturminner innenfor det fredete miljøet. Dette gir et høyt antall enkeltminner. I tillegg utgjør hver enkelt eiendom innenfor kulturmiljøet én lokalitet, noe som gir det høye antallet på lokalitetsnivå i figuren ovenfor.

¹⁹ Tallene er basert på Askeladdensøk, enkeltminner.

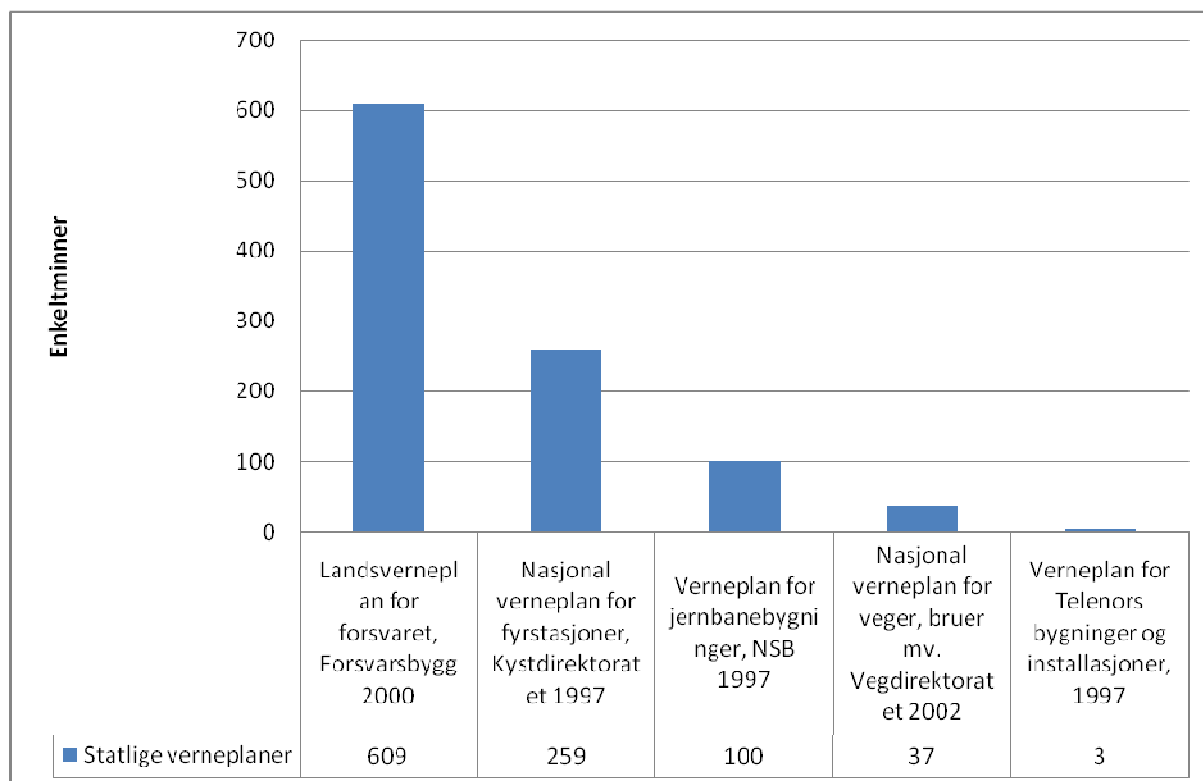
Figur 7. Diagrammet viser fredninger i perioden 1998-2007 fordelt på de ulike verneplanene, kulturmiljøfredninger og øvrige vedtaks- og forskriftsfredninger. Utvalget er basert på enkeltminner.

Figur 8. Fredninger i perioden 1998-2007 sortert på fredningstype. Tallgrunnet er basert på objekter fredet i medhold av kulturminneloven §§ 15, 20, 22a.²⁰

²⁰ Tallmessig avvik mellom figur 7 og 8 skyldes manglende utfylt paragraf for ett objekt i 1999.

Tabelltoppen i figur 8 skyldes 457 forskriftsfredninger i forbindelse med verneplanen for forsvaret. Figur 8 viser hvordan forskriftsfredning kom inn som et nytt virkemiddel i 2000. Kategorien vedtaksfredet for årene 1998–2002 inkluderer en stor andel fredninger som følge av statlige verneplaner, jf. figur 7 for de samme årene. Etter 2002 er ingen statlige bygninger vedtaksfredet.

Figur 9. Tabellen viser fredninger gjennomført etter statlige verneplaner ordnet etter omfang. Årstallene angir verneplanforslagets ferdigstilling, og antallet angir objekter fredet innenfor tidsperioden 1998–2007.

I perioden 1998–2007 vokser den totale mengden fredninger av nyere tids kulturminner vesentlig i forhold til perioden forut. Økningen skjer gjennom de nye fredningstypene forskriftsfredning av statlige bygg og kulturmiljøfredninger, mens andelen ordinære vedtaksfredninger går ned. En stor andel av vedtaksfredningene i diagrammene ovenfor er fredninger som følge av verneplaner, slik at vedtaksfredninger ut over de som er tilknyttet verneplaner er synkende i perioden.

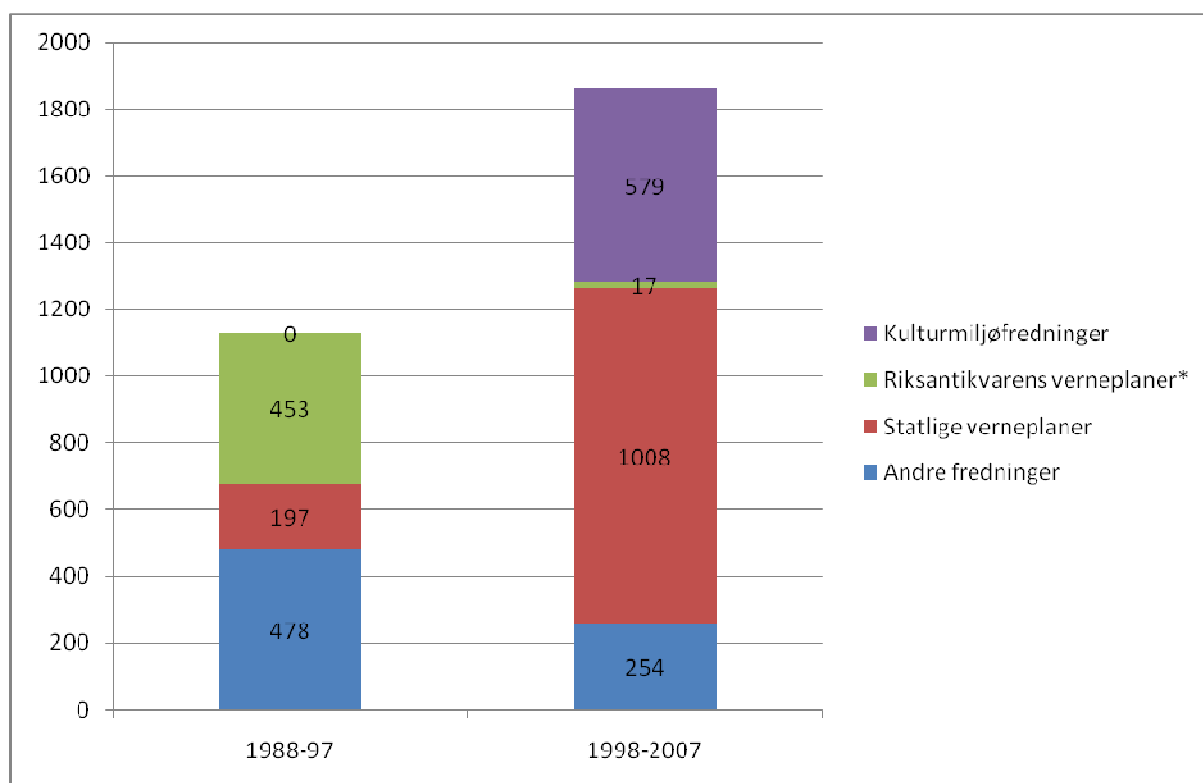
Riksantikvarens egne tematiske verneplaner var større faglige satsinger i forrige periode, mens ingen tilsvarende prosjekter starter opp i denne perioden. Fredninger knyttet til forrige periodes satsinger slutt- og videreføres, men dette utgjør et relativt lite antall fredninger. På bakgrunn av at Askeladden ikke har søke- og utvalgsmuligheter for flere av Riksantikvarens tematiske verneplaner, er antallet fredninger som inngår i disse ikke synliggjort i diagrammene ovenfor. Dette omfatter imidlertid et fåtall fredninger, hvorav to lokaliteter tilknyttet verneplanen for faste kulturminner langs kysten som ble fredet i 1998.

Status 2007 – oppsummering og delkonklusjoner

I perioden etter 1988 og fram til 2007 har det skjedd en vesentlig økning av antallet fredete kulturminner fra nyere tid. Fredningene fra 1920-tallet utgjør derfor en stadig minkende andel den totale fredningsmassen.

Fredningene fra før 1978 utgjør en vesentlig mindre andel av dagens fredningsmasse enn de opplysningene som gis i den siste kulturminnemeldingen. I meldingen oppgis følgende andel: ”80 prosent av de vedtaksfredete eiendommene er fredet før 1978”.²¹ Noe avhengig av beregningsgrunnlag viser denne undersøkelsen en andel mellom 48,5–61,4 % ved utgangen av 2003.

Hvis forskriftsfredninger av statlige bygninger og kulturmiljøfredningene for perioden 1998-2007 inkluderes i dagens totaltall, synker andel for de eldste fredningene til 41–47 %, avhengig av beregningsgrunnlaget. Det er i tillegg grunn til å anta at den pågående fredningsgjennomgangen vil føre til at andelen fredninger fra perioden før 1979 vil synke ytterligere.

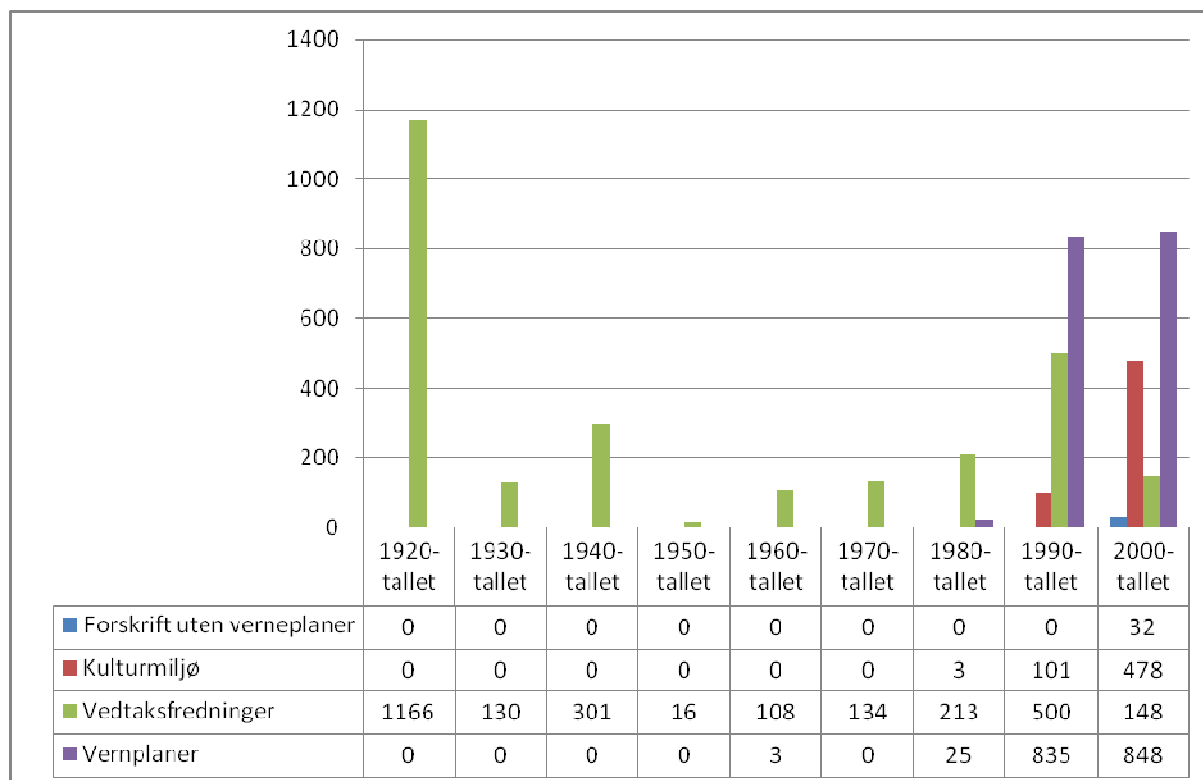

Figur 10. Diagrammet viser antallet fredninger fordelt på ulike verneplaner, kulturmiljøfredninger og andre vedtaks- og forskriftsfredninger i de to analyseperiodene.²²

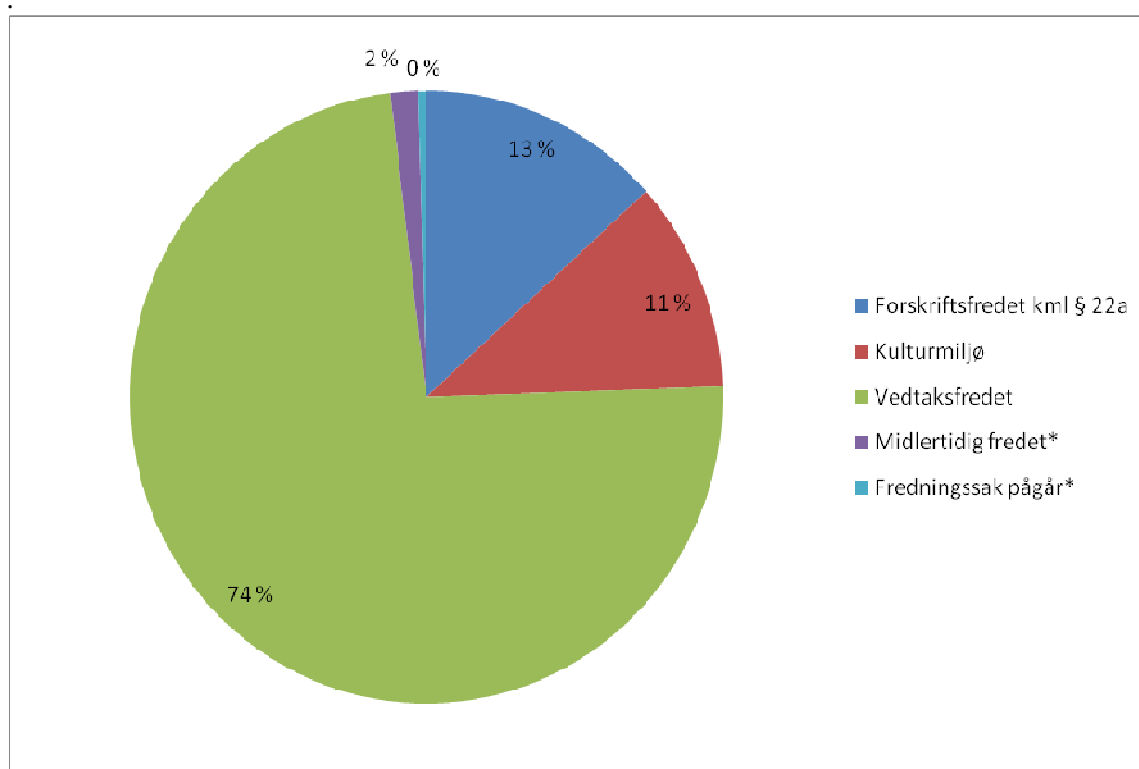
*Riksantikvarens verneplaner omfatter verneplan for tekniske og industrielle kulturminner og lokalitetsarten prestegård.

²¹ Stortingsmelding nr. 16 (2004–2005), side 21.

²² I perioden 1998–2007 inngår 32 forskriftsfredninger av statlige bygninger som ikke inngår i statlige verneplaner i ”andre fredninger”.

Figur 11. Tabellen viser omfanget av ulike fredningstyper. Verneplanene omfatter både statlige verneplaner og de av Riksantikvarens satsinger som er mulige å skille ut i Askeladden, inkludert lokalitetsarten prestegårder. Verneplanene omfatter både vedtaks- og forskriftsfredninger. Datautvalg; enkeltminner

Figur 12. Sektordiagrammet viser status per 31.12.2007 for de ulike fredningsformene. Utvalget er basert på enkeltminneutvalg, for lokalitetsfordeling, se fig. 1. Andelen vedtaksfredninger er lik for de to datautvalgene, men andelen forskriftsfredninger er mindre for lokalitetsutvalg enn for enkeltminneutvalg.

I perioden 1988–97 ble verneplaner et viktig fredningsstrategisk virkemiddel, både for statlige sektorer og Riksantikvarens egne tematiske satsinger. Ut fra breddemålet angående nærings- og virksomhetsmessig bredde, har de statlige sektortilknyttede planene det fellstrekket at de utgjør et smalt spekter av kulturminnetyper. I den første analyseperioden innebærer gjennomføringen av disse planene derfor et stort antall fredninger av kulturminnetyper som fyrstasjoner, jernbanebygninger og prestegårder. Det ble i alt i perioden fredet 26 fyrstasjonslokaliteter med totalt 146 enkeltminner som en del av Kystdirektoratets verneplan.

Intensjonene med Riksantikvarens tematiske verneplaner var å vektlegge underrepresenterte kategorier i fredningsmassen slik som kystrelaterte kulturminner, 1900-tallets bygninger og anlegg, og tekniske og industrielle kulturminner. Disse verneplanene var bredt faglig anlagt med medvirkning fra fylkeskommuner og andre fagmiljøer. Riksantikvarens tematiske verneplaner resulterte likevel i et relativt lite antall fredete objekter sett i forhold til de sektortilknyttede, statlige verneplanene.

Perioden 1998–2007 karakteriseres særlig av ny virkemiddelbruk gjennom kulturmiljøfredninger og den nye muligheten til forskriftsfredninger av statlige bygg. Dette har ført til et økt totaltall for fredninger i forhold til forrige analyseperiode. Det har samtidig vært en tilnærmet halvering av antallet vedtaksfredninger uten tilknytning til verneplaner fra perioden 1988–1997 til perioden 1998–2007.

Riksantikvarens har ikke startet opp egne tematiske satsinger med sikte på nye fredninger i perioden etter 1998. Et prosjekt for gjennomgang av eksisterende fredninger startet opp i 2007 med sikte på å gjennomgå alle fredninger fra før 1979, samt slutføre alle fredninger påbegynt før 2005. Det er liten grunn til å anta at disse tiltakene vil medføre vesentlige endringer i fredningsmassen eller sammensetningene av den.

4. Nasjonale delmål

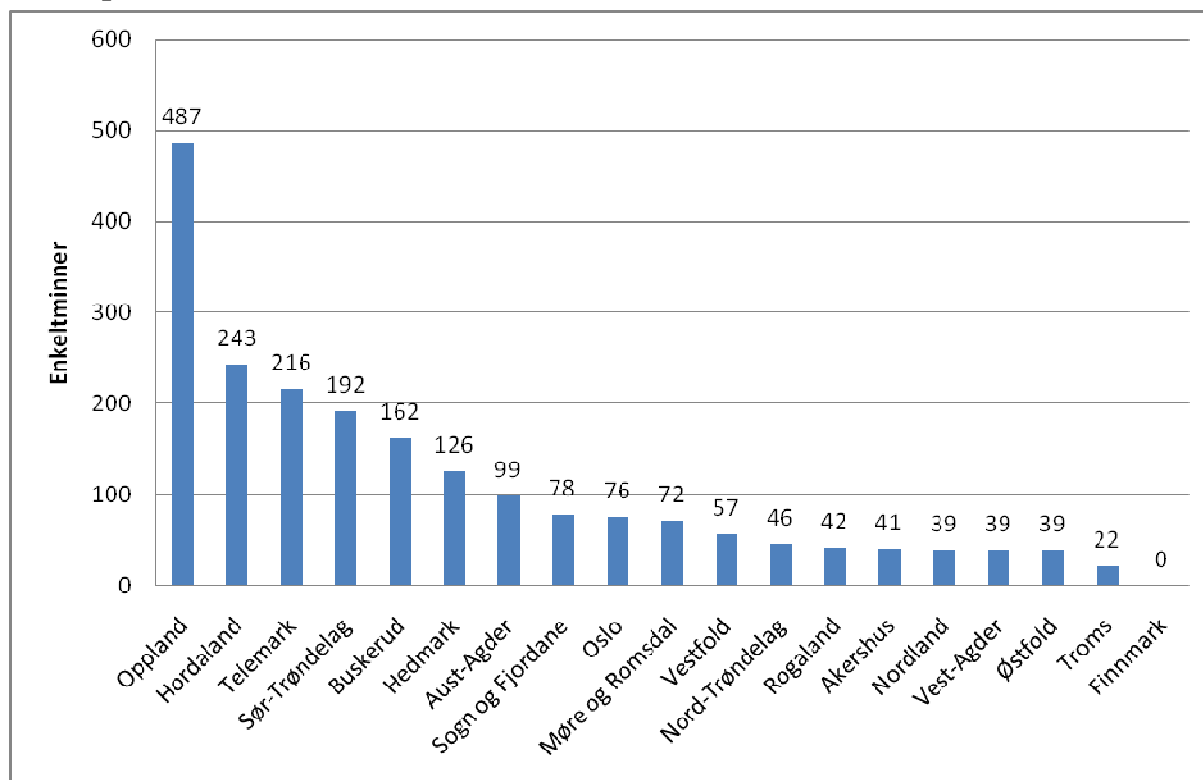
4.1. Geografisk bredde

Datagrunnlag og metodisk tilnærming

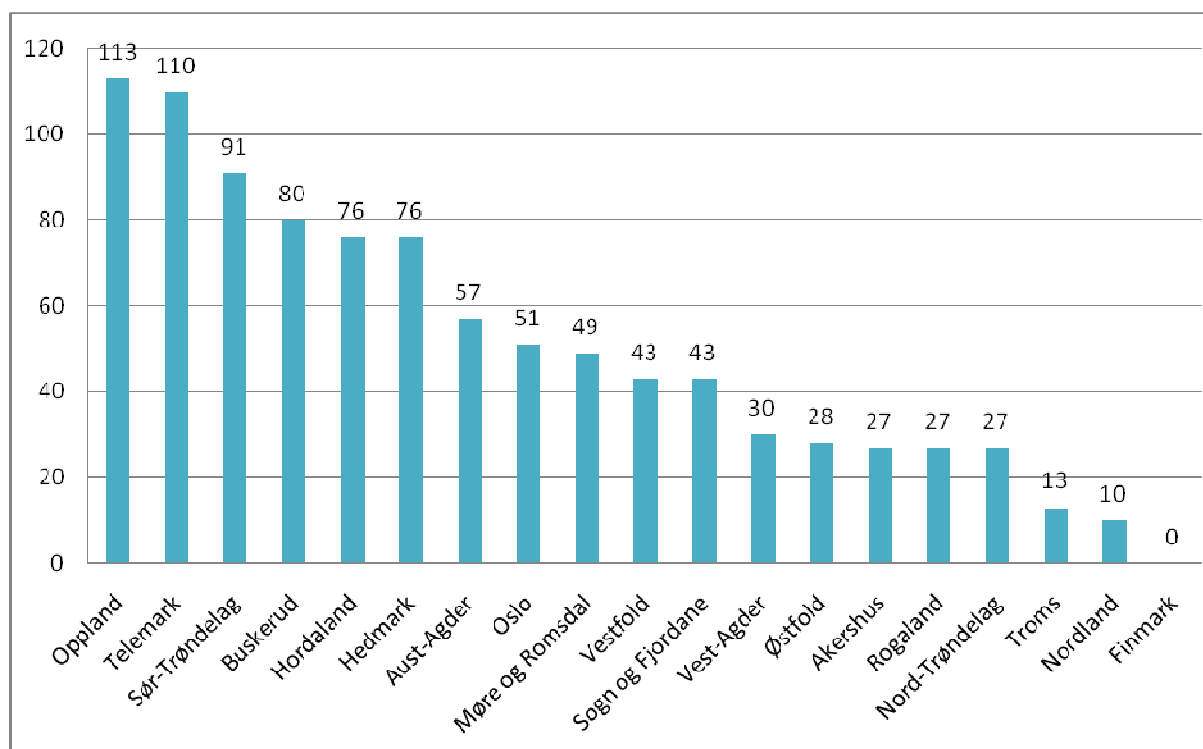
I denne undersøkelsen forstås geografisk bredde i vid forstand som kulturminner som representerer ulike romlige områder av landet. Ut fra en kulturhistorisk forståelse av landets regionale forskjeller, vil en optimal tilnærming være romlige inndelinger som basere seg på de regionale kulturhistoriske forskjellene, samt variabler som kyst – innland, og jord- og skogbruksområder versus by- og tettsteder. En slik tematisk regioninndeling ble for eksempel utarbeidet i forbindelse med Riksantikvarens verneplan for faste kulturminner langs kysten. I de såkalte SEFRAK-registreringene, opererte man også med en klassifiseringskategori knyttet til fysisk miljøsammenheng som også ga rom for vurdering av kulturminnenes kontekst (for nærmere omtale av SEFRAK, se kap. 4.4).

Askeladden har ingen geografiske inndelingsmuligheter basert på regionale og kulturhistoriske variabler, men er kun basert på den administrative inndelingen som ligger i dagens kommune- og fylkesgrenser. En eventuell inndeling i kommuner ble vurdert, men også disse rommer så vel by som land, og kyst så vel som innland. Ut fra en vurdering av den reelle gevinsten av en slik inndeling sett i forhold til en stor oppsplitting av data, ble den fylkesvise inndelingen valgt som geografisk tilnæringsmåte i denne delen av undersøkelsen.

Status per 1987

Figur 13. Diagrammet viser antallet fredete enkeltminner per fylke per 31.12.1987.

Figur 14. Diagrammet viser antallet fredete lokaliteter per fylke per 31.12.1987.

De to diagrammene ovenfor viser henholdsvis status for enkeltminner og lokaliteter, og de fylkesvise forskjellene er vesentlig større når fredningsmassen sorteres på enkeltminner. Dette skyldes i all hovedsak at der flere bygninger per gårdsanlegg er fredet utgjør dette kun ett objekt ved lokalitetsutvalget.

Ut fra nyere kulturminnevernfaglig tankegang om at større miljøer best ivaretar flest kulturhistoriske aspekter ved kulturminnene, er det lokalitetenes spredning som best redegjør for den faktiske statusen når det gjelder de geografiske forskjellene. Antallet enkeltminne synliggjør likevel potensialet for kulturhistorisk bredde ut fra tankegangen om at flere kulturminner bedre kan vise bredden gjennom sitt blotte antall. Mange av de eldste fredningene utgjorde i de fleste fylkene kun ett objekt per eiendom, og forholdet mellom enkeltminner og lokaliteter blir dermed relativt lite. Et særlig unntak fra dette er Oppland, hvor relativt mange bygg per gårdstun ble fredet på 1920-tallet. Hordalands høye andel av enkeltminner skyldes også et fåtall gårdsanlegg med svært mange enkeltminner, samt et større antall fredningene av sjøbodanlegg i Bergen.

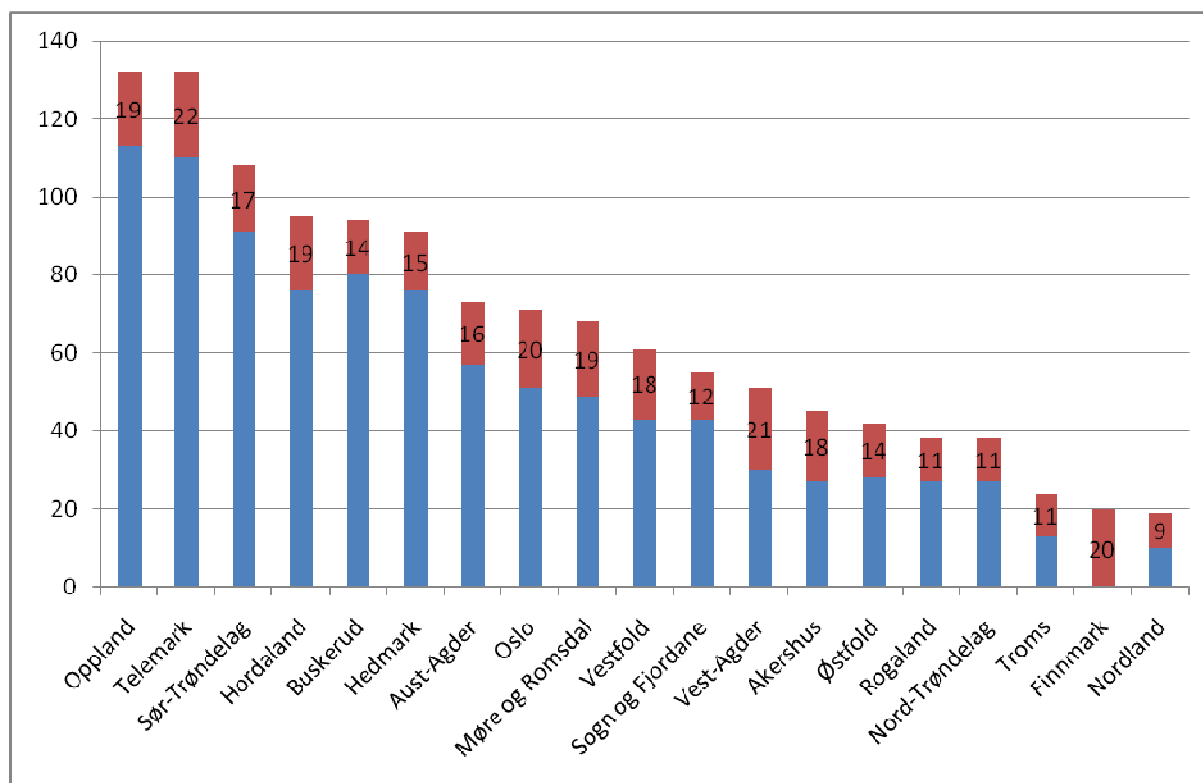
Fredningsmassen ved utgangen av 1987 viser at de to innlandsfylkene Oppland og Telemark klart har det største antallet fredninger når utvalget gjøres på lokalitetsnivå. De tre nordligste fylkene er marginalt representert uavhengig av datautvalg, hvorav Finnmark ikke har noen fredninger overhode. De få fredningene som ble gjort i dette fylket på 1930-tallet, brant under 2. verdenskrig.

Fredninger i perioden 1988–97

I perioden 1988–97 fredes det et relativt jevnt antall bygninger og anlegg i alle fylker. Det innebærer at den samme geografiske skjevheten som eksisterte ved inngangen til perioden også var tilstede i 1998. Alle fylker fikk sin andel av fredningene, så selv om den geografiske spredningen når det gjelder fredningene i perioden har vært relativt god, har ikke dette endret det totale bildet med hensyn til de vesentlige geografiske skjevhetene.

Et særlig unntak i perioden er Finnmark fylke, hvor det ble utarbeidet en egen fylkesverneplan i perioden. I 1990 ble 18 bygninger og anlegg i fylket fredet etter en prosess som startet opp tidlig på 1980-tallet, se egen boks nedenfor

Fylkesverneplanen i Finnmark og fredningene som etterfulgte planarbeidet, endret noe på status mellom de tre nordligste fylkene i bunnen av fredningstabellen.

Figur 15. Diagrammet viser antallet fredete lokaliteter fram til og med 1987 (blått), samt nye fredninger i perioden 1988-1997 (rødt) med angitt antall.

Fylkesverneplanen for Finnmark

I 1990 ble 18 bygninger og anlegg i Finnmark fredet som del av egen verneplan for fylket. Hovedkriteriene for utvelgelse av fredningsobjekter var at de til sammen skulle gi en så bred og representativ presentasjon som mulig av byggeskikk og kulturhistorie i Finnmark, med vekt på både etniske, sosiale, geografiske og tidsmessige aspekter.

Finnmark hadde ingen fredete kulturminner fra nyere tid før 1990. De få objektene som var blitt fredet før 2.verdenskrig, gikk tapt ved den tyske tilbaketrekningen gjennom fylket. Det var lenge blitt antatt at fylket hadde bevart svært lite eldre bebyggelse nettopp på grunn av de omfattende ødeleggelser i 1944. SEFRAK - registreringene som ble gjennomført på 1980-tallet, vist imidlertid at dette forholdet var langt mer nyansert enn tidligere antatt. I Fortidsminneforeningens årbok for 1983 publiserte daværende fylkeskonservator Einar Niemi en større artikkel om byggeskikk og arkitektur i fylket blant annet basert på materiale fra SEFRAK. Dette la et faglig fundament for det videre arbeidet med en fylkesverneplan.

Fylkeskommunen prioriterte arbeidet med en fylkesverneplan høyt, og nedfelt blant annet i fylkesplanen for 1988-91 dette som et særlig prioritert tiltak. Fylkesverneplanen ble utarbeidet i tett samarbeid mellom fylkeskommunen og Riksantikvaren.

Fredninger i perioden 1997–2007

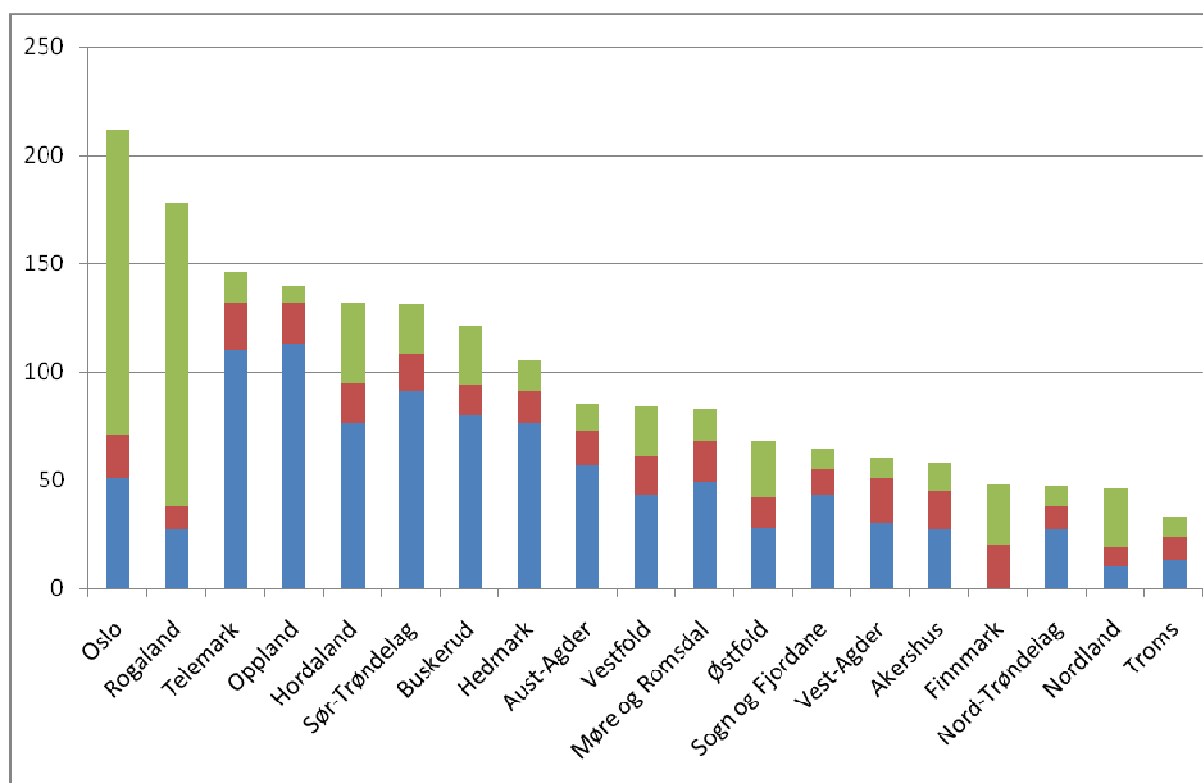
I denne perioden kommer det to nye forvaltningsmessige virkemidler, kulturmiljø- og forskriftsfredning. Det er særlig kulturmiljøfredningene som bidrar til å endre noe på de geografiske skjevhetene i fredningsmassen.

Et kulturmiljø fredes først og fremst for å ta vare på sammenhengen og helheten innenfor et større miljø. Kulturmiljøfredningene vedtatt i perioden 1998-2007 omfatter mange objekter innenfor ett avgrenset geografisk område, og slår derfor relativt tydelig inn i den totale fylkesvise fordelingen. Rogaland har som det eneste fylket to kulturmiljøfredninger. Disse omfatter svært ulike kulturmiljøer, men kan begge karakteriseres som kystrelaterte. Sogndalstrand er et sjøfarts- og handelssted ved kysten i Dalane, mens Utstein kulturmiljø er et jordbruksområde rundt Utstein kloster på Mosterøy i Boknafjorden.

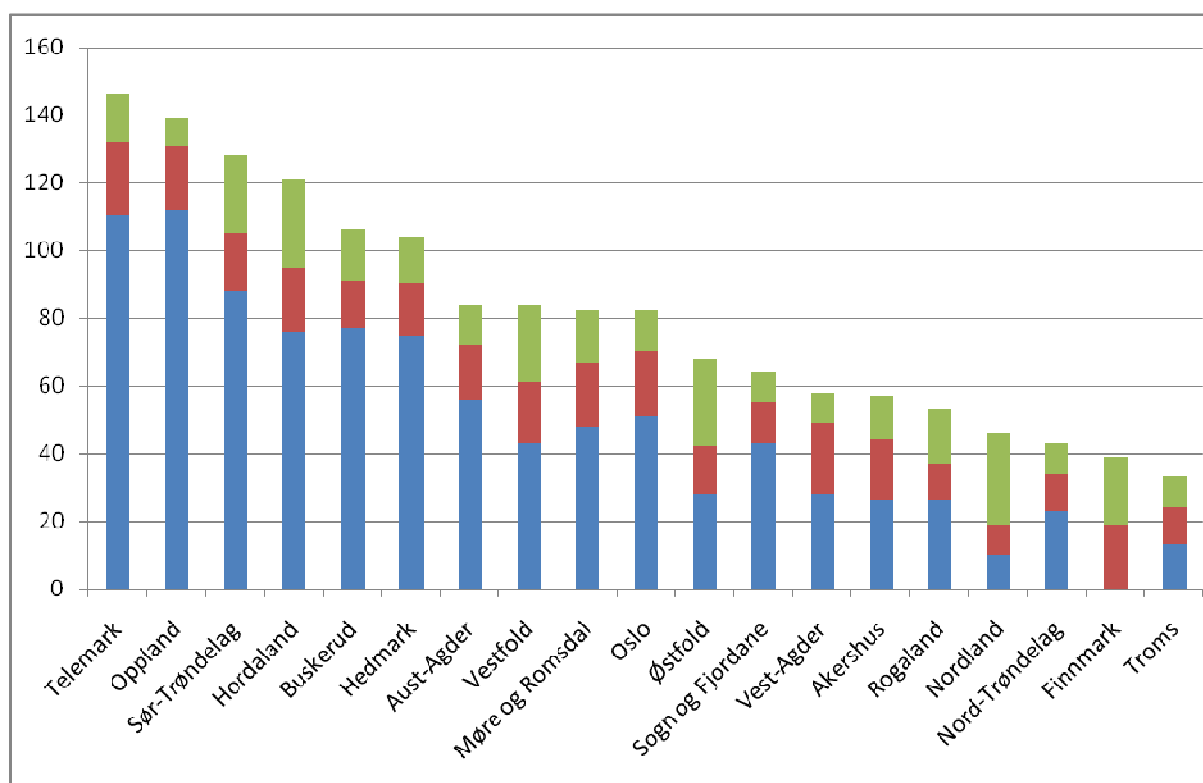
Tabellen nedenfor viser kulturmiljøfredningene gjennomført i perioden, samt deres fylkesvise tilknytning og antallet objekter som fredningen omfatter. I diagrammet nedenfor vises de utslagene dette gir for disse fylkene, og diagrammet deretter viser de geografiske forskjellene når kulturmiljøfredningen utelates av totaltallet .

Verneår	Fredet kulturmiljø	Fylke	Antall enkeltminner	Antall lokaliteter
1998	Havrå kulturmiljø	Hordaland	46	23
1999	Utstein kulturmiljø	Rogaland	56	13
2000	Skoltebyen Neiden	Finnmark	27	8
2003	Kongsberg Sølvverk kulturmiljø	Buskerud	63	12
2005	Sogndalstrand kulturmiljø	Rogaland	177	111
2006	Birkelunden kulturmiljø	Oslo	205	129
Totalt			574	296

Figur 16. Oversikt over vedtatte kulturmiljøfredninger med antall enkeltminner og lokaliteter.

Figur 17. Diagrammet viser den fylkesvis fordeling av fredete lokaliteter i de tre tidsintervallene; blått fram til og med 1987, rødt for perioden 1988-1997, grønt for perioden 1998-2007. Tallene omfatter vedtaksfredninger, forskriftsfredninger og kulturmiljøfredninger.

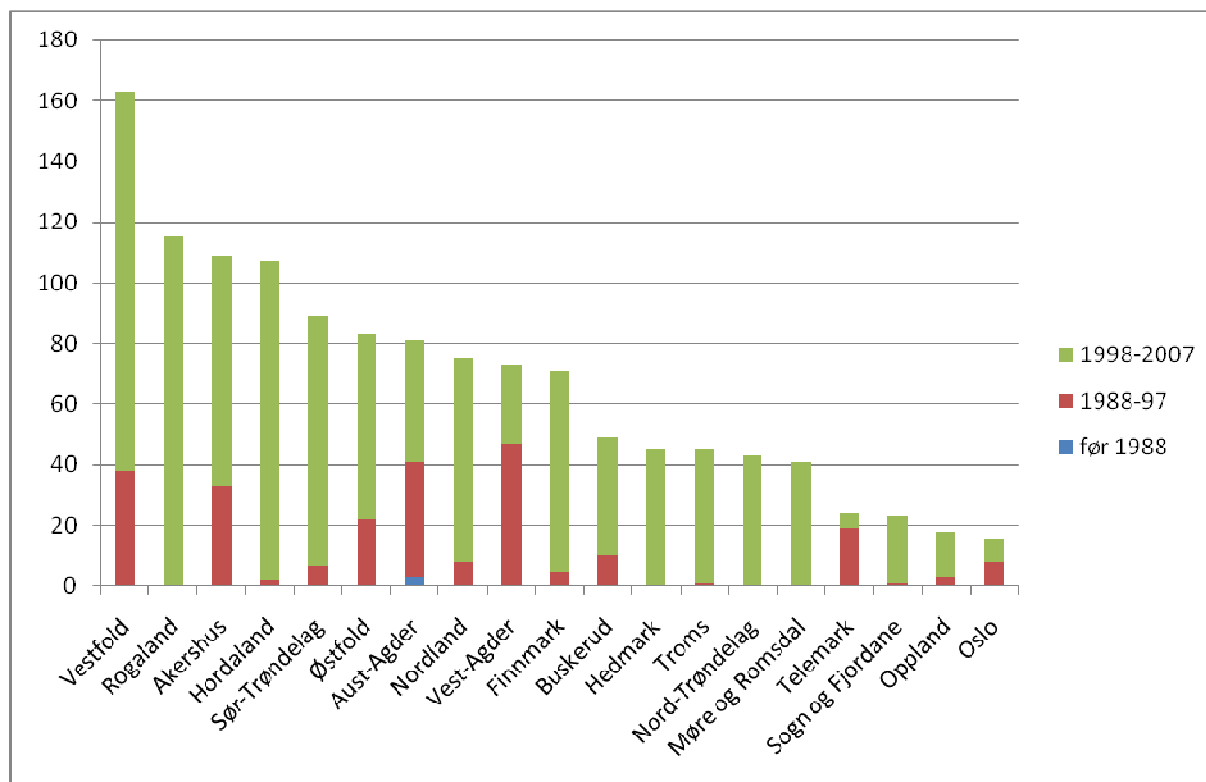
Figur 18. Diagrammet viser den fylkesvise fordeling av fredete lokaliteter i de tre tidsintervallene; blått fram til og med 1987, rødt for perioden 1988–1997, grønt for perioden 1998–2007. Tallene omfatter vedtaksfredninger, forskriftsfredninger og kulturmiljøfredninger. Objekter innenfor de seks kulturmiljøfredete områdene er utelatt.

I perioden 1998–2007 gjennomføres også en rekke fredninger knyttet til ulike verneplaner, i første rekke som forskriftsfredninger. Tabellen ovenfor viser den geografiske spredningen av fredete kulturminner som inngikk i verneplaner fordelt på analyseperiodene.

Det er Vestfold som topper tabellen over den fylkesvis fordeling når det gjelder antall fredninger som følge av verneplaner ved utgangen av 2007. Dette skyldes i første rekke fredningene av forsvarsanlegg; marinens anlegg på Karl Johans vern i Horten, samt kystartelleriets anlegg i ytre Oslofjord. Totalt omfatter fredningen av forsvarets bygninger og anlegg i Vestfold 120 objekter. I tillegg har verneplanen for fyrstasjoner bidratt med 37 objekter; Færder, Stavernodden og Svenner fyrstasjoner.

Oslo ligger på bunnen av denne tabellen med 7 objekter knyttet til henholdsvis verneplanene for forsvaret og for jernbanebygninger. I tillegg kommer 3 objekter knyttet til verneplanen for fyrstasjoner. Oslo står likevel i en særstilling som landets hovedstad og sete for mange statlige institusjoner. I de nærmeste årene vil de nye verneplanene for statlige sektorer resultere i nye fredninger, jf. kap.3. Det vil sannsynligvis innebære en del nye fredninger i Oslo. Askeladden omfatter ikke de såkalt ”administrativt fredete bygningene”, så dette tallet kan ikke kvantifiseres. De nye sektorvise verneplanene er heller ikke ferdigstilt, så antallet lar seg ikke anslå per dags dato.

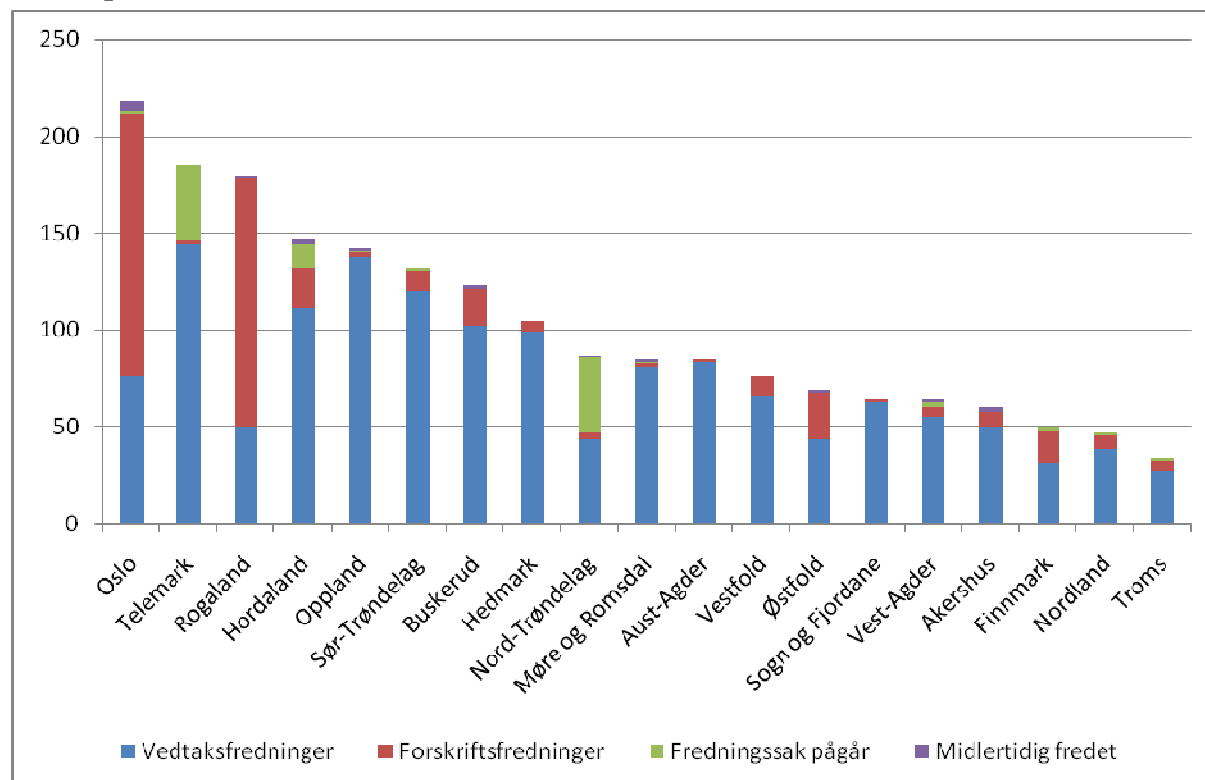
Landsverneplanenes hovedhensikt er å ivareta de kulturhistoriske verdiene innenfor sektorens virkeområde, slik at virksomhetens geografiske spredning er knyttet til sektorens funksjoner og ansvarsområder. Det er likevel helt klart at de sektorvise verneplanene bestreber en geografisk spredning så vel som andre relevante breddemål når det gjelder utvalg for varig vern.

Figur 19. Diagrammet viser den fylkesvise fordelingen av enkeltminner som inngår i alle typer verneplaner fordelt på analyseperiodene.²³

²³ Verneplanutvalget er basert direkte på Askeladden. De tre enkeltminnene i Aust-Agder som ble fredete før 1988, er Nes jernverk som innlemmet i Riksantikvarens verneplan for tekniske og industrielle kulturminner.

Status per 2007

Figur 20. Diagrammet viser den fylkesvise status per 31.12.2007 med henyn til gjennomførte fredninger, samt pågående og midlertidige fredninger, lokalitetsutvalg.²⁴

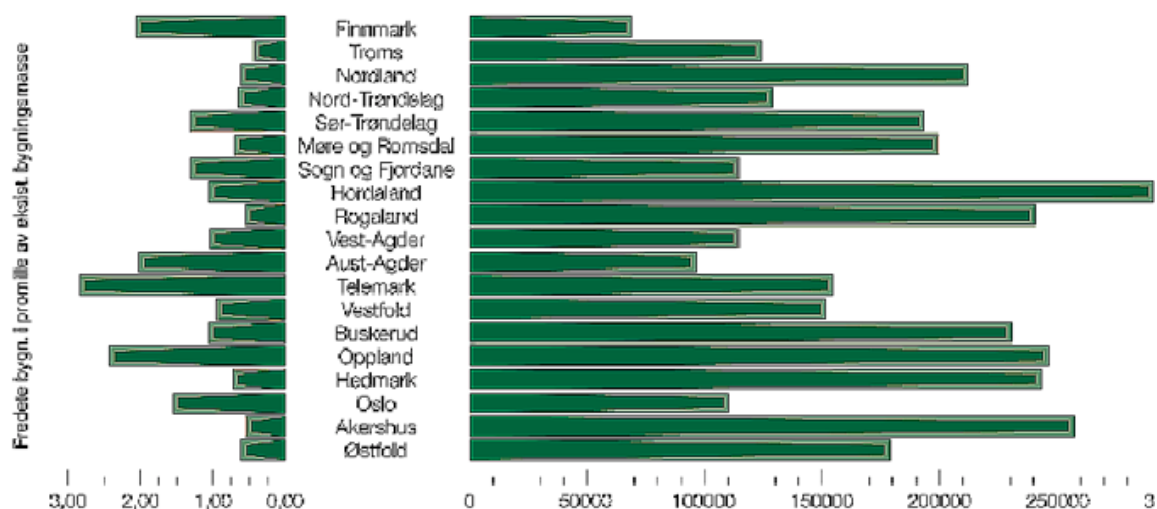
I løpet av de siste tiårene har nye fredningsformer som verneplaner og kulturmiljøfredninger ført til mer enn en dobling av antallet fredete objekter, men den geografiske skjevheten i de første listefredningene fra 1920-tallet er fremdeles lesbar i dagens fredningsmasse. Telemark og Oppland er fremdeles blant de fylkene med flest fredete lokaliteter så vel som enkeltobjekter. De tre fylkene i Nord-Norge ligger fremdeles på bunnen av tabellen.

Det er kulturmiljøfredningene som gjør store utslag på den fylkesmessige fordelingen. Etter vedtaket av kulturmiljøfredningen av Birkelunden kulturmiljø i Oslo i 2006, topper nå hovedstaden fylkeslisten. Det skyldes at denne fredningsformen omfatter en stor mengde enkeltobjekter innenfor et mindre geografisk område. De to kulturmiljøfredningene i Rogaland har ført til at dette fylket har gått fra en plassering blant de fem nederste fylkene i 1987, til det tredje best representerte fylket når det gjelder antallet fredete lokaliteter.

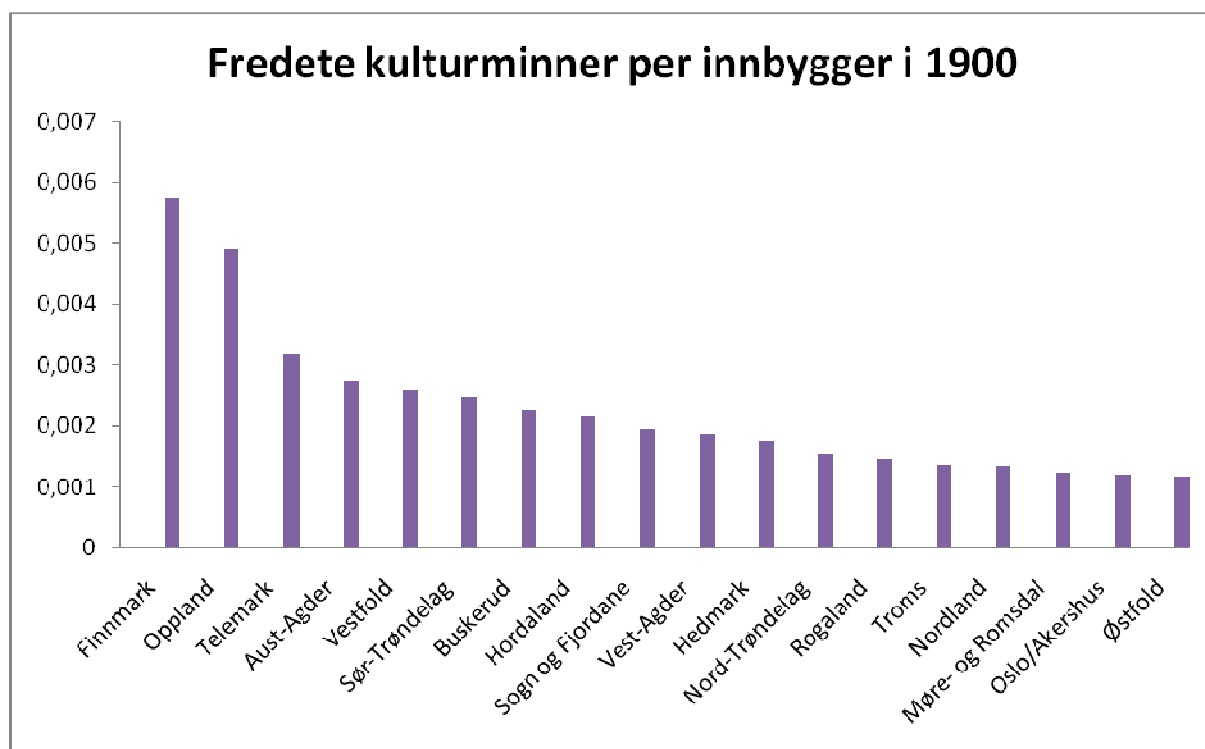
Ved utgangen av 2007 er seks kulturmiljøer i fem fylker fredet, men fredningssak pågår for ytterligere to kulturmiljøer i to nye fylker. De to igangsatte kulturmiljøfredningene omfatter Tinfoss kulturmiljø, Notodden i Telemark og Sør-Gjæslingan kulturmiljø, Vikna i Nord-Trøndelag. Ved et eventuelt vedtak av disse fredningene vil det innebære at Nord-Trøndelags plassering endres fra nedre til midtre del av den fylkesvise listen.

²⁴ Tallmaterialet baserer seg på Askeladden, lesedato 07.08.08: De pågående fredningssakene er i all hovedsak to kulturmiljøfredninger.

Fredningene som følge av verneplaner viser en relativt jevn fylkesmessig spredning, særlig tatt i betraktning av sektorenes ulike karakter og derav mulighet til å oppnå en geografisk spredning.

Figur 21. Grafen viser fredet bygningsmasse i promille av eksisterende bygningsmasse. Illustrasjonen er utarbeidet av Riksantikvaen og hentet fra St.meld.nr.8 (1999-2000).

Figur 22. Diagrammet viser antall fredete enkeltminner per person i de ulike fylkene, basert på innbyggertallet i 1900. Kulturmiljøfredningene er utelatt fra tallgrunnlaget.

En vurdering av geografisk bredde innenfor fredningsmassen kan likevel ikke tilstrebe et likt antall fredete enkeltminner innenfor hvert fylke. Det vil aldri være likeverdige potensial for fredningsverdige objekter innenfor denne typen administrative grenser. En metode for å nærme seg et mulig potensial, er å relativere antallet fredete objekter til andre kjente størrelser, slik som vist i de to siste diagrammene.

Når det fylkesvise antallet fredete objekter sammenholdes med antallet bygninger og mennesker, konkretiseres til en viss grad potensialet for kulturminner i fylkene. Dette gir en noe annen fylkesvis fordeling enn diagrammene som bare er basert på antall fredete objekter. Enkelte av resultatene er markante, slik som for Finnmarks vedkommende. Det nordligste fylket går fra bunnen til toppen av tabellen, og har på landsbasis klart den beste dekkningen når det gjelder fredete bygninger. Dette gjelder både i forhold til antall bygninger totalt og i forhold til befolkningstallet i 1900. Det må også bemerkes at nettopp dette fylket har en relativt ung bygningsmasse på grunn av den brente jords taktikk på slutten av 2. verdenskrig. Oslo/Akershus og Østfold er klart de fylkene som kommer klart dårligst ut når fredningstallet relativiseres til andre kjente størrelser.

Oppsummering og delkonklusjon

På grunn av kulturminneforvaltningens nåværende kategorisering av fredningsdataene, er det kun en fylkesvis spredning som kan benyttes i en vurdering av fredningenes geografisk bredde. Dagens administrative grenser alene er lite egnet som analyseverktøy til en vurdering av breddemålet. Variabler som fysisk miljøsammenheng og regionale områder ville gitt et langt bedre grunnlag for en vurdering. Norge har hatt svært store regionale kulturforskjeller, og ulikheten mellom innland og kyst, samt mellom by og land er variabler som ikke kan vurderes innenfor den nåværende datakategoriseringen. Geografisk bredde er i tillegg et breddemål som i særlig grad bør relateres til den nærings- og virksomhetsmessige bredden i fredningsmassen.

På bakgrunn av den fylkesvise fordelingen av fredningsobjekter er det kun mulighet til å gi en begrenset vurdering av fredningsmassens geografiske bredde.

Fredningene i perioden 1978–2007 viser en relativt jevn fylkesvis spredning med hensyn til antallet fredete bygg per fylke hvis man ikke tar hensyn til kulturmiljøfredningene. Det innebærer at dagens fredningspolitikk i stor grad viderefører de mengdemessige geografiske skjevhetene fra de første fredningslistene. Når fredningsmassen relativiseres i forhold til dagens bygningsmasse og folketallet i 1900, endres den fylkesvise fordelingen. For en del fylker innebærer en slik relativisering vesentlige endringer. En nærmere sammenlikning og vurdering av disse forholdene ligger imidlertid utenfor rammen av denne undersøkelsen.

Kulturmiljøfredningene er et særlig sterkt virkemiddel når det gjelder å påvirke antallet fredete objekter innenfor et fylke. En kulturmiljøfredning er likevel et problematisk virkemiddel hvis siktemålet er å påvirke det fylkesvise antallet lokaliteter. En kulturmiljøfredning omfatter i realiteten kun ett miljø, slik at i en viss forstand kan det fortolkes som én lokalitet.

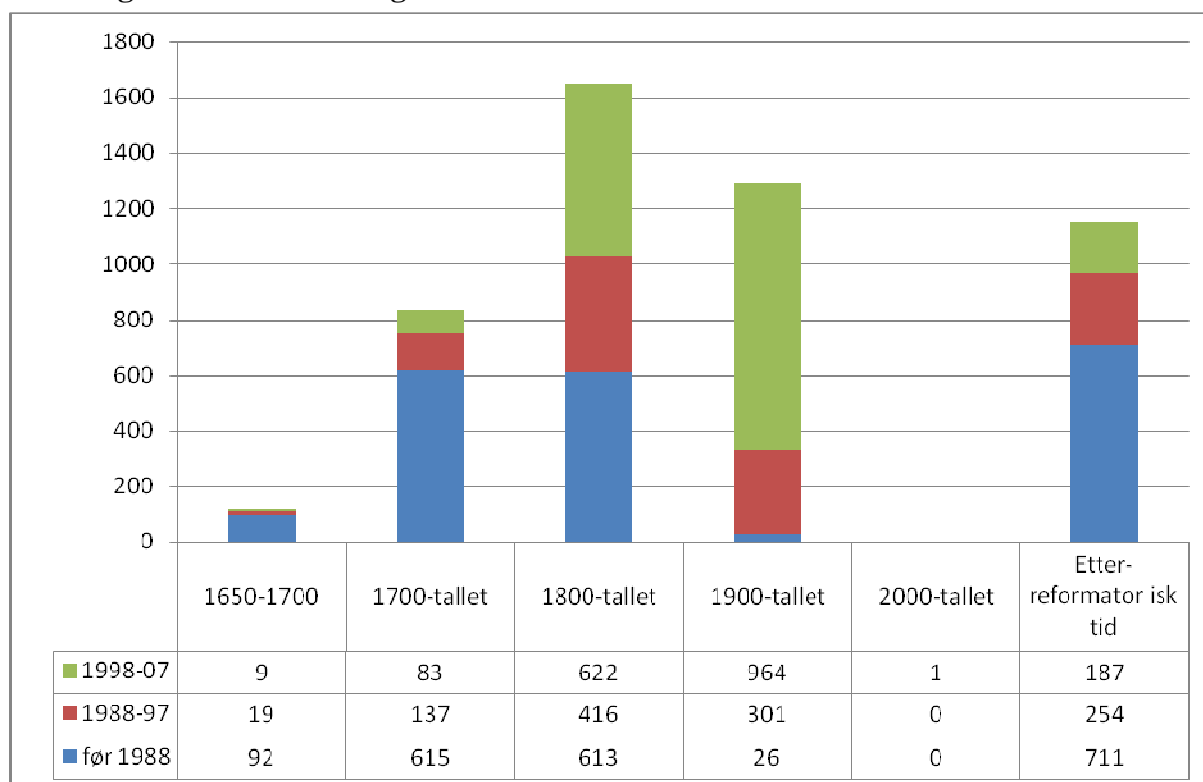
4.2. Tidsmessig bredde

Datagrunnlag og metodisk tilnærming

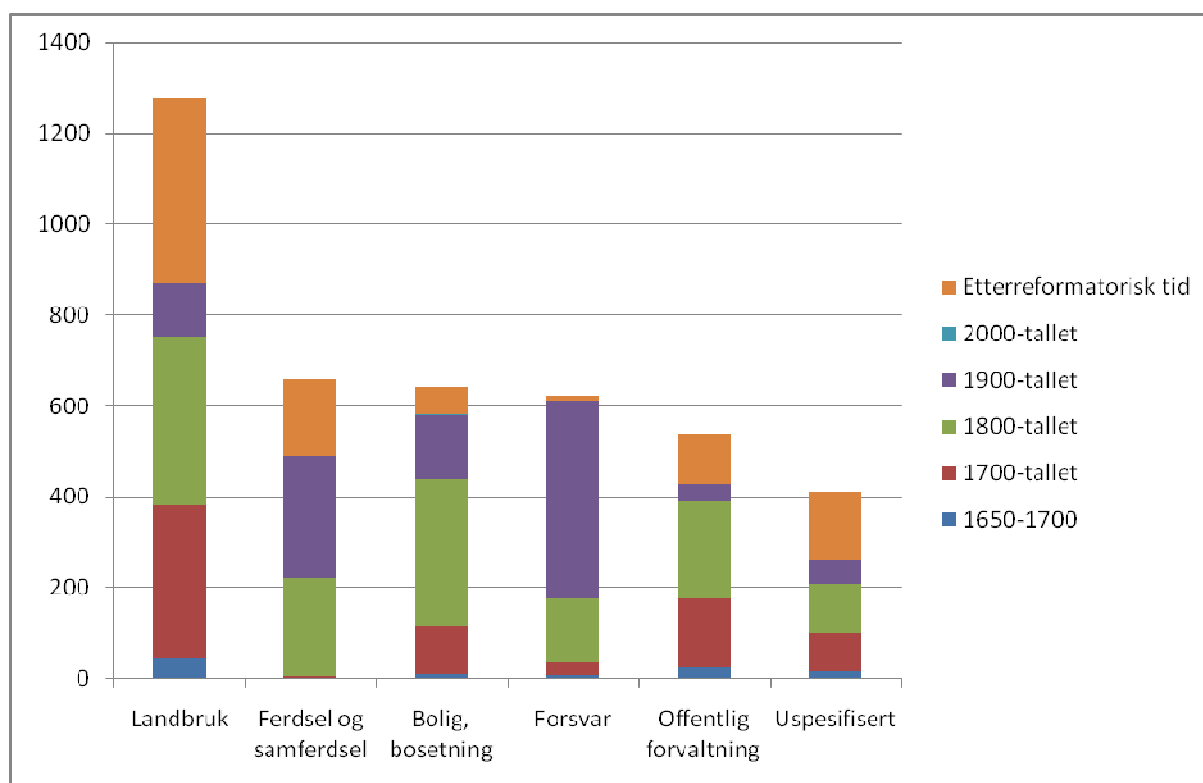
Dateringer av eldre bygninger er i liten grad en eksakt vitenskap. Svært sjelden foreligger det skriftelige kilder som grunnlag for bygningsdatering, slik at i praksis er dateringene som oftest basert på kunnskap om byggeskikk og arkitektoniske stiluttrykk. Dette gir gjerne relative dateringer, særlig innenfor tradisjonell byggeskikk hvor den bygningsmessige utformingen gjerne var relativt stabil over et lengre tidsrom. Det som dateres er da det som er synlig for det blotte øye, og eldre bygningsmessige elementer som er skjult av nyere tilføyelser kan senere komme for dagen og endre dateringene. Det vesentligste ved en fredningen er likevel bygningen slik det framtrer i dag.

Askeladden har både kvartalsvise og hundreårsbaserte dateringer av de fredete enkeltminnene. De kvartalsvise dateringene omfatter bare en mindre del av materialet, så selv om de hundreårsbaserte dateringene er noe grove for formålet, ble de valgt ut for videre undersøkelse her. De kvartalsvis daterte objektene ble slått sammen med hundreårsdateringene til én gruppe.

Fredningsmassens tidsmessige bredde

Figur 23. Diagrammet viser datering av enkeltminner fordelt på 100-årsperioder, samt datering til "etterreformatisk tid". Søyrefargene angir i hvilken tidsperiode fredningen ble foretatt.

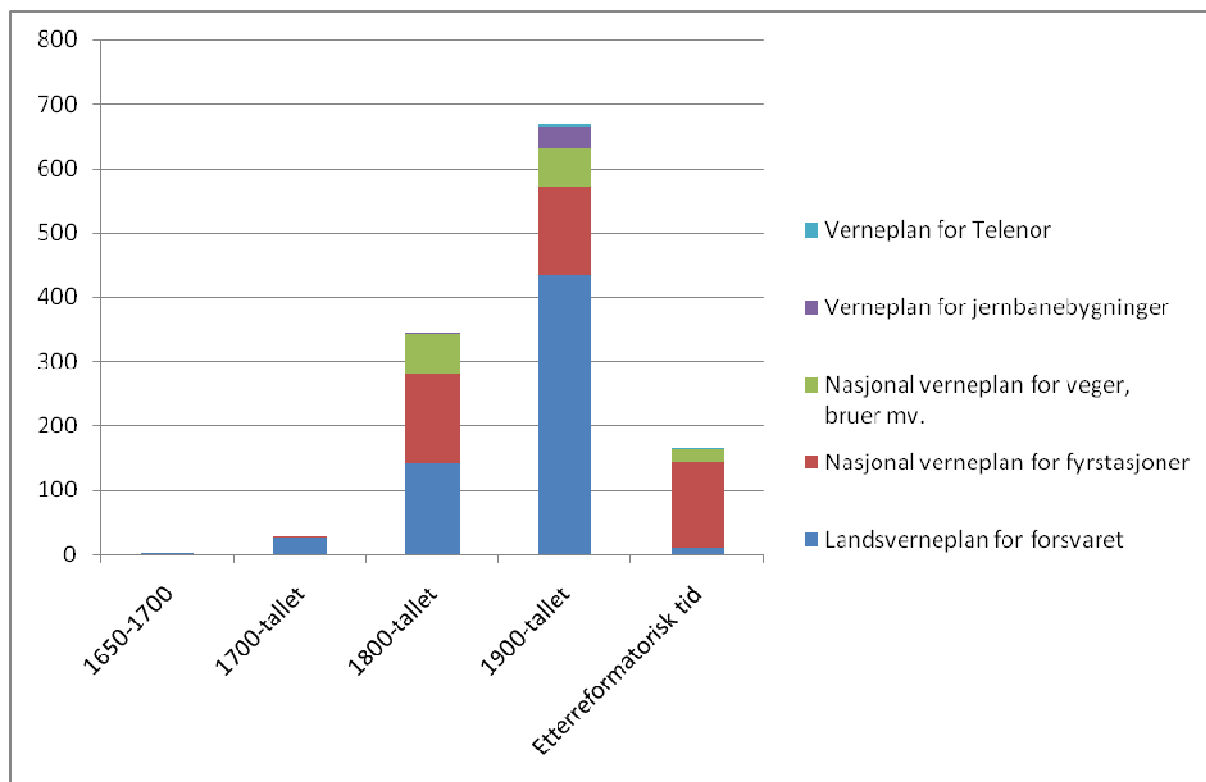

Figur 24. Diagrammet viser dateringene for de største kategoriene i utvalget "opprinnelig funksjon".

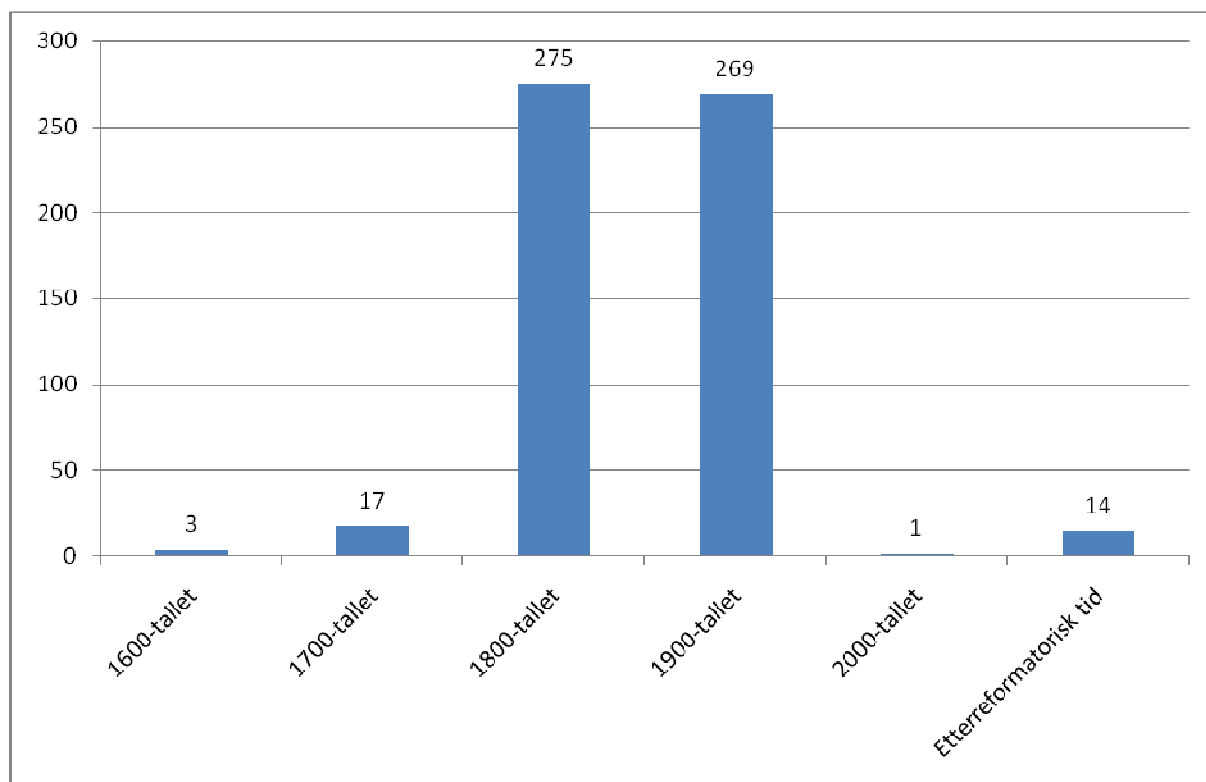
De eldste bygningene ble fredet før 1988, noe som blant annet skyldes den første bygningsfredningslovens bestemmelse om en 100-års grense for fredning. Landbrukssektoren har relativt sett den største andelen av disse bygningene. Den største andelen av dagens fredete enkeltobjekter kan dateres til 1800-tallet.

Diagrammet som viser dateringer per 100 år viser imidlertid to størrelsesforhold som utmerker seg. For det første går det klart fram at en svært stor andel av bygningene fra 1900-tallet er fredet i perioden 1998–2007. Det kan både ses i sammenheng med at den statlige verneplanen for forsvaret besto av relativt mange objekter fra 1900-tallet, jf. diagrammet som viser dateringen fordelt på opprinnelig funksjon. (Riksantikvarens tematiske satsing på fredning av det 20. århundres arkitektur resulterte i all hovedsak i fredninger i løpet av perioden 1988-97.)

Det andre forholdet som er særlig framtrædende, er den svært store andelen av dateringer til "etterreformatorisk tid". Denne perioden utgjør 450 år, og må dermed sies å være svært grovmasket og uegnet i analysesammenheng. På bakgrunn av at det store antallet av bygninger med denne svært uklare dateringen, ble denne gruppen valgt ut for videre undersøkelse.

Figur 25. Diagrammet viser de statlige verneplanenes fredete kulturminner fordelt på datering per 100 år.

Figur 26. Diagrammet viser fredete kulturminner innenfor kulturmiljøene fordelt på datering per 100 år.

”Etterreformatorisk tid”

Når gruppen fredete enkeltminner med dateringen ”etterreformatorisk tid” fordeles på ulike fylker og forvaltningsperioder, opptrer ingen størrelsesmessige forhold som utmerker seg i særlig grad. Det er tvert i mot en påfallende jevn fylkesvis fordeling så vel som på perioden før og etter 1988. Dette innebærer at det ikke er de manglende dateringene fra de eldste fredningslistene som er årsaken til denne store gruppen objekter.

Gruppen fredete enkeltminner med dateringen ”etterreformatorisk tid” hadde ingen spesiell slagside når det ble gjort en fordeling av objektene på ”lokalitetsart” og ”opprinnelig funksjon”. Likevel utgjorde denne kategorien hele 36,6 % av den store kulturminnetypen ”gårdstun”. Langt den største andelen her er fredningen gjennomført før 1988, noe som også samsvarer med denne gruppen generelt sett.

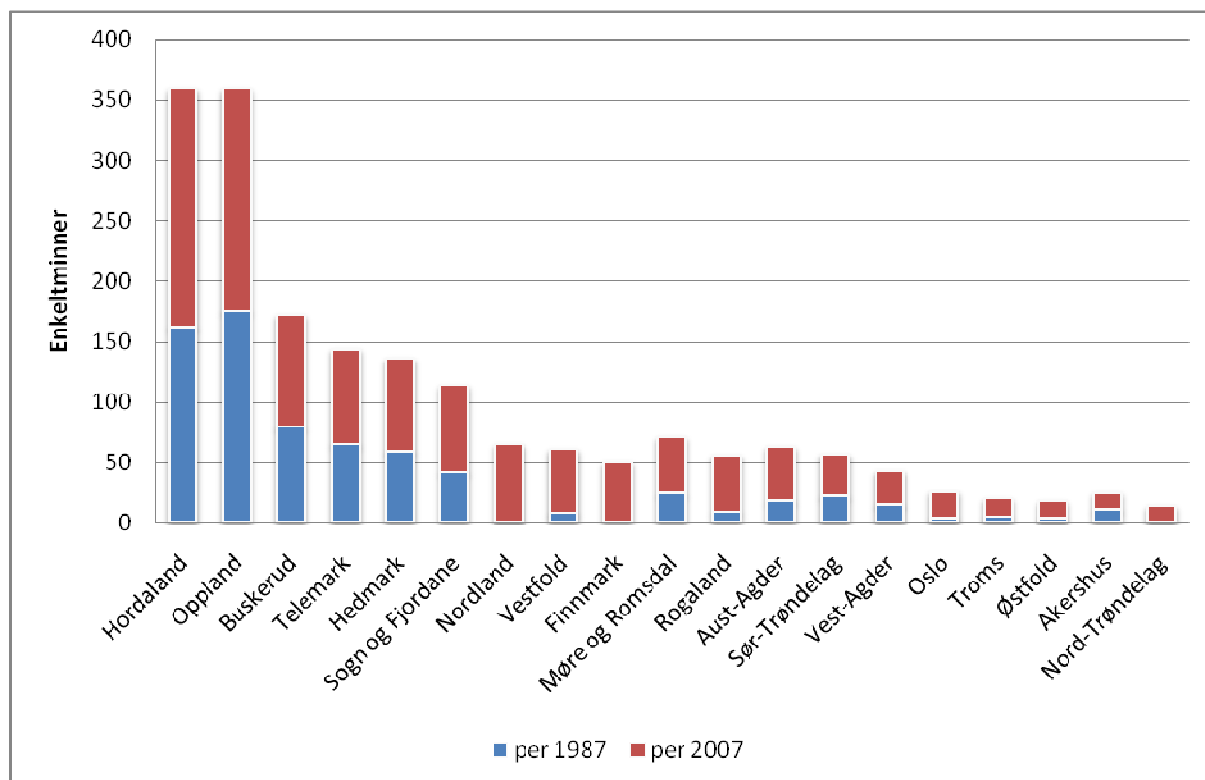
Når gruppen fredete enkeltminner med dateringen ”etterreformatorisk tid” ble fordelt på de ulike verneplanene og prestegårdsfredningen, går det fram at de utgjør en relativt større andel av objektene i verneplanen for fyrstasjoner og prestegårdsfredningene.

Det ble gjort flere stikkprøver av gruppen enkeltminner med dateringen ”etterreformatorisk tid”. Dette viste i alle tilfellene at det i fredningsdokumentene var noen form av informasjon angående datering som var langt mer presis enn perioden 1536-2007. I langt de fleste tilfellene var dateringene svært presise i det minste for enkelte av byggene, men opplysningene var ikke lagt inn i Askeladden.

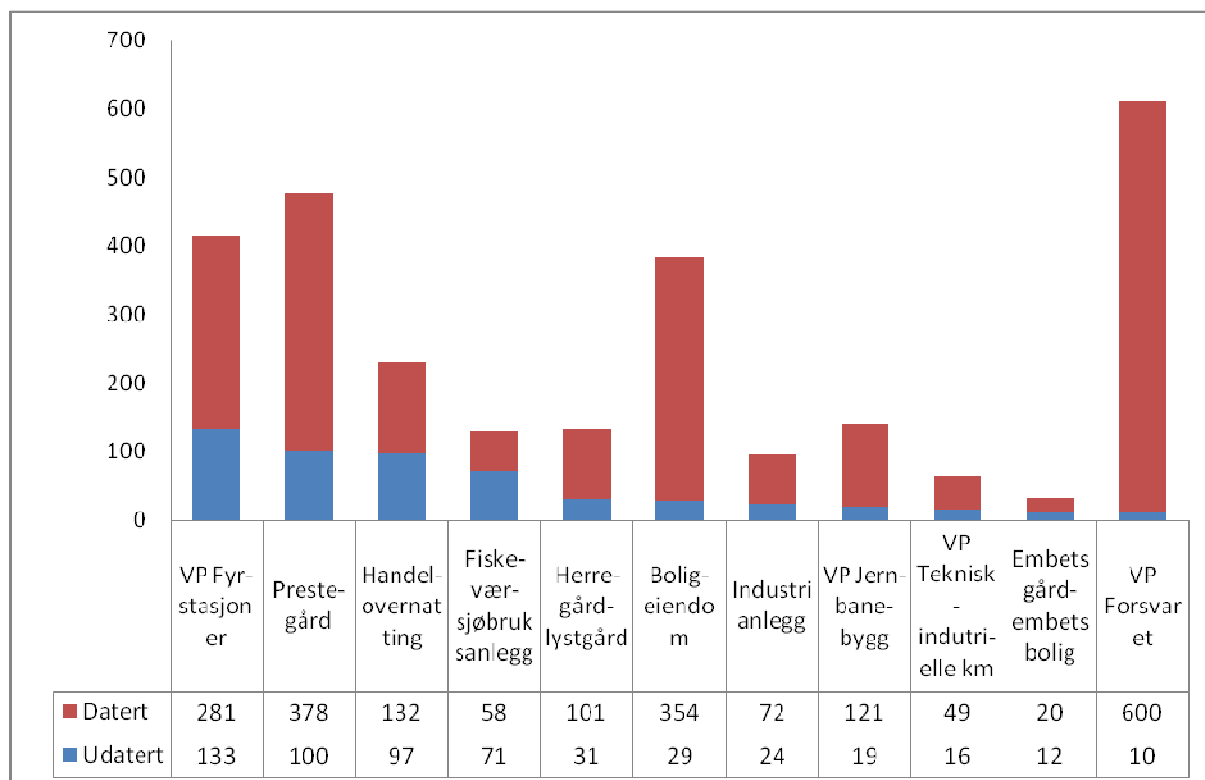
Eksempelvis inneholder fredningsvedtaket for nyryddingsbruket Noatun, Sør-Varanger kommune i Finnmark, opplysninger om at all bebyggelse ble oppført mellom 1907–11. Fem av de syv fredete objektene er likevel datert til ”etterreformatorisk tid”.ⁱⁱⁱ

I fredningsvedtaket for Færder fyrstasjon, Tjøme kommune i Vestfold, oppgis det at bolighusene ble oppført i 1868. I Askeladden er alle objekter med unntak av selve fyret, datert til ”etterreformatorisk tid”. Det omfatter ti objekter totalt. Med utgangspunkt i at Færder fyrstasjonen ble flyttet til sin nåværende plassering på Tristein i 1857, så er denne dateringen å betrakte som altfor grovmasket.

Begge fredningene ovenfor, samt de øvrige hvor det er utført stikkprøver, er alle gjennomført etter 1979. Det innebærer at den pågående fredningsgjennomgangen ikke vil rette opp de manglende dataene i Askeladden.

Figur 27. Diagrammet viser alle fredete enkeltminner med dateringen ”etterreformatorisk tid” fordelt på fylker og fredningsperiode.

Figur 28. Diagrammet viser andelen av udaterte objekter (”etterreformatorisk tid”) av totalantallet for verneplaner og kulturminnetyper (lokalitetsart) med verdier som overstiger 10 objekter. Lokalitetstypen gårdstun er utelatt for lesbarhetens skyld.

Delkonklusjon

Den tidsmessige bredden i fredningsmassen viser en relativt jevn konveks fordelingskurve hvor antallet bygninger fra 1800-tallet utgjør den største gruppen. Bygninger datert til 1900-tallet har imidlertid økt vesentlig i perioden 1998–2007. Det skyldes i hovedsak de statlige verneplanene hvor verneplanen forsvaret gir det klart største bidraget til denne økningen. I tillegg utgjør bebyggelse fra 1900-tallet en nesten like stor andel som bygninger datert til 1800-tallet i kulturmiljøfredningene.

Det er en relativt stor usikkerhet knyttet til den dateringsmessige sammensetning på grunn av en stor andel objekter som i databasen framstår som udaterte ("etterreformatork tid"). Store deler av denne gruppen er reelt sett langt mer daterbar enn den grove kategorien 1536-2007. Stikkprøver viser blant annet at opplysninger gitt i fredningsdokumentene ikke er overført til databasen. Dette gjelder både eksakte dateringer, så vel som muligheten for bruk av langt grovere kategorier som dateringer per hundreår. I underkant av halvparten av objektene med en datering til "etterreformatork tid" er fredet etter 1979. Den pågående fredningsgjennomgangen vil derfor ikke medvirke til å rette opp den manglende dateringen av disse objektene.

I henhold til den siste kulturminnemeldingen, bør andelen av bygninger fra 1900-tallet på fredningslistene økes. Ut fra den store kategorien udaterte objekter, er det uklart hvorvidt denne dateringskategorien er særlig liten. Når de store statlige verneplanene er slutført, vil sannsynligvis både gruppene for 18- og 1900-tallets bebyggelse ha økt betraktelig. Vurdert opp mot den totale bygningsmassen for de eldste periodene, kan det da være all grunn til å vurdere forholdstallene for fredningsmassens tidsmessige bredde nærmere.

4.3. Næringsmessig bredde

Datagrunnlag og metodisk tilnærming

Næringsmessig bredde forstås i denne undersøkelsen som ulike økonomiske tilpasninger og andre virksomhetskategorier. Det tas videre utgangspunkt i den historiske konteksten kulturminnene er skap i og den historiske virkeligheten de er kilde til kunnskap om.

Askeladden har flere klassifikasjonskategorier som delvis viser til objektene næringsmessige tilknytning: Hovedgruppe (enkeltminne og lokalitet), opprinnelig funksjon (enkeltminne) og lokalitetsart /art (enkeltminne/lokalitet).

Klassifikasjonskategorien ”hovedgruppe” inneholder de overordnede, statistisk næringsrelaterte kategoriene: *Primærnæringer, sekundærnæringer, tertiærnæringer*, samt de noe mer materialtilpassete kategoriene *organisert/offentlig virksomhet, religion/tradisjon/hendelse, ikke næringstilknyttet/privat, andre funksjoner*. Denne klassifiseringen er grovmasket, men benyttes her som et utgangspunkt for å vurdere hvilken informasjon som er mulig å hente ut fra denne klassifikasjonskategorien.

Videre er de to øvrige klassifikasjonskategoriene *opprinnelig funksjon* og *art/lokalitetsart* behandlet kvantitativt og kvalitativt gjennom utvalg av relevante kategorier med hensyn på næring og annen virksomhet.

Næringsmessig bredde er tett knyttet opp mot den geografiske bredden, og det hadde vært klart formålstjenelig å knytte næring opp mot de geografiske variabler som kyst – innland, by – land, samt ulike andre regionale inndelinger. Dette er ikke mulig innenfor Akseladdens klassifikasjonssystem. For å belyse sammenhengen med den geografiske bredden er fylker benyttet som geografisk variabel. I tillegg er ett fylke valgt ut for å undersøke nærmere hvordan fredningsmassen relativt sett ivaretar fylkets næringsmessige bredde.

Det tas videre utgangspunkt i lokaliteter når det gjelder datautvalg, men status med hensyn til enkeltminner vurderes også.

Generelle trekk angående næringsmessig bredde i fredningsmassen

Klassifikasjonskategorien *hovedgruppe* er svært grovmasket. Ut fra landets historie som relativt seint industrialisert, og ut fra kulturminnenes funksjon som historiske kilder, bør kulturminner tilknyttet primærnæringerne være den klart største kategorien. Det er den også, både ved lokalitets- og enkeltminneutvalg.

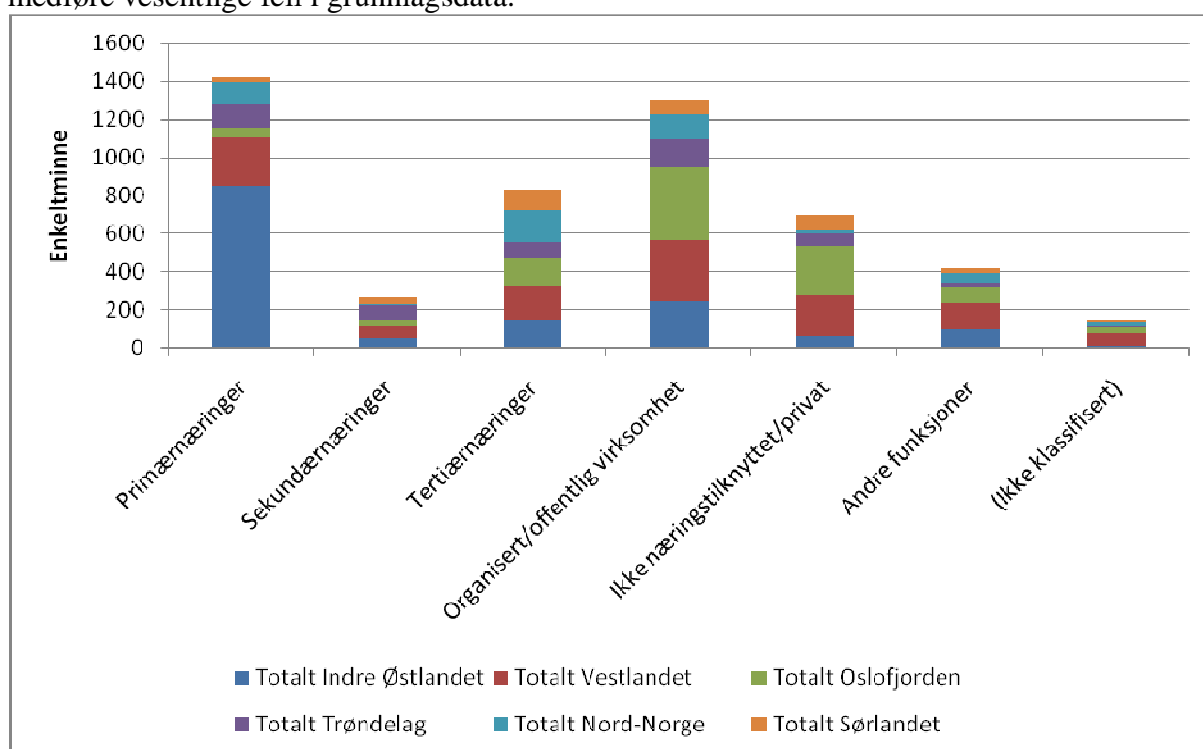
Når en ser nærmere på enkeltminner, er 11 % av bygningene registrert under kategorien ”andre funksjoner” eller kategorien er ikke utfylt (tom). For lokalitetene er hele 37,8 % registrert i de samme kategoriene. På lokalitetsnivå er imidlertid alle lokalitetene klassifisert etter kategorien ”art”. Her foreligger mer enn tilstrekkelig informasjon til også å legge inn informasjon i kategorien ”hovedgruppe” der denne ikke er utfylt (tom), eller med en bedre presisering enn ”andre funksjoner”.

En stikkprøve av enkeltminnekategoriene ”andre funksjoner” og ikke utfylt (tom) viste at hovedbygning og våningshus (enkeltminnenavn og Sefraknavn) utgjør 92 av totalt 554 enkeltminner²⁵. 67 av de 92 objektene tilhører lokalitetsartene gårdstun og herregård – lystgård, noe som klart indikerer en opprinnelig hovedfunksjon innenfor landbruk og primærnærings, og disse enkeltminne burde dermed lett kunne klassifiseres innen denne hovedgruppen.²⁶

Når det gjelder selve klassifiseringen i hovedgrupper, ble det funnet en del feil i stikkprøvene. En stikkprøve viste at ystehuset på Uppigard Sulheim er klassifisert som sekundærnærings, med kategorien opprinnelig funksjon; industri, fremstilling, produksjon. Et ystehus inngikk i gårdens primærøkonomiske virksomhet, selv om bygningens funksjon var knyttet til bearbeiding av melk til ost. Øvrige av gården bygninger er klassifisert som tilhørende primærnæringsene.^{iv}

En tilsvarende stikkprøve for bryggerhuset på Skudenes fyrstasjon, viste at denne bygningen alene var klassifisert som primærnærings, mens de øvrige fire objekter på fyrstasjonen var klassifisert som tertiærnærings, se sluttnote V.

Disse stikkprøvene kan tyde på at hovedgruppeklassifikasjonen for hver bygning innen en lokalitet er gjort på enkeltminnenivå, og ikke vurdert ut fra det helhetlige anleggets næringsmessige tilknytning. Hvis dette er tilfelle, er dette en grunnleggende feil og kan medføre vesentlige feil i grunnlagsdata.

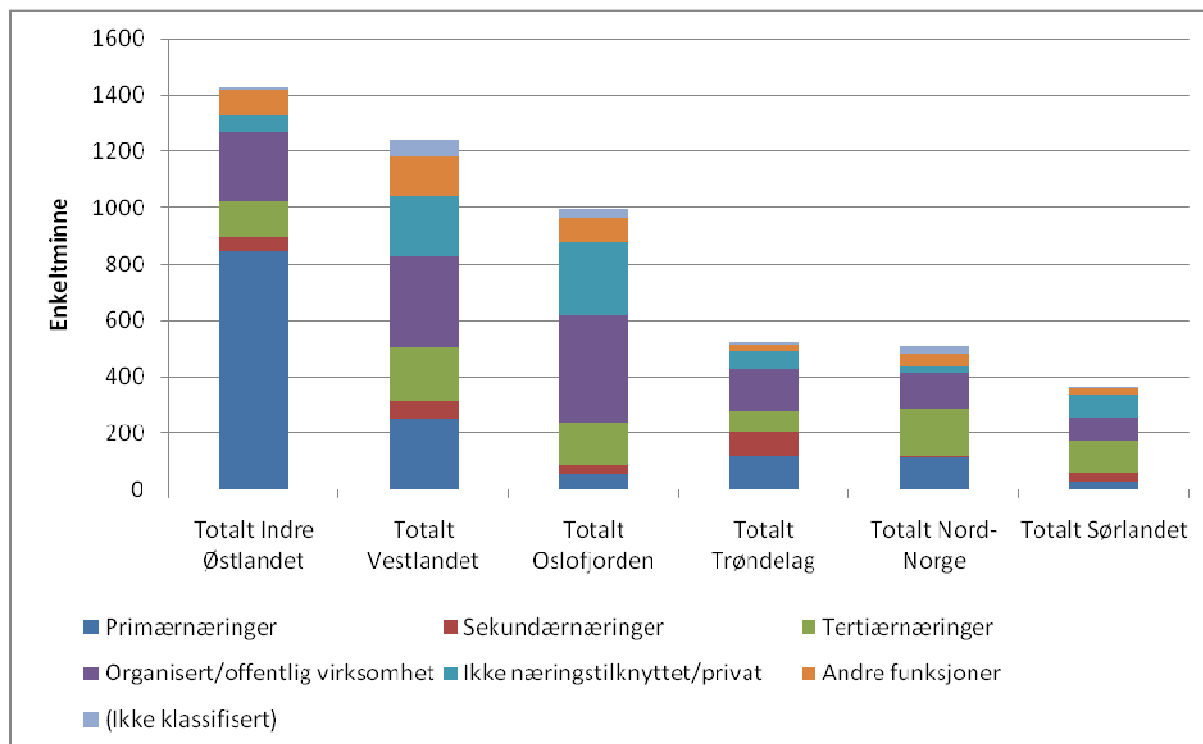

Figur 29. Diagrammet viser enkeltminner fordelt på hovedgrupper, med fargekoder for ulike landsdeler.²⁷

²⁵ Totaltall for ”andre funksjoner” og ikke utfylt hovedgruppe (tom).

²⁶ Avviket mellom utvalgskategoriene enkeltminne og lokalitet er ikke videre undersøkt her.

²⁷ Indre Østlandet: Oppland, Hedmark, Telemark, Buskerud/Oslofjorden: Østfold, Akershus, Oslo, Vestfold/Sørlandet: Aust- og Vest-Agder/ Vestlandet: Rogaland, Hordaland, Sogn- og Fjordane, Møre og Romsdal/ Trøndelag: Sør- og Nord-Trøndelag/ Nord-Norge: Nordland, Troms, Finnmark.

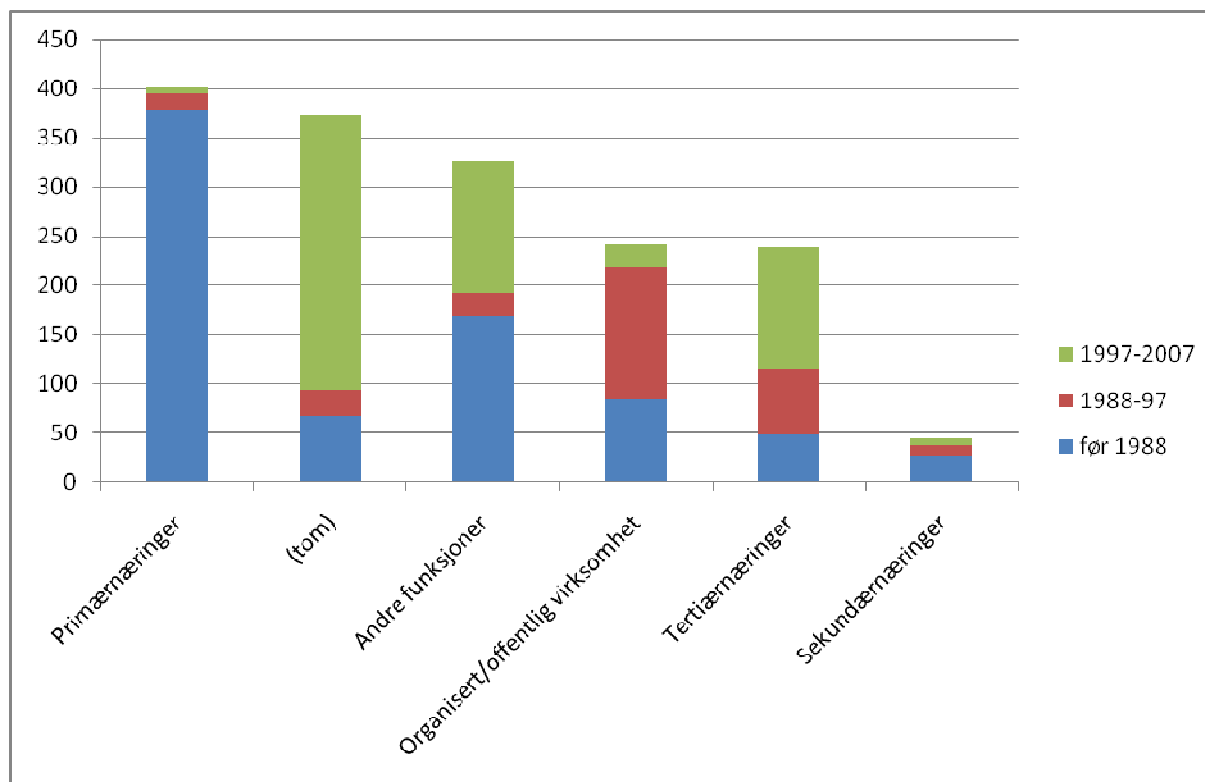

Figur 30. Diagrammet viser fredete enkeltminner fordelt på landsdeler, med fargekoder for ulike hovedgrupper.

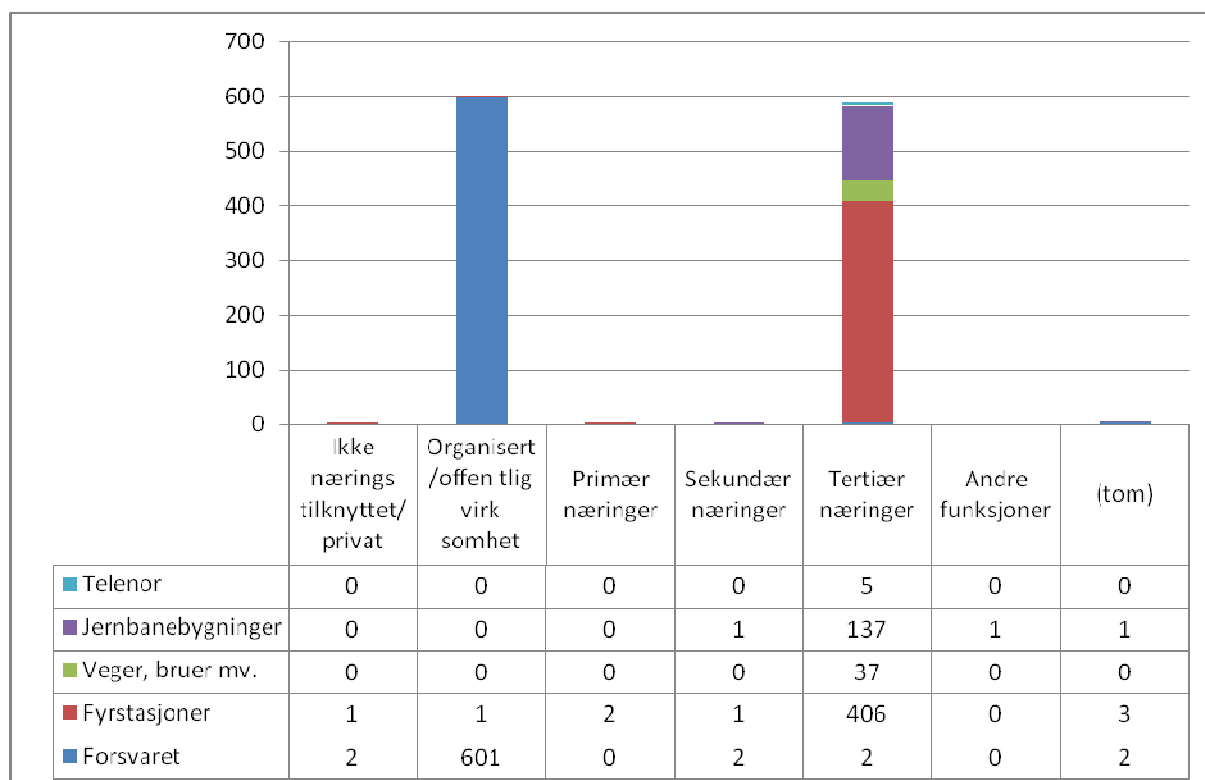
Den relativt store andel av organisert/offentlig virksomhet i hovedgruppediagrammene er ikke en direkte relasjonell speiling av det offentlige som en av landets største eiendomsbesittere i historisk tid, men skyldes i hovedsak de omfattende statlige verneplanene som er utarbeidet de siste tiårene. Forsvarsanlegg og prestegårder utgjør 82,4 % av kategorien ”Organisert/offentlig virksomhet”, og fredningene er i all hovedsak gjennomført etter 1988.²⁸ Andre viktige deler av offentlig virksomhet, så som helse- og skolevesen er marginalt representert. Verneplaner for statlige bygg innenfor de to sistnevnte sektorene er imidlertid igangsatt, men de vil bare kunne omfatte mindre deler av de relevante fredningsobjektene. Dette skyldes at staten kun er eier til en mindre del av bygningsmassen innenfor disse store og historisk viktige, offentlige sektorene. Eksempelvis vil den statlige verneplanen for utdanningssektoren ikke omfatte landets grunnskoler, kun høyskoler og universitet. Dette er kun en liten og relativt ung bygningsmasse sett i forhold til landets grunnskoler.

Sekundærnæringerne er generelt relativt lavt representert, og er helt fraværende i tre fylker; Østfold, Finnmark og Møre og Romsdal, jf. figurene 44, 45 og 48. Ved sammenhold mellom fredningsperiode og fylker har ingen av de øvrige variablene et antall objekter som utmerker seg i særlig grad, men speiler i større grad de generelle geografiske forskjellene i fredningsmassen.

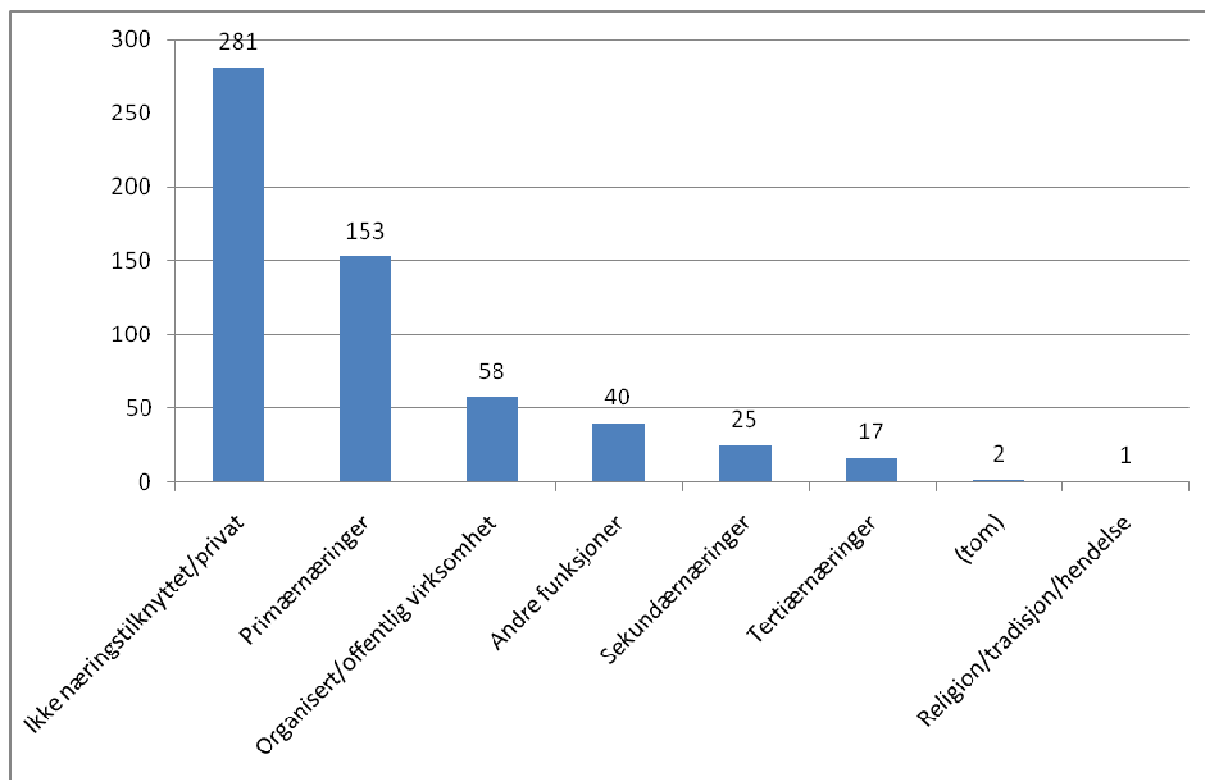
²⁸ Beregningen er basert på enkeltminner.

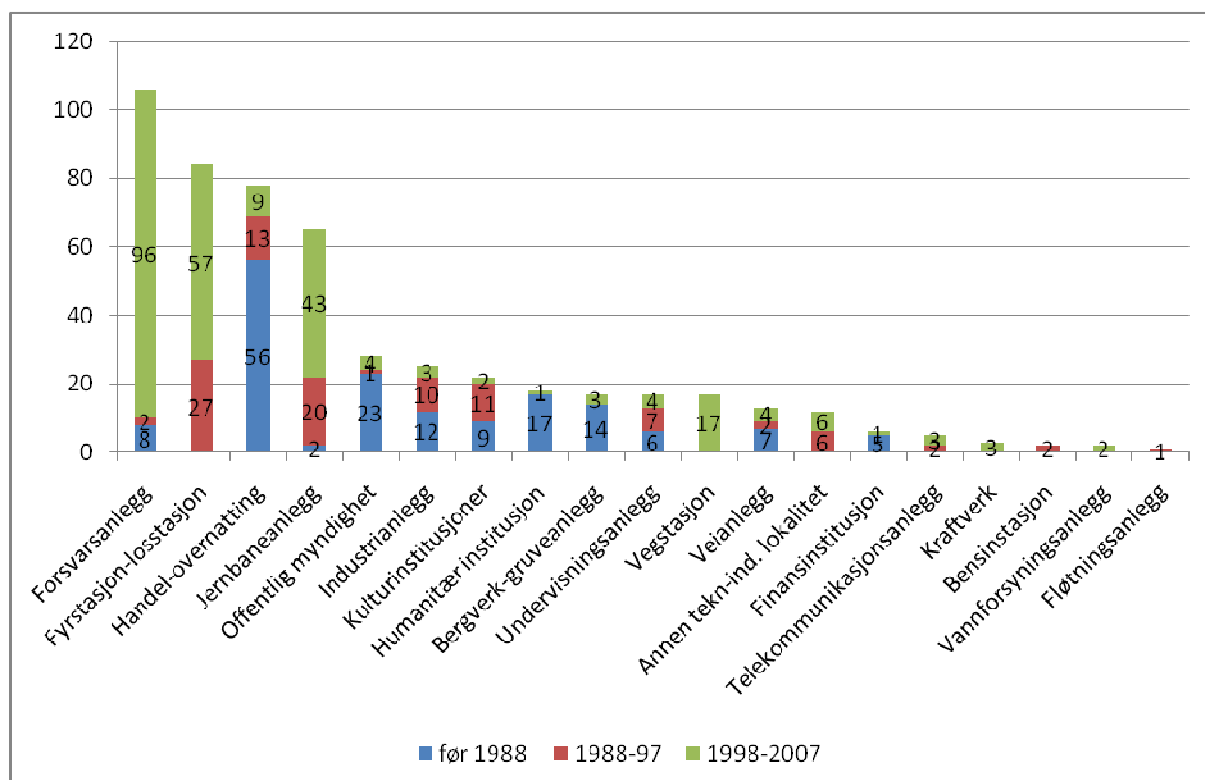
Figur 31. Diagrammet viser lokalitetsutvalg for hovedgrupper med relevans for næring/virksomhet fordelt på de ulike analyseperiodene.

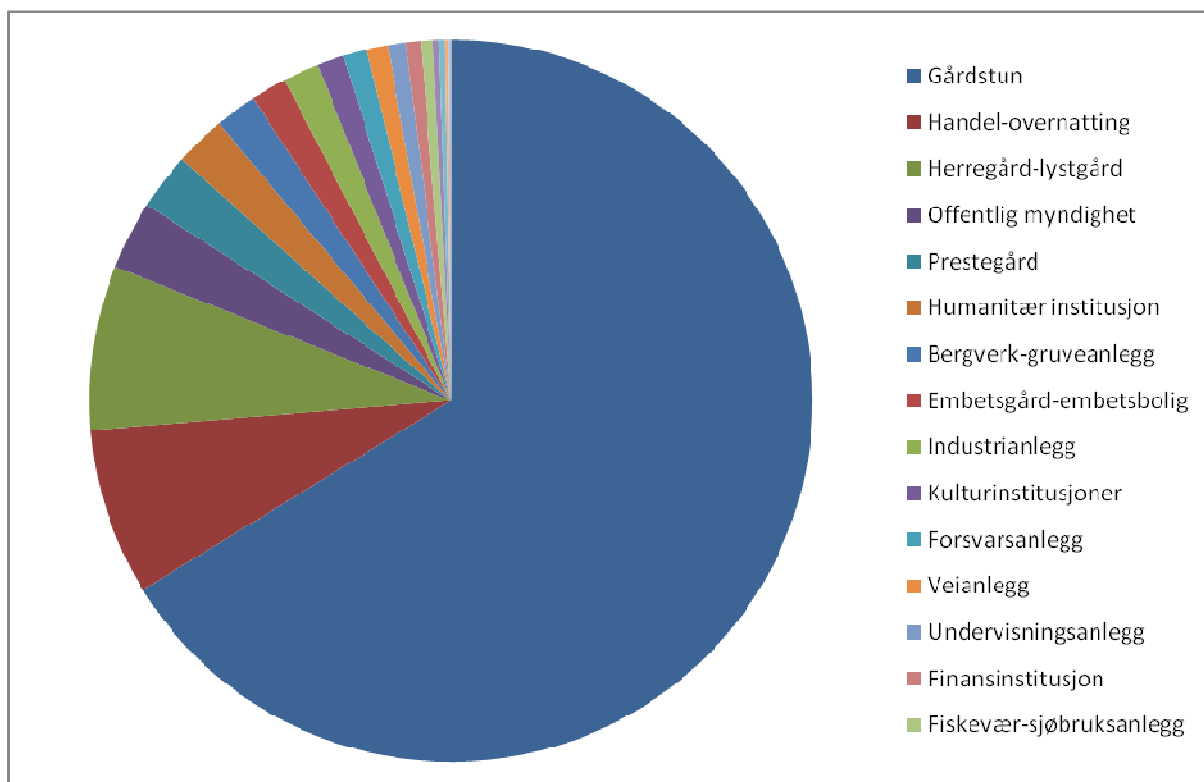
Figur 32. Diagrammet viser statlige verneplaners fordeling på alle hovedgrupper. Enkeltminneutvalg.

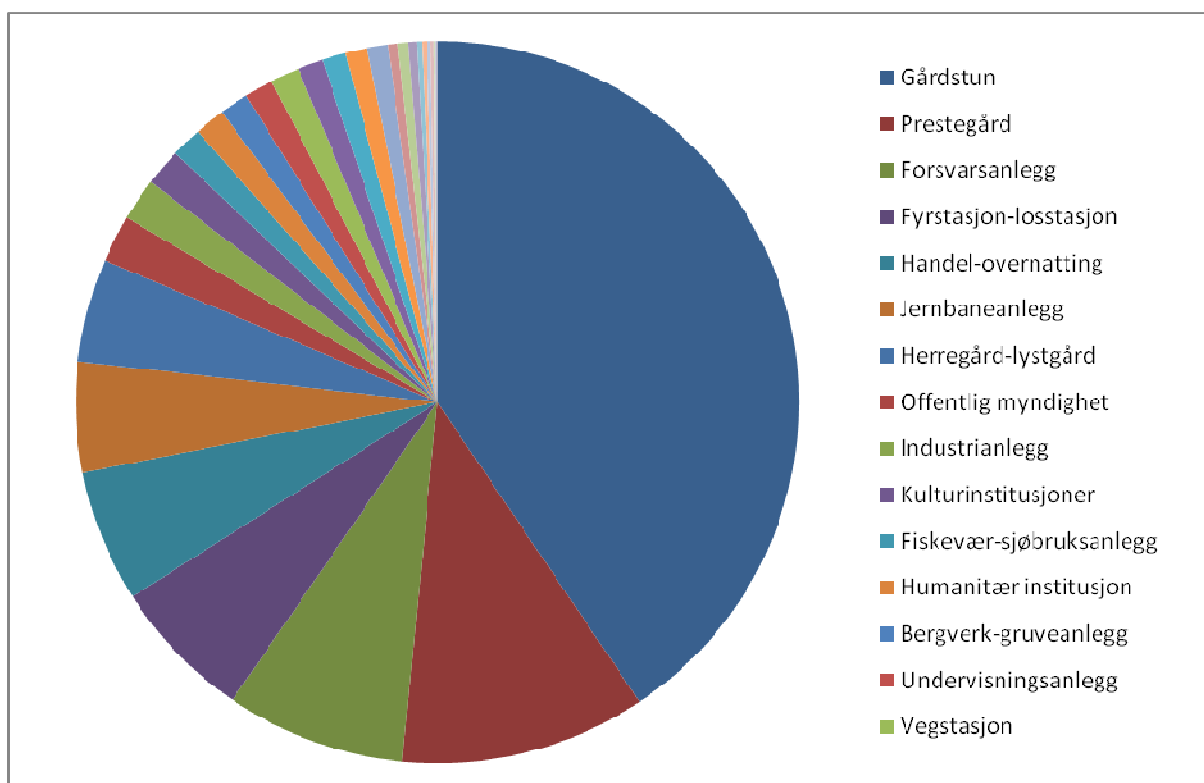
Figur 33. Diagrammet viser kulturmiljøfredningenes fordelingen på alle hovedgrupper. Lokaltetsutvalg.

Figur 34. Diagrammet viser fordelingen av fredninger på kulturminnetyper etter analyseperiodene. Primærnæringerne er utelatt, men vises i fig. 42 nedenfor. Lokaltetsutvalg.

Figur 35. Status for nærings- og virksomhetsmessig bredde ved utgangen av 1988 (lokalitetsutvalg).

Figur 36. Status for nærings- og virksomhetsmessig bredde ved utgangen av 2007 (lokalitetsutvalg). De 10 lokalitetene med lavest antall objekter er ikke navngitt i diagrammet, men omfatter: Annen tekn-ind. Lokalitet, Finansinstitusjon, Husmannsplass, Telekommunikasjonsanlegg, Kraftverk, Seteranlegg, Bensinstasjon, Vannforsyningsanlegg, Fløtningsanlegg og Steinbrudd.

Sektordiagrammene ovenfor viser klart at de de siste 20 års fredninger har ført til en økt bredde i når det gjelder kulturminnetyper knyttet til ulike næringer og virksomheter. Kulturminnetypen fiskevær – sjøbruksanlegg er ett eksempel på dette; med to unntak, er alle anleggene fredet i perioden etter 1977.

De statlige verneplanene er svært synlige i i dagens fredningsmasse som en følge av prestegårdsfredningene og verneplanene for fyrstasjoner og forsvarsanlegg. Øvrige deler av offentlig virksomhet slik som helse- og undervisningssektoren er marginalt representert.

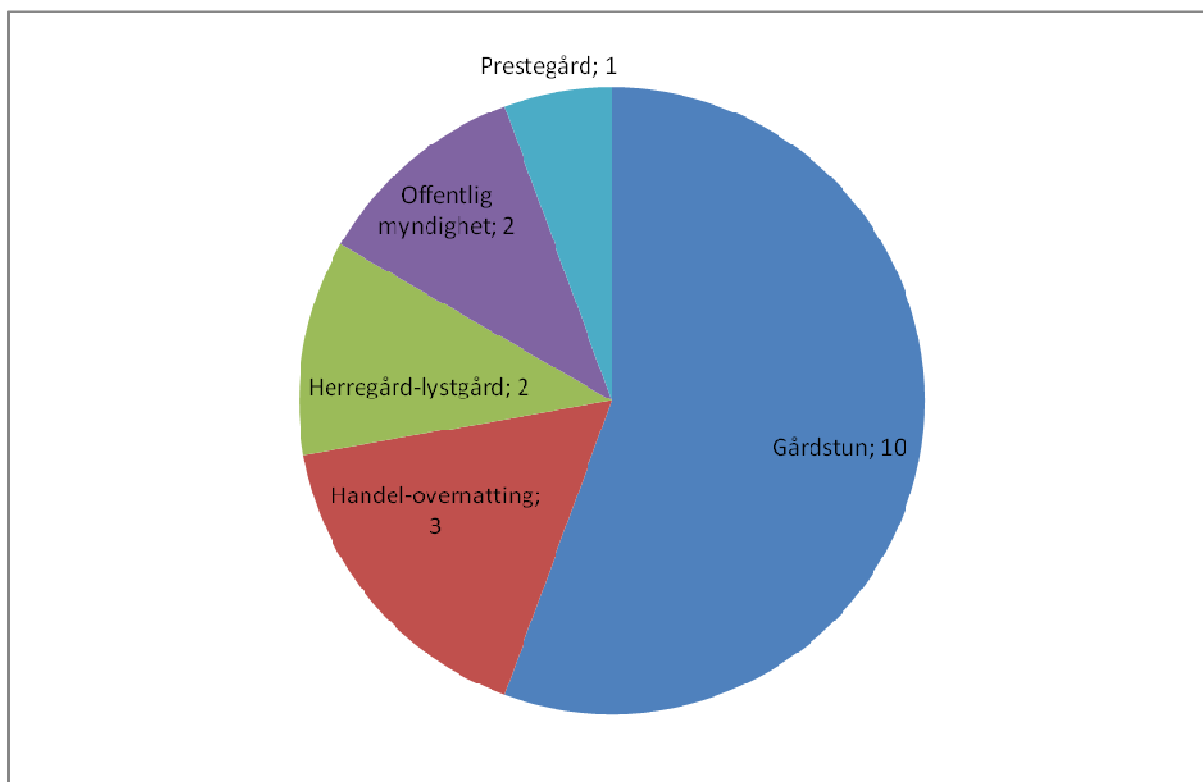
Når det gjelder industrianlegg, gir databasen begrensede opplysninger om hva slags type industri som er fredet. Ut fra lokalitetsnavnene går det likevel fram at det vesentlig er eldre virksomheter som blant annet møller, teglverk, repslagerier og skipsbyggerier. Den eldste industrien hadde et klart håndverksmessig preg, slik at betegnelsen ”industrianlegg” her er noe grovmasket og til dels misvisende.

Når det gjelder nyere industrianlegg, er blant annet syretårnet på Rjukan og den moderne prosessindustrien i Høyanger representert. Det er imidlertid ikke i form av anlegg knyttet til selve produksjonsprosessen som er fredet i Høyanger, det er *boligområdene* som tilhørte anlegget. Dette synliggjør et av hovedproblemene ved datautvalg i Askeladden; klassifikasjonssystemet mangler en innbyrdes logikk og en god hierarkisk struktur som hadde gjort det mulig å koble boligområdet i Høyanger til boligfunksjoner uten å måtte klassifisere det som industrianlegg.

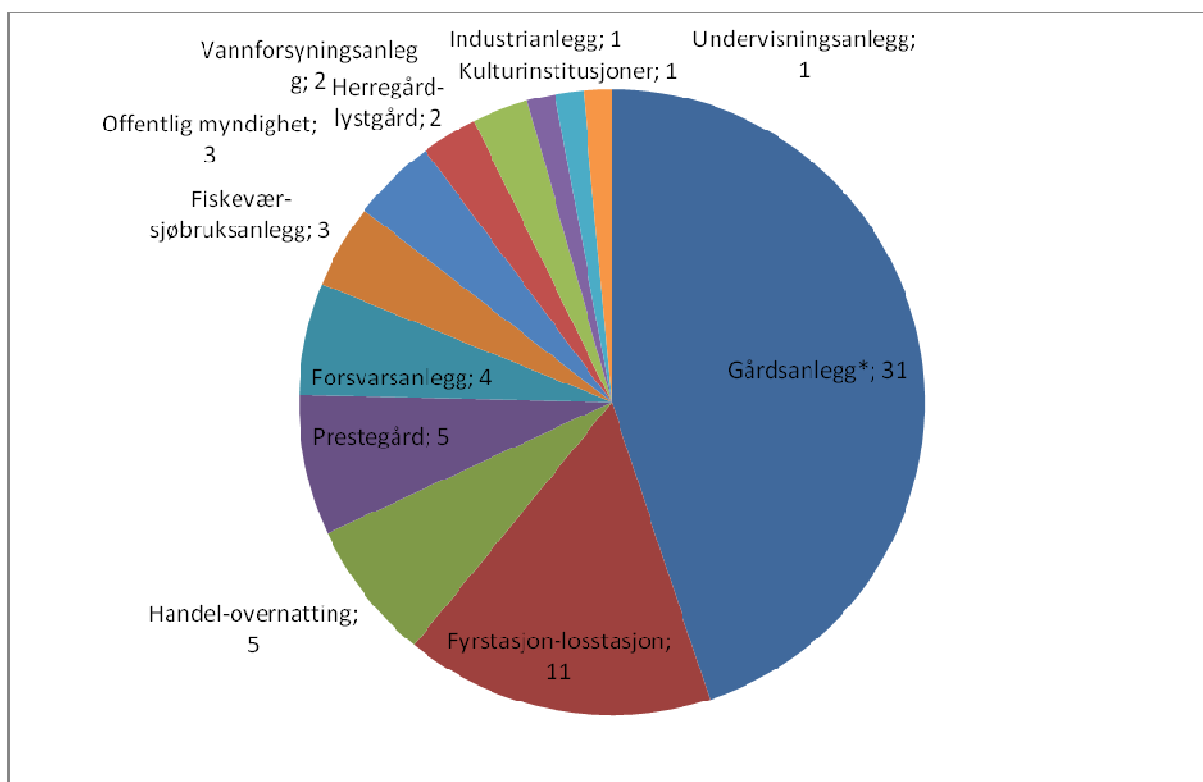
Når det gjelder kystrelaterte næringer, omfatter også kategorien industrianlegg blant annet en sildeoljefabrikk og ett fiskebruk. De fleste av de reelt industritilknyttede kulturminnetypene er fredet gjennom riksantikvarens tematiske verneplan fra perioden 1988–97.

Kulturminnetypene under lokalitetsart/art har et noe tilfeldig preg, og det er en klar utfordring å søke etter typer som ikke har en egen kategori. Bensinstasjoner er for eksempel en lokalitetsart med en relativt kort historie i Norge. Det synes noe uklart hvorfor denne handel- og samferdselstilknyttede anleggstypen har blitt en egen lokalitetskategori. Til sammenlikning består kategorien ”offentlig myndighet” av primært tollboder og rådhus, kulturminnetyper med klart lengre og mer sentral historisk betydning.

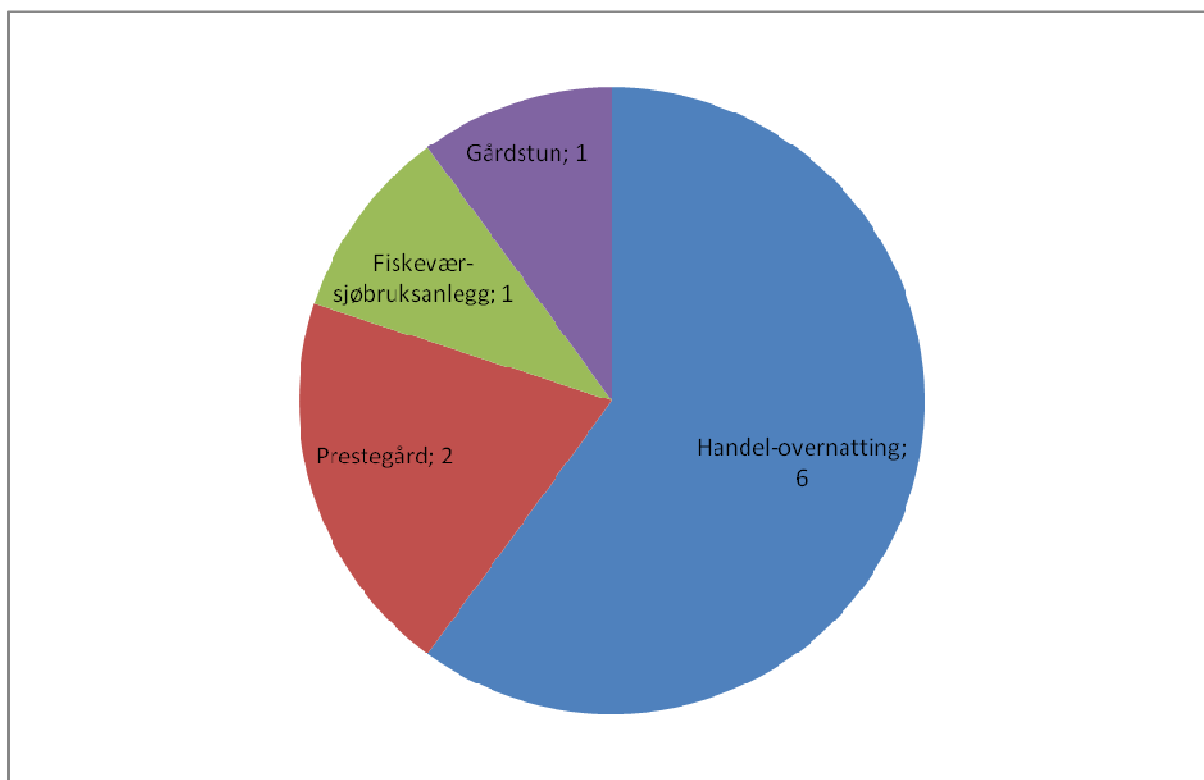
En annen offentlige institusjon med en relativt lang historie og viktig samfunnsmessig betydning er sykehus/pleieinstitusjoner. Denne virksomhetstypen har ikke en egen kategori under lokalitetsart. Ved et søk på humanitære institusjoner ble det likevel funnet et stor andel av landets eldste institusjoner tilknyttet sykehus/pleieinstitusjoner.^v Disse utgjør viktige kilder til landets sosialmedisinske historie, men tilstedeværelsen i fredningsmassen blir usynliggjort gjennom manglende klassifikasjon av en opplysende og overordnet karakter.

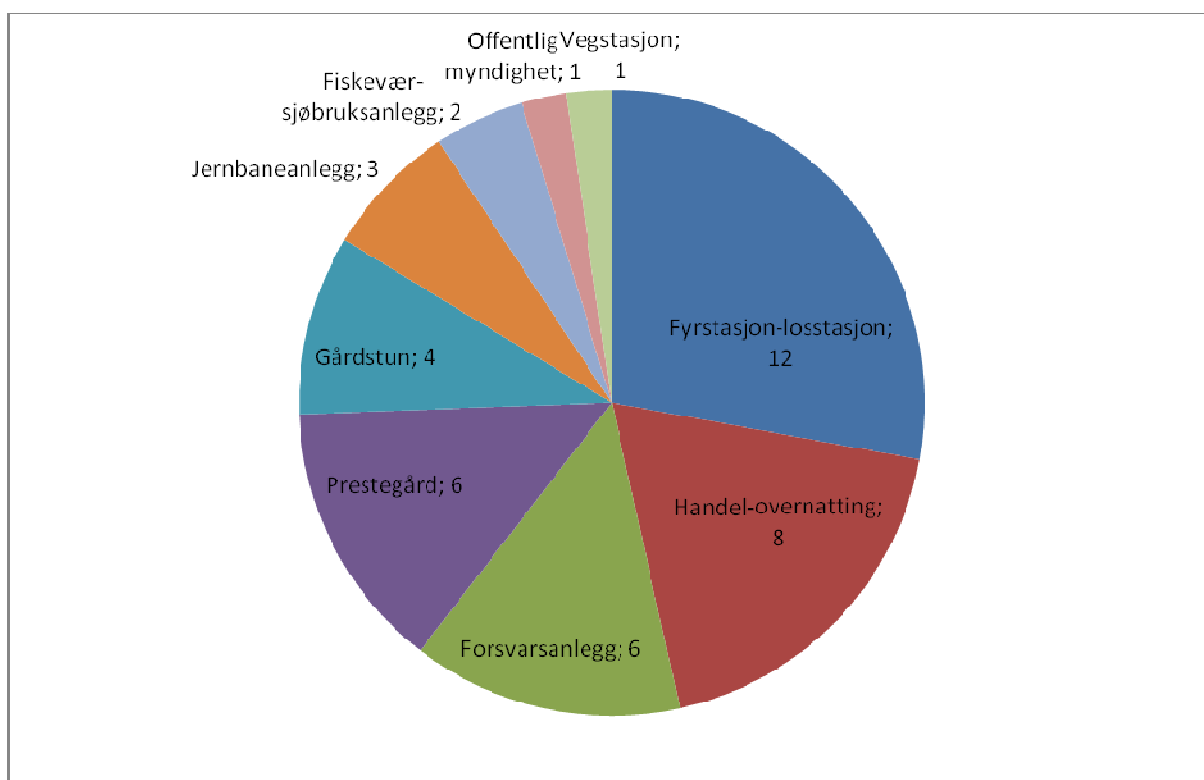
Figur 37. Sektordiagrammet viser status i Rogaland for nærings- og virksomhetsmessig bredde ved utgangen av 1988 (lokalitetsutvalg).

Figur 38. Sektordiagrammet viser status i Rogaland for nærings- og virksomhetsmessig bredde ved utgangen av 2007 (lokalitetsutvalg). Gårdstun og gårdsanlegg er slått sammen til én kategori.

Figur 39. Sektordiagrammet viser status i Nordland for nærings- og virksomhetsmessig bredde ved utgangen av 1988 (lokalitetsutvalg).

Figur 40. Sektordiagrammet viser status i Nordland for nærings- og virksomhetsmessig bredde ved utgangen av 2007 (lokalitetsutvalg).

Sektordiagrammene ovenfor viser den næringsmessige bredden i to ulike fylker ved inngangen og utgangen av analyseperiodene. Begge fylkene viser samme hovedtendens som

på landsbasais ved at et bredere spekter av kulturminnetyper er representert i 2007 enn ved inngangne til analyseperioden. I tillegg er de statlige verneplanene svært synlige i begge de to kystfylkene ved at særlig antallet lokaliteter knyttet til fyrstasjoner er høyt. Prestegårder og forsvarsanlegg er likeledes blant de kategoriene med flest fredete lokaliteter i begge fylkene.

Rogaland er det eneste fylket med to kulturmiljøfredninger. Dette slår imidlertid ikke synlig ut når det gjelder kulturminnetyper knyttet til næring og virksomhet fordi disse lokalitetene i hovedsak omfatter den godt representerte kategorien gårdsanlegg, samt den ikke næringstilnyttede kategorien boligeiendom.

Primærnæringene

Primærnæringene utgjør en stor og sentral gruppe kulturminner, og hovedgruppen er svært grov med hensyn på relevante historiske næringskombinasjoner. En kombinasjon av hovedgruppen med lokalitetsart, ga resultatet vist i tabellen nedenfor:

Hovedgruppe	Lokalitetsart	Totalt
Primærnæringer	Annen bygningslokalitet	26
	Boligeiendom	5
	Bygårdsanlegg	33
	Embetsgård – embetsbolig	3
	Feriested – landsted	3
	Fiskevær – sjøbruksanlegg	92
	Fyrstasjon – losstasjon	5 ^{vii}
	Gårdsanlegg	58 ^{viii}
	Gårdstun	1136
	Handel – overnatting	13
	Herregård – lystgård	15
	Husmannsplass	11
	Prestegård	9
	Seteranlegg	7
Telekommunikasjonsanlegg	4 ^{ix}	
Totalt Primærnæringer		1420
Totalt		1420

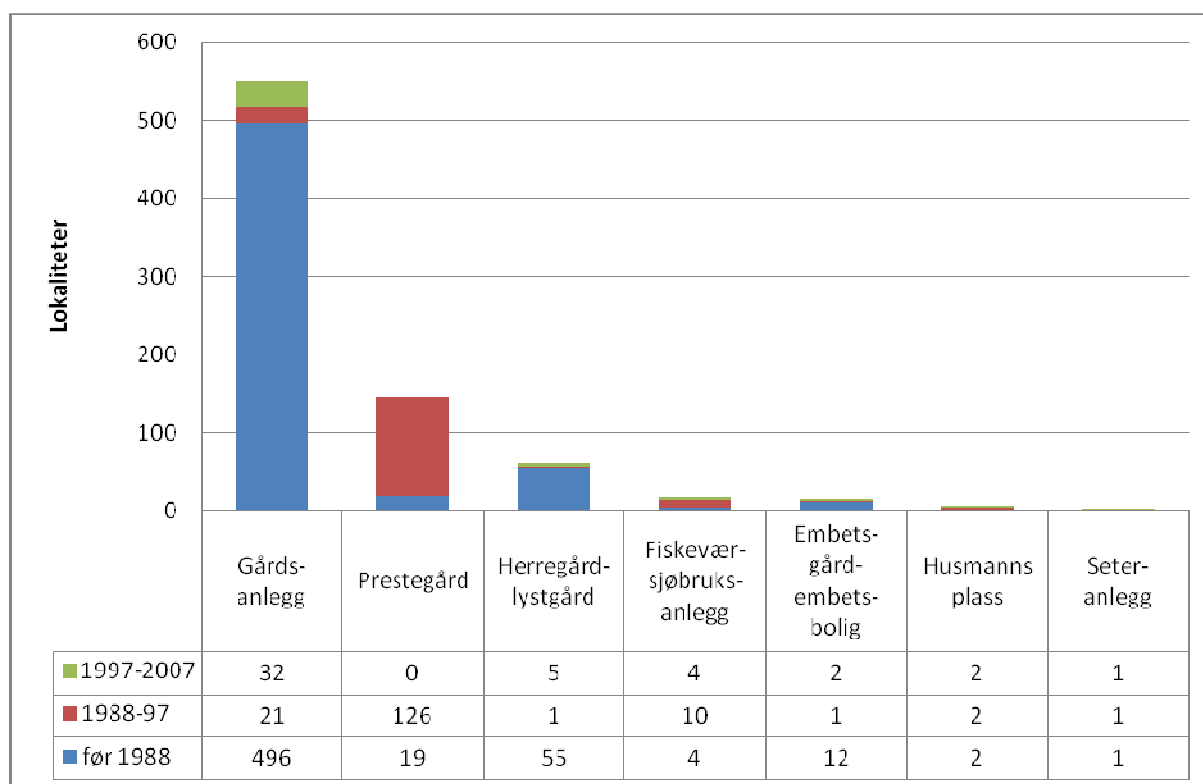
Figur 41. Enkeltminner innenfor primærnæringene fordelt på lokalitetsart.

Tabellen ovenfor er basert på enkeltminneutvalg og viser ulike kulturminnetyper klassifisert som tilhørende primærnæringene. Tabellen viser en del odde næringskombinasjoner, og det ble derfor utført en del stikkprøver av objektklassifikasjonene, se notene.

Det relativt lave antall objekter når det gjelder seteranlegg er også påfallende i historisk perspektiv, særlig sett i forhold til det høye antallet gårdsbruk som omfattes av fredningene. Setring inngikk som en ressurstilpasset del av gårdsdriften i de indre dal- og fjordbygdene hvor februket sto sterkt. De sentrale seterområdene sammenfaller med de geografiske områdene hvor det er relativt mange fredet gårdsbruk. Seteranlegg er i tillegg en kulturminnetype hvor det fremdeles er bevart et relativt høyt antall objekter med høy alder og materialautentisitet.

Ut fra en vurdering av bredden innenfor primærnæringene, så er anlegg tilknyttet skogbruket fraværende. Det kan skyldes at ingen slike objekter er fredet, og det kan skyldes at det ikke eksisterer noen klassifikasjonskategori som ivaretar denne sektoren innenfor

primærnæringene. Kategorien art innenfor enkeltminneutvalget inneholder nærmere 300 klassifikasjonsmuligheter uten noen form for hierarkisk struktur, slik at søk i denne kategorien blir svært lite målrettet og mer er å sammenlikne med søket etter nåla i den berømte høystakken.

Figur 42. Diagrammet viser lokalitetsarter innenfor primærnæringene fordelt på analyseperiodene.

Hovedgruppe	Art	Totalt
Primærnæringer	Fiskevær – sjøbruksanlegg	8
	Gårdstun	373
	Handel – overnatting	1
	Herregård – lystgård	13
	Husmannsplass	4
	Seteranlegg	1
Totalt Primærnæringer		400

Figur 43. Tabell over ulike kulturminnetyper (art) tilknyttet primærnæringene, lokalitetsutvalg.

Tabellen ovenfor er basert på lokalitetsutvalg, og viser ulike kulturminnetyper (art) som er klassifisert som lokaliteter tilknyttet primærnæringene. Diagrammet inneholder de samme kulturminnetypene, men søket er ikke avgrenset av hovedgruppen primærnæring. Tabellen illustrerer dermed problemene knyttet til kategoriseringene i database og de følger dette får for en god og dekkende belysning av fredningsmassens bredde med hensyn til nærings- og virksomhetsmessig bredde.

Ut fra et kulturhistorisk perspektiv på norsk næringsmessige bredde, utgjør kulturminnetypene seteranlegg og fiskevær – sjøbruksanlegg et svært lite antall.

De siste tiårenes fredninger har i liten grad bidratt til nye fredninger innenfor primærnæringene, med unntak for de omfattende fredningene av prestegårder. Det ble

imidlertid fredet en del kysttilknyttede virksomheter som følge av Riksantikvarens tematiske verneplan i perioden 1988-97. To av de tre fredete seteranleggene er også fredet etter 1988.

Innenfor den svært store gruppen gårdstun/gårdsanlegg er imidlertid forholdet svært annerledes. Bebyggelse på 39 av 549 gårdsanlegg er fredet etter 1987, det vil si 7 % av totaltallet.²⁹ Gårdstun/gårdsanlegg er i sin helhet en svært stor lokalitetsart, og det gis ingen utdypende opplysninger om gårdsanleggets økonomiske tyngdepunkt.

Ressursgrunnlaget i Norge er svært variabelt, og en ensidig næringstilpasning har knapt forekommet i historisk perspektiv. Det som i første rekke karakteriserer den økonomiske tilpasningen fram til begynnelsen av 1900-tallet, er en kombinasjon av ulike næringer. Gårdsbruket utgjorde den minste økonomiske enheten, og ut fra ressursgrunnlag, eiendomsforhold og andre kulturelle faktorer og muligheter, kombinerte man åker- og februk med skogbruk, fangst, fiske, håndverk, handel og annen tjenesteyting. Ut fra de opplysningene som finnes i databasen er det imidlertid vanskelig å vurdere bredden innenfor denne svært viktige historiske og økonomiske enheten.

Flere stikkprøver kan tyde på at det finnes en del begrunnelser for nyere fredninger som er knyttet eksplisitt til næringskombinasjoner. Et svært godt eksempel på dette er kombinasjonsbruket Heia, Frøya kommune i Sør-Trøndelag. Dette bruket er fredet med bakgrunn i representativiteten i forhold til kombinasjonen fiske – jordbruk, men anlegget er i Askeladden klassifisert som lokalitetsart: gårdstun – opprinnelig funksjon: uspesifisert – hovedgruppe: andre funksjoner. Fredningsvedtaket ble gjort i 1998, og fredningen inngår i Riksantikvarens verneplan for faste kulturminner langs kysten.

Tabellen ovenfor synliggjør i tillegg enda en av utfordringene når det gjelder databasen som verktøy for en god breddeoversikt. Det reelle tallet for seteranlegg er for eksempel tredobbelt av hva som er angitt under primærnæringene. Kun ett anlegg er å finne under primærnæringer. Ved søk i andre hovedgrupper var det ytterligere ett anlegg i ”andre funksjoner”. I tillegg ble ett anlegg funnet der hovedgruppekategorien ikke var utfylt (tom). Det vil si at det totalt er fredet tre seteranlegg. Setrene er lokalisert til Sogn og Fjordane, Oppland og Buskerud.

Næringsmessig bredde – eksemplet Østfold

En vurdering av den eksisterende nærings- og virksomhetsmessige bredden innenfor fredningsmassen har klare begrensninger på nasjonalt nivå og med de datautvalgsmulighetene som foreligger. Østfold ble derfor valgt ut som et forsøksfylke for å se nærmere på de konklusjonene som foreløpig er trukket når det gjelder fredningsmassens nærings- og virksomhetsmessig bredde.

²⁹ Tallet er basert på lokaliteter.

Østfold	Fiskevær – sjøbruksanlegg	2 ^x
	Forsvarsanlegg	25
	Fyrstasjon – losstasjon	2
	Gårdstun	10
	Herregård – lystgård	5
	Jernbaneanlegg	4
	Kulturinstitusjoner	2
	Offentlig myndighet	1
	Prestegård	8
	Vegstasjon og -anlegg	2
Totalt Østfold		61

Figur 44. Tabellen viser en oversikt over fredete lokalitetstyper i Østfold.³⁰

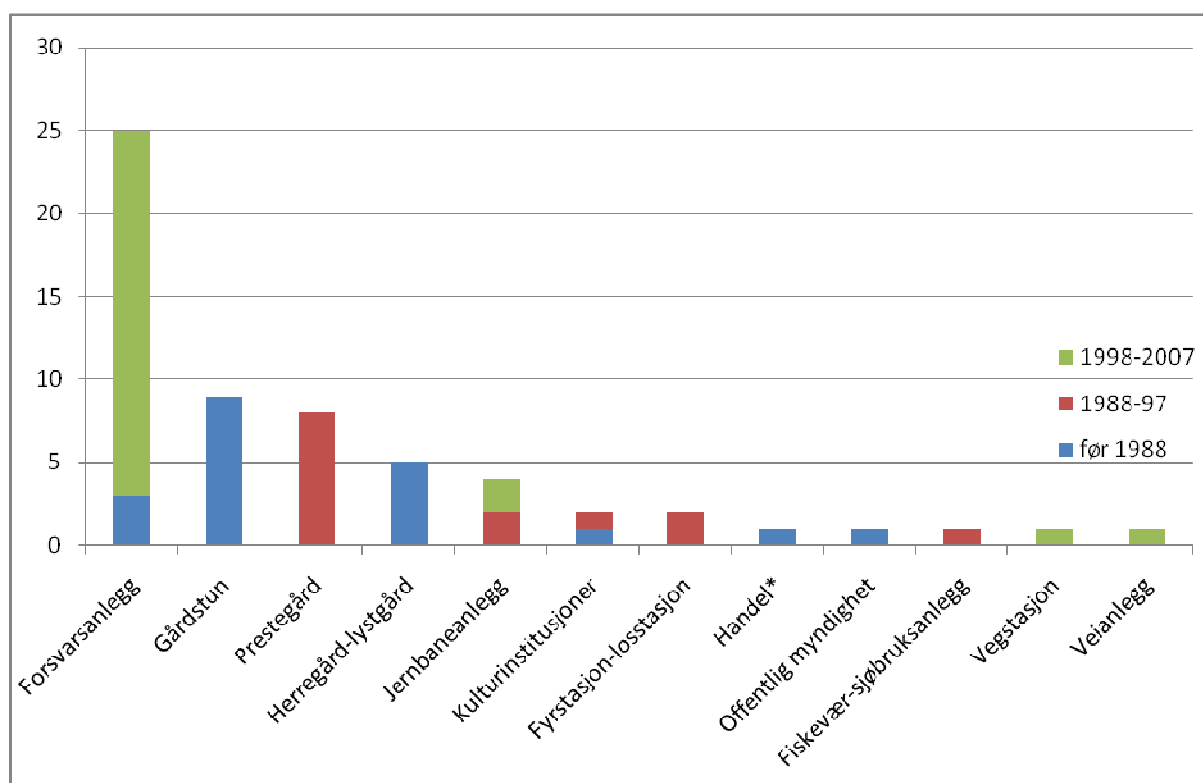
Østfold er et kulturhistorisk sammensatt fylke med et mangfoldig ressursgrunnlag. Det er både et kyst- og grensefylke, og med en sentral beliggenhet i forhold til ferdsel.

Østfold er et av fylkene i landet med de beste forholdene når det gjelder jordbruk. Den fredete bygningsmassen knyttet til alminnelige gårdsbruk er likevel relativt liten, og omfatter totalt 10 gårdsanlegg. Hoveddelen av disse er fredet før 1980, og består i all hovedsak kun av gårdens hovedbygning, samt i to tilfeller også av stabburet på tunet. I tillegg er en løe automatisk fredet ut fra datering til perioden 1537-1650, men øvrige deler av gårdsbebyggelsen på dette svært godt bevarte tunet er ikke registrert fredet i Askeladden.^{xi} Gårdene er med ett unntak plassert i sentrale jordbruksområder i søndre del av fylket.

Fylket har videre et karakteristisk trekk ved at det har en del såkalte ”herregårder”, det vil si store gårder som avhengig av tidsperiode, har tilhørt henholdsvis kirken, kongen, adelen og overklassen. Denne bebyggelsen utmerker seg med klart arkitektonisk særpreg, og mange av disse anleggene er fredet som en del av listefredningene på 1920-tallet.

Østfold er videre et grensefylke, slik at den høye andelen av fredete forsvarsanlegg skyldes dette faktum, samt den nylig ferdigstillelsen av verneplanen for forsvaret. Verneplanen for jernbanebygninger har resultert i fredning av fire anlegg med til sammen ni objekter tilknyttet Østfoldbanen. Verneplanen for fyrstasjoner har likeledes resultert i fredningen av anleggene på Homlungen og Torbjørnskjær fyrstasjoner, totalt 15 enkeltobjekter. Ut over objekter som inngår i verneplanene, er kun et anlegg tilknyttet offentlig virksomhet fredet, nemlig biblioteket i Fredrikstad.

³⁰ Utvalgskategorien ”art” under lokalitetsvalg i Askeladden.

Figur 45. Fredete kulturminnelokaliteter med i Østfold fordelt på analyseperiodene.

Østfold er et kystfylke med et stort potensiale for kulturminner tilknyttet kystrelaterte næringer og næringskombinasjoner. I tillegg til fyrstasjonene, viser kulturminnetypen fiskevær – sjøbruksanlegg til denne delen av fylkets kulturhistorie. To slike lokaliteter av typen fiskevær – sjøbruk er fredet i henhold til tabellen ovenfor. Det omfatter Kuvauen (13 sjøhus) på Hvaler og to sjøboder i Halden sentrum.³¹ Sjøbruk er en nyere betegnelse på ulike former for høsting av havets ressurser, mens sjøboder er pakkhus tilknyttet handel og transport. Ut fra en slik forståelse av kulturminnetypen er den ene lokaliteten dermed feilklassifisert her. I tinglysningsdokumentet fra 1978³² ble det gitt følgende begrunnelse for fredningen: ”Riksantikvaren peker bl.a. på at skipsfart ved siden av sagbruksdrift og svenskehandel var et grunnleggende trekk ved Haldens næringsliv i forrige århundre. (...) Sjøbodene er således en av de få bevarte rester som minner om en viktig del av arbeids- og næringsliv i Halden i forrige århundre. Bodene er også interessante i samferdselshistorisk sammenheng, idet Godsdampskipet ”Fredrikshald” hadde anløpssted og ekspedisjonslokaler her i siste halvdel av forrige århundre.” Sjøbodene i Halden relaterer seg klart til fylkets kysttilknytning, men da som en del av samferdselshistorien og handelsvirksomheten, og ikke som en del av ressursutnyttelsen av havet i form av fiske^{xii}.

Østfold er et av de fylkene i landet hvor det svært tidlig i norsk sammenheng ble etablert industrivirksomhet. De fire Østfoldbyene Halden, Sarpsborg, Fredrikstad og Moss hadde alle sine særtrekk når det gjelder industrielt tyngdepunkt, men fellesnevneren er vannkraftbasert virksomhet som utviklet seg i takt med teknologiske muligheter fra 1600-tallet og fram mot i dag. Det er særlig sagbruk- og celluloseindustrien som preget industriutviklingen på 1800-tallet, men også andre virksomheter som jern- og teglverk har vært viktige til ulike tider.

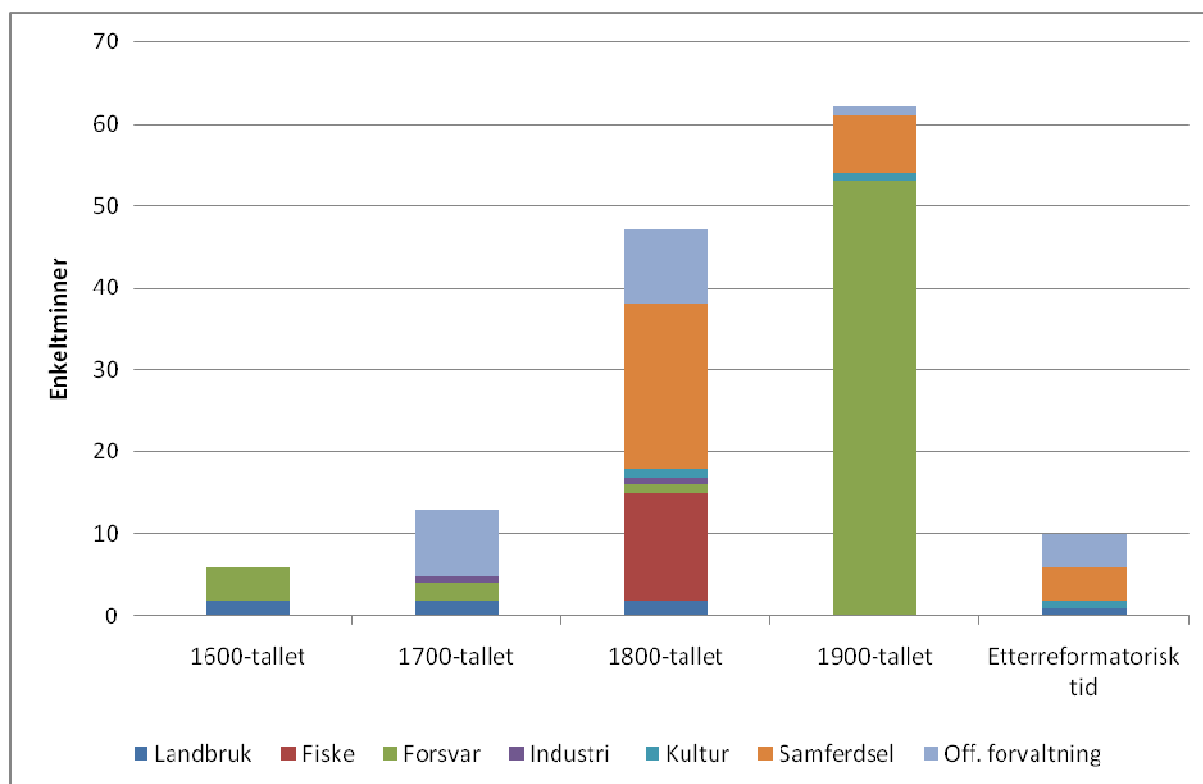
³¹ Kuvauen var også en av havnene for losene på Hvaler.

³² Jf. dokument 86047V.

Ingen lokaliteter tilknyttet industrivirksomhet er fredet i Østfold, noe som må sies å være en klar mangel med hensyn på næringsmessig bredde.³³

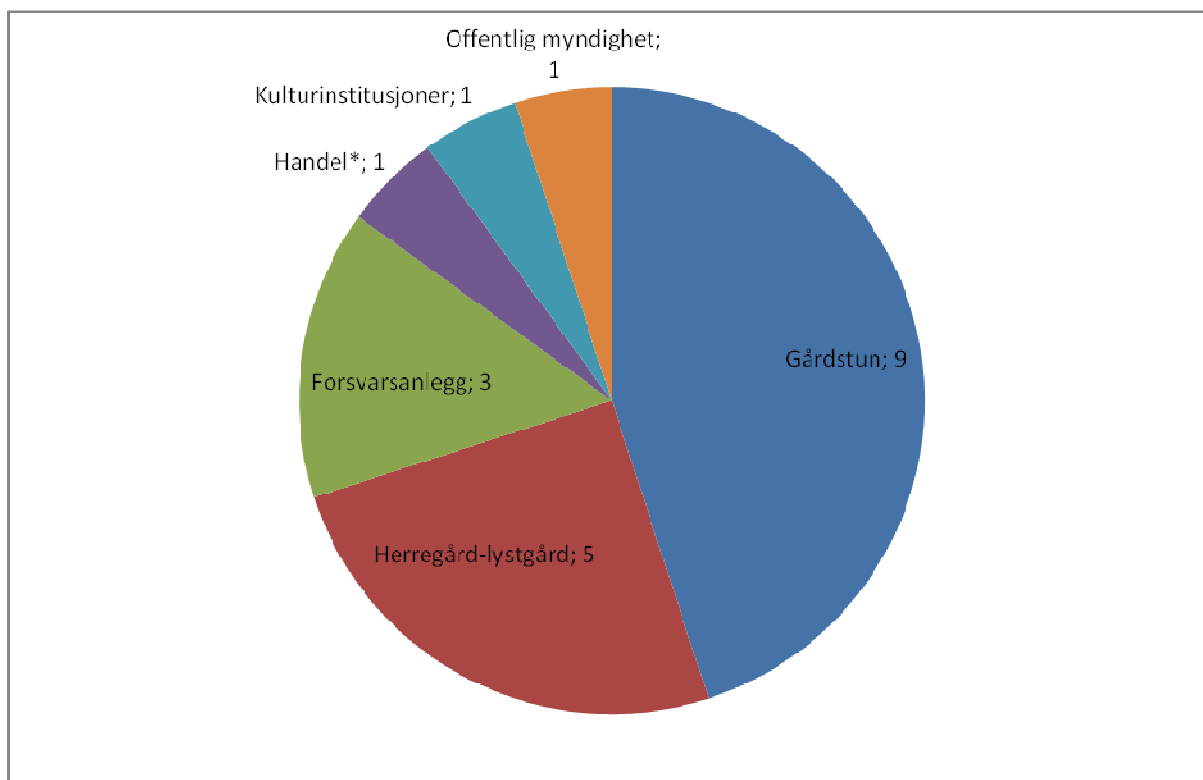
Sttaus for fylket ved utgangen av 2007 og i 1988 viser at bredden med hensyn til de ulike nærings- og virksomhetsområdene har økt som en følge av nye fredninger. Det er imidlertid ett viktig og sentralt fravær; kulturminner tilknyttet industrivirksomhet.

Selv om ulike næringer og virksomheter er bedre representert i 2007, varierer likevel antallet lokaliteter innenfor de ulike gruppene svært mye, samtidig som antallet objekter innenfor hver lokalitet er relativt lav for enkelte næringers vedkommende. På bakgrunn av dette er det rimelig å anta at fredningsmassen ikke gir mulighet for å dokumentere og formidle en god kulturhistorisk og tidsmessig bredde i fylket.

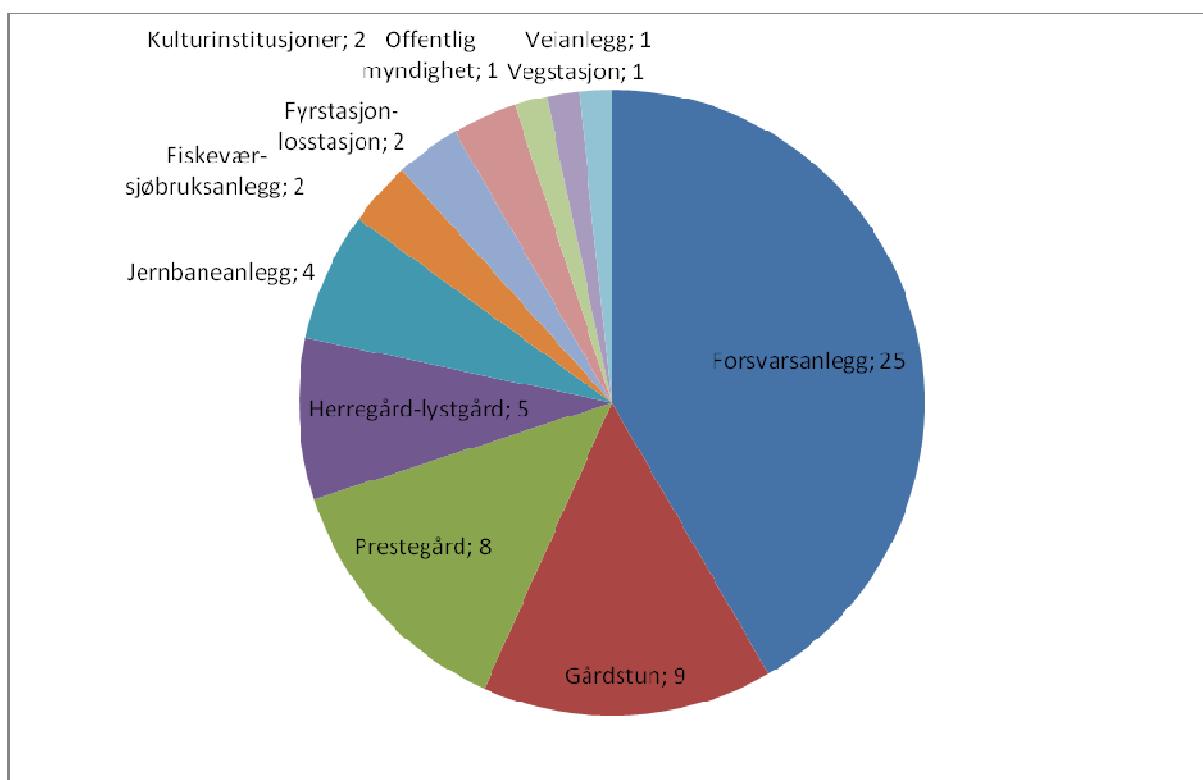

Figur 46. Diagrammet viser dateringen av enkeltminner fordelt på opprinnelig funksjon i Østfold. Det er de mange forsvaranleggene trekker andelen bygninger fra 1900-tallet opp i forhold til de andre hundreårsperiodene.

³³ Ved et søk på enkeltminner var det to treff på sekundærnæringer i Østfold; to arbeiderboliger i Moss.

Figur 47. Sektordiagrammet viser status i Østfold for nærings- og virksomhetsmessig bredde ved utgangen av 1988 (lokalitetsutvalg). *Rettelse av næringsmessig tilknytning.³⁴

Figur 48. Sektordiagrammet viser status i Østfold for nærings- og virksomhetsmessig bredde ved utgangen av 2007 (lokalitetsutvalg).

³⁴ Dette er sjøbodene i Halden, omtalt i teksten. Her rettet til handel.

Delkonklusjon

Det er en stor grad av usikkerhet knyttet til de kategoriseringene som benyttes når det gjelder nærings- og virksomhetsmessig klassifisering i Askeladden. Stikkprøver viser feil- og mangelfulle klassifiseringer, og selve klassifiseringssystemet har klare mangler som analyseverktøy. I tillegg kan en del stikkprøver også tyde på større grad næringsmessig bredde enn tallene kan gi uttrykk for. Dette skyldes at begrunnelser gitt i fredningsvedtakene ikke er ivare tatt i databasen.

Hovedtyngden av de fredete kulturminnene er fra før-industriell tid, og flertallet av kulturminnene tilhører den statistiske kategorien primærnæringene. Klassifikasjonssystemet i Askeladden ivaretar ikke eventuelle næringskombinasjoner, og gir dermed få muligheter til å synliggjøre en eventuell bredde i fredningsmassen. På bakgrunn av at det har vært gjort relativt få fredninger av gårdsanlegg/gårdstun etter 1988, så vil i hovedsak den geografiske, sosiale og næringsmessige fordelingen som ble skapt på 1920-tallet fremdeles være den som utgjør kjernen i dagens fredningsmasse. Dette utgjør i stor grad større gårder i de indre dalstrøkene i Telemark og Oppland, i tillegg til enkeltbygg på storgårder i øvrige deler av landet. Prestegårdsfredningene på 1990-tallet bidro til å forsterke bildet av storgårdenes forrang i fredningsmassen. Mindre og mer marginale bruk som var preget av mangsysteri var ikke representert på listene fra 1920-tallet og er i dag fortsatt er i liten grad representert i fredningsmassen. Dette omfatter næringskombinasjoner som har gitt grunnlag for betegnelser som fiskerbonden, skogsbonden og arbeiderbonden, kombinasjoner som i ulike regioner og til ulike tider har vært langt den vanligste måten å livnære husholdet på.

De siste 20 års fredninger har likevel klart medvirket til at tidligere ikke representerte næringer og virksomheter per dags dato er å finne i fredningsmassen. I tillegg til de statlige verneplanene, har særlig Riksantikvarens tematiske verneplaner knyttet til kyst og teknisk-industrielle anlegg medvirket til dette.

Offentlig, organisert virksomhet er en stadig voksende kategori som følge av gjennomføringen av flere større statlige verneplaner de siste årene. Når de påbegynte og planlagte landsverneplanene for statlig sektor er gjennomført, vil sannsynligvis antallet fredete bygg knyttet til offentlig virksomhet overstige fredete kulturminner tilknyttet primærnæringene. Dette innebærer likevel ikke at de statlige verneplanene vil gi en fullgod bredde i sitt sektorområde, fordi staten kun eier en begrenset del av sektorområdets eiendomsmasse. Dette gjelder særlig for sentrale historiske virksomheter som utdanning og helsevesen, som per i dag er sterkt underrepresentert i fredningsmassen.

4.4. Sosial bredde

Datagrunnlag og metodisk tilnærming

I denne undersøkelsen forstås sosial bredde som kulturminner som representerer ulike sosiale og økonomiske grupper av et visst omfang og betydning i et historisk perspektiv.

Askeladden har ingen kategoriseringer rettet mot å belyse det relasjonelle forholdet mellom kulturminnene og deres sosiale kontekst. Dette er en vesentlig mangel ved databasen ut fra de nasjonale breddemålene for kulturminnevernet.

Allerede på 1970-tallet ble det etablert et kulturminnevernfaglig klassifikasjonssystem som ivaretok kulturminnenes sosiale kontekst på en god måte, nemlig SEFRAK. SEFRAK (Sekretariatet for registreringer av faste kulturminner) var en landsomfattende kulturminneregistrering som pågikk i perioden 1970-1995. SEFRAK-registreringene omfattet en svært bred og logisk oppbygging av data knyttet til de registrerte bygningene og anleggene. Blant de mange forholdene som ble tatt med, var også bygningene og anleggenes sosiale miljø. (Registreringene omfattet i all hovedsak bygninger oppført før 1900, og det var dermed alderskriteriet, og ikke en helhetlig verdivurdering som lå til grunn for bygningsregistreringene. I dag er SEFRAK koblet sammen med GAB-registeret).

For å kunne nærme seg fredningsmassens sosiale bredde, har denne undersøkelsen valgt å ta utgangspunkt i enkelte kvalitative utvalgsmuligheter som foreligger i Askeladden. Dette gjøres ved å knytte enkelte kulturminner til sosiale grupper gjennom selve navnsettingen av objektene, og deretter se på omfang og det relasjonelle forhold for de utvalgte kulturminnetypene.

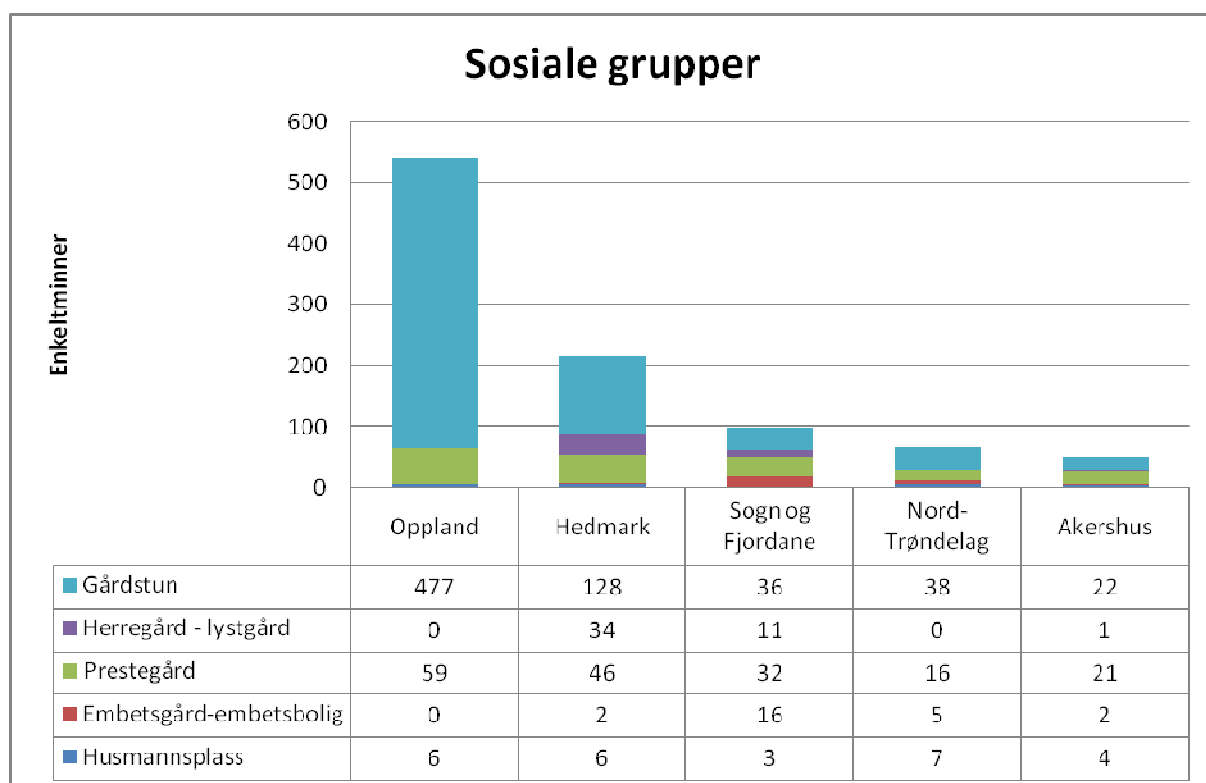
Utvalget av kulturminnetyper fra Askeladden har tatt utgangspunkt i de sosiale gruppene som inngår i SEFRAK-kategorien "sosialt miljø". Innenfor datautvalget "lokalt" finnes kun følgende kulturminnetyper (art) som viser til sitt opprinnelige sosiale miljø: Embetsgård-embetsbolig, herregård-lystgård, husmannsplass, prestegård. Dette er alle kulturminnetyper som er knyttet til landbruket. I tillegg finnes arbeiderbolig under datautvalget enkeltminne – art.

På bakgrunn av primærnæringsenes store historiske betydning og den generelt sterke stillingen disse næringen har i fredningsmassen, ble husmannsplassene valgt ut for nærmere undersøkelser. Disse relateres videre til de øvrige utvalgbare sosiale gruppene innenfor primærnæringsene.

Den sosiale gruppen husmann var stor og uensartet, men den grunnleggende definisjonen er relativt entydig: En husmann defineres generelt som en person med eventuell husstand, som har fast bolig på en jordbrukseiendom og svarer en eller annen form for leie for boligen. Plassen var i regelen ikke matrikulert, men inngikk som en del av hovedbølets eiendom. På Vestlandet var det vanlig å betale leien for plassen i form av penger, mens det på Østlandet var alminnelig å betale leien i form av arbeidskraft. I et økonomisk og funksjonelt perspektiv, utgjorde husmannsplassene en sentral del av driften, særlig i de sentrale og indre bygdene på Østlandet. En husmannsplass hadde som regel noe dyrkbar jord til eget bruk, men det fantes også plasser uten jord. Det forekom ofte ulike næringsmessige kombinasjoner slik som særlig fiske på Vestlandet, men også gjerne ulike former for håndverk. I tillegg til de geografiske

variablene, varierte gruppen av husmenn både i størrelse og når det gjaldt avtaleformer i ulike historiske perioder. En klar topp i antallet kom med den økende befolkningsveksten på midten av 1800-tallet, før mekaniseringen av jordbruket, utvandring, byvekst og industrialisering slo inn for fullt og folk flyttet fra marginale kår på landsbygda. Husmannsvesenet ble avviklet i løpet av de første tiårene av 1900-tallet, og en del kjøpte plassene sine. Husmannsplassene ble da omgjort til mindre småbruk, og de er fremdeles synlige elementer i kulturlandskapet i mange jordbruksbygder.

I henhold til Askeladden er det totalt fredet bebyggelse på seks husmannsplasser på landsbasis. Det omfatter to i henholdsvis Hedmark og Nord-Trøndelag, samt én i Akershus og én i Sogn og Fjordane. Én av de fredete plassene omfatter imidlertid en stuebygning som i dag står på Hedmarksmuseet, og dette er også den eneste fredningen i lokalitetsutvalget som inngår i 1920-tallets listefredninger. Den ene plassen i Nord-Trøndelag ble fredet i 1953, og her er det også kun stuebygningen som omfattes av fredningen. Alle de øvrige fire fredningene er gjort etter 1987, og omfatter all bebyggelse på plassene.

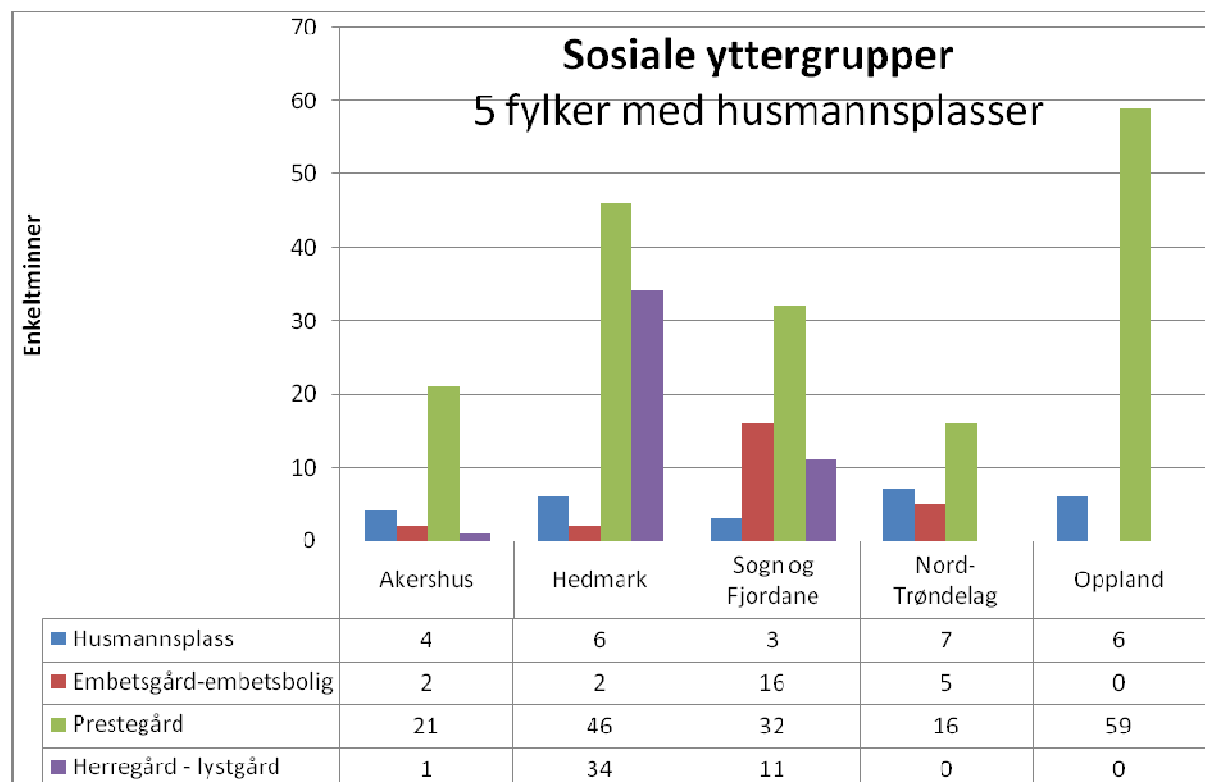

Figur 49. Diagrammet viser det relasjonelle forholdet mellom gårdsanlegg, husmannsplasser og kulturminner tilknyttet de øvre sosiale lag innenfor de fem fylkene som har fredet husmannsplassbebyggelse.³⁵

I tillegg til lokalitetsutvalget, ble det gjort et generelt tekstsøk i Askeladdenbasen, hvor det ble funnet seks objekter. Disse er alle flyttet fra sin opprinnelige plassering. I fem tilfeller er de flyttet til et fredet gårdstun, mens i det siste tilfellet står bygningen på Lands museum på Dokka. Denne bebyggelsen er med andre ord ikke fredet med bakgrunn i sin sosialhistoriske

³⁵ Selv om den fredete husmannsplassbebyggelsen i Oppland i all hovedsak ligger på fredete gårdstun, er disse gårdene ikke trukket fra i totaltallet fordi begrunnelsen for fredningene av gårdsanleggene ikke ligger i enkeltbyggene fra husmannsklassen.

betydning, men som en del av et gårdsanlegg³⁶. Alle disse bygningene ligger i Oppland fylke, og er tatt med i totaltallet som ligger til grunn for illustrasjonene nedenfor. Oppland var et av fylkene med svært mange husmannsplasser, og det er relevant å synliggjøre det relasjonelle forholdet også for dette fylket, selv om den tilflyttede husmannsplassbebyggelsen i liten grad formidler denne sosiale gruppenes historie i et helhetlig perspektiv.

Figur 50. Diagrammet viser det relasjonelle forholdet mellom husmannsplasser og kulturminner tilknyttet de øvre sosiale lag innenfor de fire av de fem fylkene som har fredete husmannsplassbebyggelse.

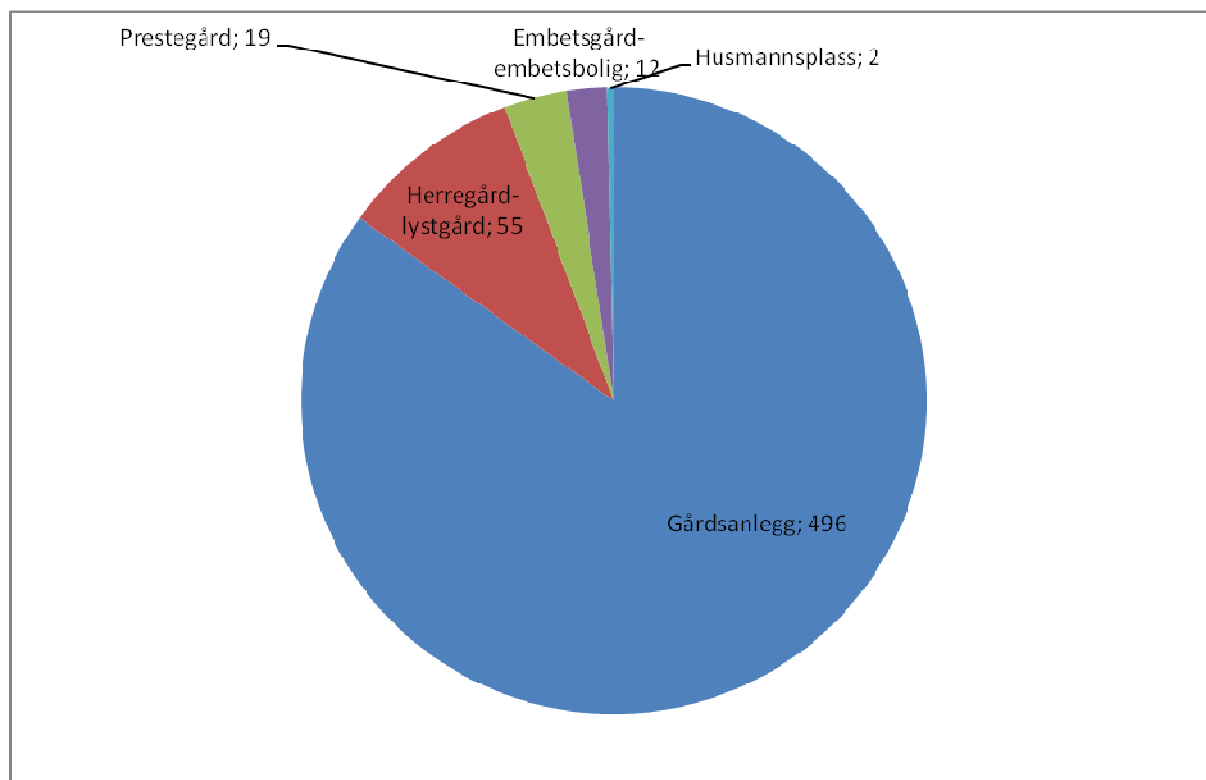
Med bakgrunn i husmannsvesenets omfang, er det foretatt en relativ sammenlikning med de øvrige utvalgte sosiale gruppene, samt gårdbrukerklassen slik den er definert gjennom antallet gårdsanlegg. Utvalget som er gjort er vist gjennom diagrammene ovenfor, og omfatter kun de fylkene som har fredet bebyggelse fra husmannsplasser.

Det relasjonelle forholdet mellom de sosiale yttergruppene viser en svært stor skjevhet, hvor kulturminner som representerer lavere sosiale lag (husmannsplassene) klart er underrepresentert i fredningsmassen. Figur 52 og 53 viser også hvordan prestegårdsfredningene gir sterke skjevheter i fredningsmassen.

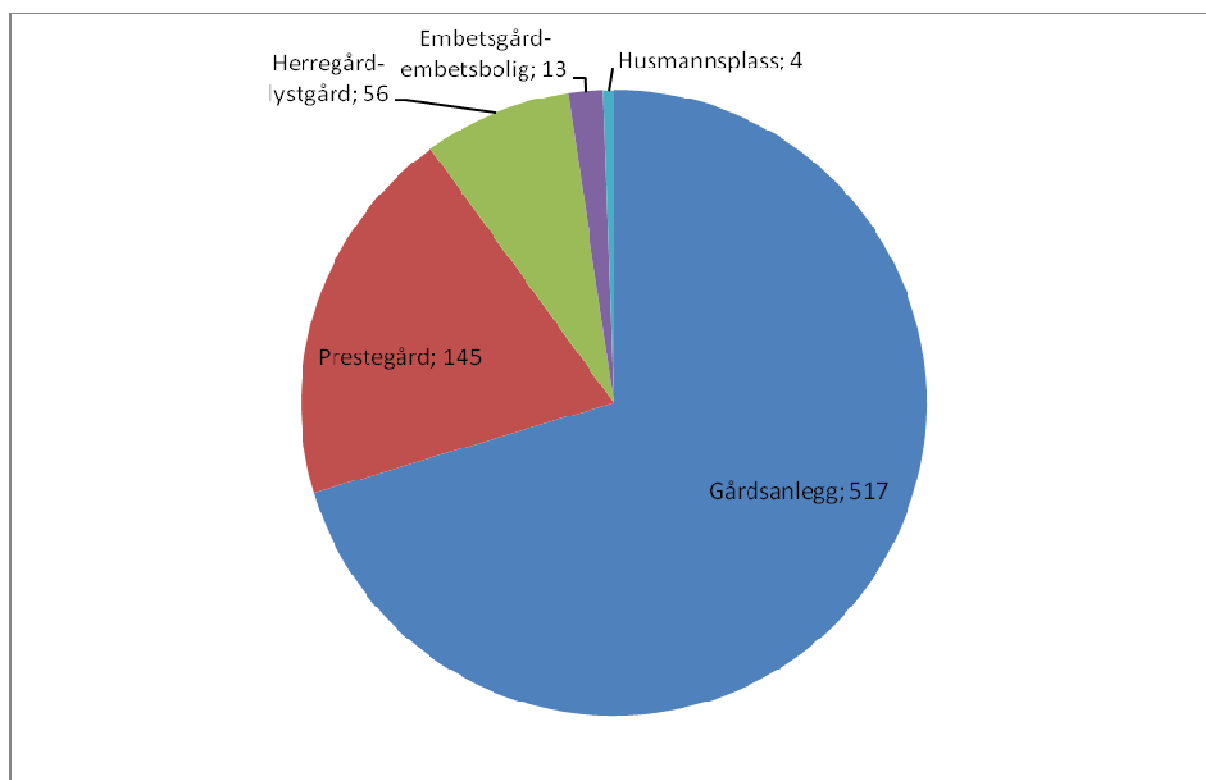
Forholdet mellom husmannsgruppens kulturminner og de øvre sosiale lagene er særlig skjevt fordi de tre fylkene Akershus, Hedmark og Oppland var blant de fylkene med klart flest husmannsplasser på landsbasis.

Det er i tillegg påfallende at ingen helhetlige husmannsplasser er fredet i Oppland, hvor særlig mange gårdsanlegg er fredet. I dette fylket er kun enkeltbygg flyttet fra tidligere plasser til gårdstunet omfattet av fredning.

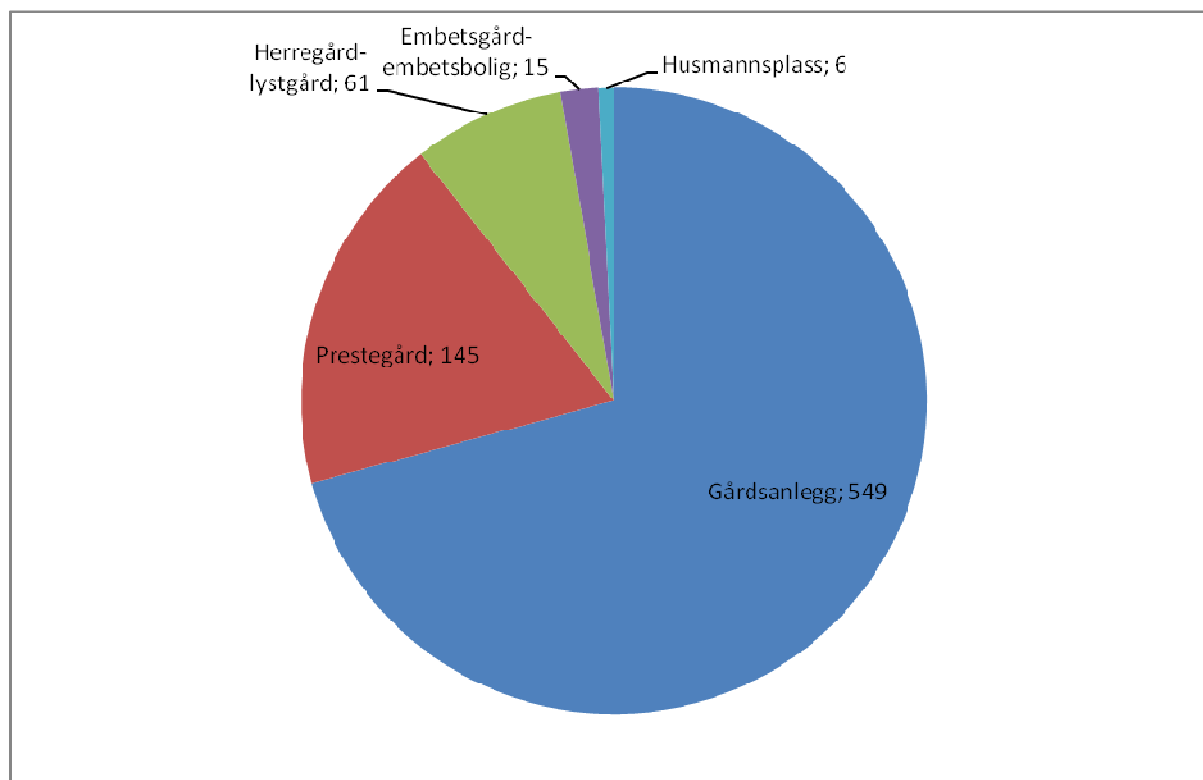
³⁶ Den fredete stuebygningen på Lands museum ble fredet i 1924, og det gis ingen begrunnelse for denne fredningen.

Figur 51. Utvalgte kulturminnetyper med relevans for sosiale grupper per 1988. Lokalitetsutvalg på landsbasis.

Figur 52. Utvalgte kulturminnetyper med relevans for sosiale grupper per 1998. Lokalitetsutvalg på landsbasis.

Figur 53. Utvalgte kulturminnetyper med relevans for sosiale grupper per 2007. Lokaltetsutvalg på landsbasis.

Sektordigrammene ovenfor viser en marginal økning i antall fredninger av husmannsplasser i de to analyseperiodene. Den store økningen i antallet prestegårder skyldes en større satsing på denne kulturminnetypen, omtalt i kap.3. Prestegårdsfredningene medvirker til å forsterke det skjeve relasjonelle forholdet mellom de sosiale yttergruppene kulturminner i fredningsmassen. Kulturminnetypen herregård – lystgård har imidlertid ikke vært gjort til gjenstand for særlige satsinger, men denne typen øker likevel vesentlig mer enn antallet fredete husmannsplasser de siste 20 årene.

Delkonklusjon

Databasen Askeladden knytter ikke sosiale grupper til de fredete kulturminnene. Dette er en vesentlig mangel ved databasen som analyseverktøy med henblikk på breddemålene.

Dette innebærer i tillegg at eventuelle begrunnelsene for fredninger som ligger i objektene sosiale miljø verken kan kvantifiseres eller vurderes kvalitativt. Dette er særlig alvorlig på grunnlag av at sosial bredde har vært et artikulert mål siden Stortingsmeldingen i 1988-89. Allerede SEFRAK-registreringene som startet opp på 1970-tallet, hadde en klar og entydig, systematisk og faglig tilnærming til dette breddemålet.

Ut fra en kvalitativ vurdering er det svært store skjevheter i fredningsmassen med hensyn til sosial bredde innenfor de kulturhistorisk sentrale primærnæringene. De siste 20 årenes fredninger har bidratt til å forsterke skjevheten mellom de sosiale yttergruppene gjennom et vesentlig større antall fredninger av prestegårder og herregårder – lystgårder enn husmannsplasser. En del av forklaringen til dette ligger i kulturminnevernets sterke vektlegging av bygningenes arkitektoniske verdi. Mer marginale grupper har ikke skapt de

samme byggverkene, og har dermed ikke fått den samme kulturminnevern faglige oppmerksomheten.

4.5. Etnisk bredde

Datagrunnlag og metodisk tilnærming:

I denne undersøkelsen forstås etnisk bredde som kulturminner som representerer ulike etniske grupper med utgangspunkt i de nasjonale minoritetene og urbefolkningen i Norge. De nasjonale minoritetene omfatter kvener, jøder, skogfinner, rom/sigøynere og romanifolk/tatere. Samene er landets eneste urbefolkning, og kulturminneloven har særlige bestemmelser som ivaretar denne befolkningens kulturminner. Alle samiske kulturminner eldre enn 100 år er automatisk fredet, i tillegg til muligheten for vedtaksfredning av yngre bygninger og anlegg. Bestemmelsen om automatisk fredning ble en del av kulturminneloven allerede i 1978, og det er en egen samisk forvaltningsmyndighet som ivaretar disse fredningene.

I denne undersøkelsen gjøres de nasjonale minoritetenes kulturminner til gjenstand for nærmere undersøkelser med hensyn til etnisk bredde i den eksisterende fredningsmassen. Undersøkelsen omfatter *ikke* de samiske kulturminnene.

Askeladden har ingen kategoriseringsmuligheter som knytter kulturminnene til de nasjonale minoritetene, slik at dette breddemålet må behandles rent kvalitativt. Dette er gjort ved konkrete søk i databasen etter relevante kulturminnetyper som kan knyttes til de nasjonale minoritetene. I tillegg er det tatt en del stikkprøver av enkelte fredningsvedtak med henblikk på det samme forholdet.

Skogsfinnene og bygningstypene røykstue og badstue

Skogsfinnene har en nesten 500 år lang historie i Norge. De kom til de norske grensetraktene på slutten av 1500-tallet, og innvandringen fortsatte i en drøy hundreårsperiode. Skogsfinnene tok med seg en særegen jordbruksform gjennom det såkalte svedjebuket, og de hadde også med seg en særegen byggeskikk med blant annet den skogsfinske røykstua og røykbadstua som særlige karakteristiske trekk. Den skogsfinske minoriteten spredte seg vestover til Buskerud, men det sentrale kjerneområde er grensetraktene mot Sverige i Hedmark, hvor navnet Finnskogen fremdeles viser til denne bosetningens kjerneområde.

I Askeladden eksisterer arten røykstue under enkeltminneutvalget. I tillegg til å være en særegen skogsfinsk bygningstype, finnes imidlertid røykstuer i norsk byggeskikk tilbake til middelalderen. Den har hatt et særlig utbredelsesområde på Vestlandet. Et søk i Askeladden gir også et større antall treff i vestlandsfylkene, og her er objektene stort sett automatisk fredet. I basen er det i tillegg registrert fem røykstuer i Grue kommune, Hedmark. Alle disse objektene er direkte knyttet til den skogsfinske minoriteten.

I Askeladden eksisterer arten badstue – bad – badehus under enkeltminneutvalget. En gjennomgang av de ulike treffene på denne noe uensartede kategorien, ga tre treff i Grue, Hedmark. På bakgrunn av lokalisering og stedsnavn er det liten tvil om at også disse objektene kan knyttes direkte til den skogsfinske minoriteten.

Disse ulike objektene eksistens og deres etniske tilknytning har vært velkjent innenfor de kulturhistoriske og museale miljøene i flere tiår, men ingen av disse røyk- eller badstuene er per dags dato fredet.

Nasjonale minoriteter og kategorisering

Verneplanen for Finnmark fra 1980-tallet ivaretar eksplisitt alle de definerte breddemålene, også det etniske. Finnmark fylke hatt en betydelig eldre finsk innvandring som i dag utgjør den nasjonale minoriteten kvener³⁷.

Kategoriseringene i kulturminnevernets databaser har imidlertid ikke vært tilrettelagt slik at informasjon knyttet til kulturminnets etniske miljø er blitt ivaretatt. Ved stikkprøver av ulike fredningsdokumenter i fylket finnes klare og eksplisitte begrunnelser for fredningene basert på kvensk tilknytning for både Tuoimanengården, Kumpulagården og Bietilæ i Vadsø, samt laksefiskeværet Holmengrå i Sør-Varanger.

Når det gjelder kulturminner knyttet til rom og romanifolkene, så har disse minoritetene det spesielle særtrekket at dette var reisende folk. Det innebærer at det ikke ble etablert noen egen byggeskikk, men deres historie kan likevel knyttes til en del faste, fysiske minner enten i landskapet eller når det gjelder bygninger som har vært oppholdssteder eller boliger deler av året. Det er særlig romanifolket som har arbeidet med sine egne kulturminner de siste årene, men ingen bebyggelse knyttet til romanifolket er ennå fredet. I tillegg til bo- og oppholdssteder er institusjoner knyttet til "Norsk misjon blant hjemløse" svært aktuelle kulturminner som symboler og minnesmerker over de overgrepene som romanifolket ble utsatt for av det norske storsamfunnet på 1900-tallet.

Delkonklusjon

Databasen Askeladden knytter ikke etniske grupper til de fredete kulturminnene. Dette er en vesentlig mangel ved databasen som analyseverktøy med henblikk på breddemålene.

Dette innebærer i tillegg at eventuelle begrunnelsene for fredninger som ligger i objektene etniske tilknytning verken kan kvantifiseres eller vurderes kvalitativt.

I henhold til kvalitative søk på kulturminnetyper og innenfor geografiske områder, er det all grunn til å anta at kun bebyggelse knyttet til kvener er fredet ved utgangen av 2007.

På bakgrunn av selektive søk etter aktuelle kulturminnetyper med tilknytning til de nasjonale minoritetene, ble det funnet fire anlegg hvor etnisk tilknytning inngår som en vesentlig del av begrunnelsen for fredningen. Dette gjelder de tre kvenske gårdsanleggene i Vadsø kommune, samt ett i Sør-Varanger. Dette utgjør 4 av totalt 48 vedtaksfredninger i Finnmark fylke. Breddemålet med hensyn til kvenske kulturminner i dette fylket må dermed antas å være god, særlig på bakgrunn av at verneplanen for Finnmark la etnisitet til grunn ved utvalg av fredningsobjekter.

Ingen av de veldokumenterte kulturminnene med høy alder og autentisitet på Finnskogen i Hedmark er fredet.

³⁷ Kvensk innvandring til Nord-Troms var også av betydelig omfang.

Når det gjelder kulturminner knyttet til den jødiske minoriteten, er ingen fredet per utgangen av 2007.

Ingen fredninger av kulturminner som kan knyttes til romfolket i Norge er kjent og ingen fredninger er gjennomført.

5 Konklusjoner og vurdering av mulighet for måloppnåelse

Status for fredningsmassens sammensetning og virkemiddelbruk

I perioden 1988–2007 har det skjedd en vesentlig økning av antallet fredete kulturminner fra nyere tid. Totaltallene for fredningene de siste to tiårene overstiger nå fredningstakten fra 1920-tallet.

Perioden etter 1998 karakteriseres særlig av ny virkemiddelbruk gjennom utarbeiding av statlige verneplaner og forskriftsfredninger av statlige bygg, samt kulturmiljøfredninger. Fredningene fra 1920-tallet utgjør en stadig minkende andel den totale fredningsmassen.

Fredningene fra før 1978 utgjør en vesentlig mindre andel av dagens fredningsmasse enn de opplysningene som gis i den siste kulturminnemeldingen. I meldingen oppgis følgende andel: ”80 prosent av de vedtaksfredete eiendommene er fredet før 1978”.³⁸ Noe avhengig av beregningsgrunnlag viser denne undersøkelsen en andel mellom 48,5–61,4 % ved utgangen av 2003.

Hvis forskriftsfredninger av statlige bygninger og kulturmiljøfredningene for perioden 1998–2007 inkluderes i dagens totaltall, synder andel for de eldste fredningene til 41–47 %, avhengig av beregningsgrunnlaget.

Fredningene av nyere tids kulturminner etter 1987 er i all hovedsak knyttet til Riksantikvarens tematiske verneplanarbeid, de statlige verneplanene og kulturmiljøfredningene. Selv om totaltallet for fredninger har økt, har det skjedd en tilnærmet halvering i antallet vedtaksfredninger etter 1997. Andelen fredninger som gjennomføres uavhengig av statlige verneplaner eller Riksantikvarens verneplaner er svært liten i begge analyseperiodene.

I perioden etter 1997 er det ikke igangsatt tematisk verneplanarbeid. Dette arbeidet er den eneste forvaltningsmessige strategien som har vært direkte spisset mot breddemålene og klart underrepresenterte grupper i fredningsmassen. Det nylig oppstartede prosjektet for gjennomgang av eldre fredninger kan føre til en reduksjon i antallet fredninger, men vil ikke føre til nye fredninger.

Forvaltningsmessige verktøy og betydningen for oppnåelse av breddemålene

Det er et vesentlig krav å kunne holde oversikt over fredningsmassen med henblikk på breddemålene for å kunne vurdere tiltak og effekter av tiltak. Et av undersøkelsens hovedfunn er nettopp at kulturminnevernets database ikke kan sies å utgjøre et slikt verktøy.

Ingen av breddemålene har gode kategorier som gjør objekttyper relevante for breddemålene enkle å estimere og vurdere. Ett mulig unntak er den tidsmessige bredden, men for nærings- og virksomhetsmessig bredde, samt geografisk bredde, er baseverktøyet lite egnet. Når det gjelder breddemålene angående sosiale og etniske gruppers kulturminner, er klassifiseringsmuligheten totalt fraværende. Dette kan blant annet bety at situasjonen med

³⁸ Stortingsmelding nr. 16 (2004–2005), s.21.

hensyn til breddemålene er noe mer positiv enn denne undersøkelsen viser. I relativt mange av stikkprøvene av fredningsvedtak var det opplysninger angående objektene som kunne ha vært benyttet opp mot relevante breddemålskategorier. Det skal likevel bemerkes at stikkprøvene var selektive med hensyn på å belyse ulike forhold knyttet til breddemålene.

Det er videre funnet relativt mange feilklassifikasjoner og manglende utfylte kategorier i databasen. Klassifikasjonssystemet mangler dessuten en innbyrdes logikk og en god hierarkisk struktur som gjør det mulig å foreta gode og adkvate analyser av fredningsmassens sammensetning med hensyn til breddemålene. Disse forholdene bidrar til å understreke konklusjonen om at forvaltningen ikke har et godt nok verktøy til å kunne vurdere egen mulighet for måloppnåelse.

Den manglende tilretteleggingen av databasen i forhold til breddemålene *kan* tolkes om en manglende prioritering av de forholdene som breddemålene omfatter. Dette er særlig alvorlig i forhold til målet om større bredde av fredete objekter knyttet til ulike sosiale grupper. Dette har vært et artikulert mål for forvaltningen siden Stortingsmeldingen i 1988-89. Allerede SEFRAK-registreringene som startet opp på 1970-tallet, hadde en klar og entydig, systematisk og faglig tilnærming til dette breddemålet, samt kulturminnenes fysiske miljøkontekst..

Det foreligger ingen kjente planer om å bearbeide Askeladdens klassifikasjonssystem med utgangspunkt i breddemålene og de kulturhistoriske dimensjonene. Det innebærer at den databaseproblematikken som er påpekt her, forplanter seg til den store mengden nye registreringer som pågår i regi av Statens kulturhistoriske eiendommer. Denne databasen har integrert Askeladdens klassifiseringsstruktur, som klart er utilfredsstillende som forvaltningsmessig verktøy med henblikk på oversikt og oppfølging av breddemålene.

Det samme forholdet gjelder for fredningsgjennomgangen. Ved gjennomgangen av alle fredninger fra perioden før 1979 vil det ikke bli lagt inn nye og relevante opplysninger knyttet til breddemålene og de fredete objektenes kulturhistoriske dimensjoner.

Det eneste breddemålet som kan ivaretas på en tilfredsstillende måte i databasestrukturen er dateringen av enkeltobjekter. Det forutsetter imidlertid at disse dataene legges inn i basen, noe som hittil har vært et klart mangelfullt ledd i den forvaltningsmessige håndteringen av dataene.

Status og vurdering av breddemålene i forhold til måloppnåelse

På bakgrunn av databasen klart mangelfulle klassifikasjonssystemer med hensyn til å vurdere breddemålene, er det klare usikkerhetsmomenter knyttet til en vurdering av dagens status og dermed muligheten for måloppnåelse i 2020.

Det må videre klart understrekes at breddemålene ikke bør vurderes isolert, selv om denne undersøkelsen har separert de ulike breddemessige forholdene for å etablere en oversikt over dagens fredningsmasse. Flere av delmålene griper direkte inn i hverandre. Dette gjelder i særlig grad geografisk og næringsmessig bredde, sosial og næringsmessig bredde, samt i stor grad geografisk og etnisk bredde. Alle øvrige koblinger er også relevant å vurdere i et totalbilde med hensyn til oversikt over fredningsmassens bredde med hensyn til de kulturhistoriske dimensjonene og de fredete kulturminnenes potensial som kilde til fortida.

De **geografiske** skjevhetene som fantes i fredningslistene fra 1920-tallet er fremdeles synlige i fredningsmassen.

En vurdering av geografisk bredde kan ikke bare vurderes opp mot antall fredete objekter per fylke, men må ta utgangspunkt i andre data som for eksempel omfang av bebyggelse og menneskemengde. Ut fra slike vurderinger har det skjedd noen store endringer med hensyn til enkeltfylker. Finnmark hadde ingen fredninger i 1988, men er i dag det dette **fylket** som kommer best ut av en slik vurdering. Dette er et resultat av målrettet arbeid fra kulturminneforvaltningens side gjennom etablering av en fylkesverneplan.

Tematiske og fylkesvise satsinger gjennom utarbeidelse av verneplaner har gitt målrettede resultater i forhold til breddemålene i perioden 1988-1997.

Den geografiske bredden i fredningsmassen er i dag skjev, sannsynligvis også uavhengig av relativiserende faktorer. Det kan være grunn til å gjennomgå den eksisterende fredningsmassen med henblikk på regionale variasjoner og forhold som by – land og kyst – innland. Det antas at det vil være mulig å bedre den geografiske bredden i sammenheng med en gjennomgang av de øvrige delmålene under forutsetning av at det gjennomføres klart målrettede tiltak slik som tematiske og fylkesvise verneplaner.

Den **tidsmessige** bredden i fredningsmassen viser en relativt jevn konveks fordelingskurve, hvor bebyggelse fra 1800-tallet utgjør den største andelen.

Dette er det eneste breddemålet hvor forvaltningen per dags dato har et databaseverktøy som med enkelte forbedringer kan gi svært god oversikt over fredningsmassens tidsmessige sammensetning. Samtidig er det en stor gruppen enkeltminner som er udatert i Askeladden (dateringen til etterreformatorisk tid). Dette utgjør en klar utfordring i forhold til å vurdere den tidsmessige bredden i fredningsmassen.

Anleggene fra 1900-tallet er relativt bedre representert ved utgangen av 2007 enn situasjonen var ti år tidligere. Den eksisterende bygningsmassen fra 1900-tallet er stor. Det kan være grunn til å rette oppmerksomheten mot de eldre kategoriene av bygninger på bakgrunn av at dette er stadig synkende bygningskategorier, samt at fredningene av bebyggelse fra 18- og 1900-tallet sannsynligvis vil øke vesentlig som en følge av nye fredninger av statlige bygninger.

Den **nærings- og virksomhetsmessige** bredden har økt de siste 20 årene ved at tidligere ikke-representerte næringer og virksomheter per dags dato er representert i fredningsmassen. Det er særlig Riksantikvarens tematiske verneplaner knyttet til kyst og teknisk-industrielle anlegg som har medvirket til dette.

En langt større andel av bygninger knyttet til offentlig virksomhet, er i dag fredet som en følge av verneplaner for statlige virksomheter og mulighetene for forskriftsfredning. Denne andelen vil øke i de kommende årene som en følge av ferdigstillingen av nye verneplaner for statlige sektorer. Per dags dato gir de statlige verneplanene seg utslag i fredningsmassen i form av et større antall av enkelte kulturminnetyper som har inngått i disse verneplanene, så som fyrstasjoner og forsvarsanlegg.

De pågående statlige verneplanene for sterkt underrepresenterte offentlige sektorer som helse og undervisning, vil ikke kunne omfatte vesentlige grupper av kulturhistorisk viktige bygg på grunn av at disse ikke er i statlig eie. Dette vil påvirke bredden innenfor disse sektorene. Det vil derfor være behov for å følge opp de statlige sektorenes landsverneplaner med annet verneplanarbeid for å fange opp sektorenes fulle bredde.

Bredden innenfor primærnæringene kan ikke sies å være tilfredsstillende blant annet på bakgrunn av at relativt få fredninger er gjort de siste 20 årene innenfor denne hovedgruppen. Det innebærer at fredningsmassen fremdeles har slagside mot større gårdsbruk i indre deler av landet. Den pågående fredningsgjennomgangen vil muligens kunne påvirke dette forholdet, på grunn av at de eldste fredningene utgjør en stor andel av fredningene innenfor landbruket. Det forutsetter imidlertid at fredningsgjennomgangen fører til en del ”avfredninger” av denne typen bebyggelse.

Bredden innenfor landbrukets kulturminner er ikke tilfredsstillende når eksempelvis svært få seteranlegg er fredet. Dette er en kulturminnetype hvor det fremdeles er bevart et stort antall anlegg med høy alder og materialautentisitet.

Det er en klar sammenheng mellom sosial bredde og slagsiden når det gjelder næringsmessig bredde. Det er fremdeles storgårder som utgjør hovedtyngden av fredningsmassen innenfor primærnæringene. De mindre gårdene med ulike former for næringskombinasjoner, er i svært liten grad representert. Databasen har heller ingen verktøy for å fange opp denne typen anlegg. Selv om fredningsgjennomgangen kan føre til en del avfredninger av storgårder, vil dette forholdet fortsatt gjelde på grunn av at skjevheten i utgangspunktet er svært stor.

På bakgrunn av at landbrukets kulturminner i liten grad har vært gjenstand for fredninger de siste 20 årene, kan det være behov for å gjennomgå denne delen av fredningsmassen for å etablere en bedre oversikt og en større bredde med hensyn på alle breddemålene.

Det breddemessige forholdet når det gjelder fredete kulturminner knyttet til ulike **sosiale** miljøer er entydig det breddemålet som i sin helhet kommer dårligst ut i denne undersøkelsen. Her har forvaltningen per dags dato ingen verktøy til rådighet når det gjelder å overvåke og styre dette aspektet av fredningsmassens sammensetning. Ved nye registreringer og gjennomganger føres heller ikke ny kunnskap inn i databasen.

Det både var og er et faktum at fredningsmassen har en stor slagside mot overklassens materielle kultur. Ut fra en kvalitativ vurdering er det helt klart svært store skjevheter i fredningsmassen med hensyn til sosial bredde innenfor den kulturhistorisk viktige landbrukssektoren.

Det breddemessige forholdet når det gjelder fredete kulturminner knyttet til ulike **etniske** grupper er svært varierende, men ikke tilfredsstillende. Det alvorligste forholdet er at forvaltningen per dags dato ikke har noen verktøy til rådighet når det gjelder å overvåke og styre dette aspektet av fredningsmassens sammensetning.

Det er fredet et relativt høyt antall kulturminner knyttet til den nasjonale kvenske minoriteten i hovedområdet for bosetting, nemlig Finnmark fylke. Ingen av de øvrige minoritetenes kulturminner er representert i fredningsmassen, og her er status klar lite tilfredsstillende.

Ut fra den oversikt som kan etableres uten databasemessige verktøy, bør det kunne være mulig å oppnå en bedre bredde i fredningsmassen med hensyn til ulike etniske grupper innen 2020.

6 Figuroversikt

3. Fredningsantall og -typer 1920–2007

<i>Figur 1. Sektordiagrammet viser fredningsmassens sammensetning per 31.12.2007 for kulturminner fra nyere tid etter verneparagraf. Diagrammet er basert på lokalitetsutvalg. Tallmaterialet for pågående fredninger er hentet fra Askeladdens nettversjon og omfatter i all hovedsak to kulturmiljøfredninger.</i>	16
<i>Figur 2. Vedtaksfredninger i perioden 1923-1987 basert på enkeltminneutvalg. I denne perioden foreligger det ingen mulighet for forskriftsfredninger av statlige bygg eller kulturmiljøfredninger.</i>	17
<i>Figur 3. Fredninger gjennomført i perioden 1988-97. Det store antallet prestegårdsfredninger er årsaken til toppen i 1991, mens verneplanen for fyrstasjoner er årsaken til det høye antallet fredninger i 1997. Tallene er basert på enkeltminneutvalg. *Riksantikvarens verneplaner omfatter her verneplan for tekniske og industrielle kulturminner og lokalitetsarten prestegård. Øvrige verneplaner er ikke søkbare i Askeladden, og inngår i de øvrige vedtaksfredningene. Alle fredninger i denne perioden er gjennomført som vedtaksfredninger.</i>	19
<i>Figur 4. Tabellen viser statlige verneplaner utarbeidet i perioden 1988-97 ordnet etter omfang. Årstallene angir verneplanforslagets ferdigstilling, og antallet angir objekter fredet innenfor tidsperioden. Ytterligere fredninger ble gjennomført i perioden etter 1998.</i>	20
<i>Figur 5. Fredninger i perioden 1998–2007 fordelt på de ulike fredningstypene som ble benyttet i denne perioden. Utvalget er basert på enkeltminner.</i>	22
<i>Figur 6. Sektordiagrammet viser fredninger i perioden 1998–2007 fordelt på de ulike fredningstypene som ble benyttet i denne perioden. Utvalget er basert på lokaliteter.</i>	23
<i>Figur 7. Diagrammet viser fredninger i perioden 1998-2007 fordelt på de ulike verneplanene, kulturmiljøfredninger og øvrige vedtaks- og forskriftsfredninger. Utvalget er basert på enkeltminner.</i>	24
<i>Figur 8. Fredninger i perioden 1998-2007 sortert på fredningstype. Tallgrunnlaget er basert på objekter fredet i medhold av kulturminneloven §§ 15, 20, 22a.</i>	24
<i>Figur 9. Tabellen viser fredninger gjennomført etter statlige verneplaner ordnet etter omfang. Årstallene angir verneplanforslagets ferdigstilling, og antallet angir objekter fredet innenfor tidsperioden 1998–2007.</i>	25
<i>Figur 10. Diagrammet viser antallet fredninger fordelt på ulike verneplaner, kulturmiljøfredninger og andre vedtaks- og forskriftsfredninger i de to analyseperiodene.</i>	26
<i>Figur 11. Tabellen viser omfanget av ulike fredningstyper. Verneplanene omfatter både statlige verneplaner og de av Riksantikvarens satsinger som er mulige å skille ut i Askeladden, inkludert lokalitetsarten prestegårder. Verneplanene omfatter både vedtaks- og forskriftsfredninger. Datautvalg; enkeltminner.</i>	27
<i>Figur 12. Sektordiagrammet viser status per 31.12.2007 for de ulike fredningsformene. Utvalget er basert på enkeltminneutvalg, for lokalitetsfordeling, se fig. 1. Andelen vedtaksfredninger er lik for de to datautvalgene, men andelen forskriftsfredninger er mindre for lokalitetsutvalg enn for enkeltminneutvalg.</i>	27

4.1. Geografisk bredde

<i>Figur 13. Diagrammet viser antallet fredete enkeltminner per fylke per 31.12.1987.</i>	29
<i>Figur 14. Diagrammet viser antallet fredete lokaliteter per fylke per 31.12.1987.</i>	30
<i>Figur 15. Diagrammet viser antallet fredete lokaliteter fram til og med 1987 (blått), samt nye fredninger i perioden 1988–1997 (rødt) med angitt antall.</i>	31
<i>Figur 16. Oversikt over vedtatte kulturmiljøfredninger med antall enkeltminner og lokaliteter.</i>	33
<i>Figur 17. Diagrammet viser den fylkesvise fordeling av fredete lokaliteter i de tre tidsintervallene; blått fram til og med 1987, rødt for perioden 1988-1997, grønt for perioden 1998–2007. Tallene omfatter vedtaksfredninger, forskriftsfredninger og kulturmiljøfredninger.</i>	33

<i>Figur 18. Diagrammet viser den fylkesvise fordeling av fredete lokaliteter i de tre tidsintervallene; blått fram til og med 1987, rødt for perioden 1988–1997, grønt for perioden 1998–2007. Tallene omfatter vedtaksfredninger, forskriftsfredninger og kulturmiljøfredninger. Objekter innenfor de seks kulturmiljøfredete områdene er utelatt.</i>	34
<i>Figur 19. Diagrammet viser den fylkesvise fordelingen av enkeltminner som inngår i alle typer verneplaner fordelt på analyseperiodene.</i>	35
<i>Figur 20. Diagrammet viser den fylkesvise status per 31.12.2007 med henyn til gjennomførte fredninger, samt pågående og midlertidige fredninger, lokalitetsutvalg.</i>	36
<i>Figur 21. Grafen viser fredet bygningsmasse i promille av eksisterende bygningsmasse. Illustrasjonen er utarbeidet av Riksantikvaen og hentet fra St.meld.nr.8 (1999-2000).</i>	37
<i>Figur 22. Diagrammet viser antall fredete enkeltminner per person i de ulike fylkene, basert på innbyggertallet i 1900. Kulturmiljøfredningene er utelatt fra tallgrunnlaget.</i>	37

4.2. Tidsmessig bredde

<i>Figur 23. Diagrammet viser dateringen av enkeltminner fordelt på 100-årsperioder, samt dateringen til "etterreformatorisk tid". Søylefargene angir i hvilken tidsperiode fredningen ble foretatt.</i>	39
<i>Figur 24. Diagrammet viser dateringene for de største kategoriene i utvalget "opprinnelig funksjon".</i>	40
<i>Figur 25. Diagrammet viser de statlige verneplanenes fredete kulturminner fordelt på datering per 100-år.</i>	41
<i>Figur 26. Diagrammet viser fredete kulturminner innenfor kulturmiljøene fordelt på datering per 100 år.</i>	41
<i>Figur 27. Diagrammet viser alle fredete enkeltminner med dateringen "etterreformatorisk tid" fordelt på fylker og fredningsperiode.</i>	43
<i>Figur 28. Diagrammet viser andelen av udaterte objekter ("etterreformatorisk tid") av totalantallet for verneplaner og kulturminnetyper (lokalitetsart) med verdier som overstiger 10 objekter. Lokalitetstypen gårdstun er utelatt for lesbarhetens skyld.</i>	43

4.3. Næringsmessig bredde

<i>Figur 29. Diagrammet viser enkeltminner fordelt på hovedgrupper, med fargekoder for ulike landsdeler.</i>	46
<i>Figur 30. Diagrammet viser fredete enkeltminner fordelt på landsdeler, med fargekoder for ulike hovedgrupper.</i>	47
<i>Figur 31. Diagrammet viser lokalitetsutvalg for hovedgrupper med relevans for næring/virksomhet fordelt på de ulike analyseperiodene.</i>	48
<i>Figur 32. Diagrammet viser statlige verneplaners fordeling på alle hovedgrupper. Enkeltminneutvalg.</i>	48
<i>Figur 33. Diagrammet viser kulturmiljøfredningenes fordelingen på alle hovedgrupper. Lokalitetsutvalg.</i>	49
<i>Figur 34. Diagrammet viser fordelingen av fredninger på kulturminnetyper etter analyseperiodene. Primærnæringene er utelatt, men vises i fig. 42 nedenfor. Lokalitetsutvalg.</i>	49
<i>Figur 35. Status for nærings- og virksomhetsmessig bredde ved utgangen av 1988 (lokalitetsutvalg).</i>	50
<i>Figur 36. Status for nærings- og virksomhetsmessig bredde ved utgangen av 2007 (lokalitetsutvalg). De 10 lokalitetene med lavest antall objekter er ikke navngitt i diagrammet, men omfatter: Annen tekn-ind. Lokalitet, Finansinstitusjon, Husmannsplass, Telekommunikasjonsanlegg, Kraftverk, Seteranlegg, Bensinstasjon, Vannforsyningsanlegg, Fløtningsanlegg og Steinbrudd.</i>	50
<i>Figur 37. Sektordiagrammet viser status i Rogaland for nærings- og virksomhetsmessig bredde ved utgangen av 1988 (lokalitetsutvalg).</i>	52
<i>Figur 38. Sektordiagrammet viser status i Rogaland for nærings- og virksomhetsmessig bredde ved utgangen av 2007 (lokalitetsutvalg). Gårdstun og gårdsanlegg er slått sammen til én kategori.</i>	52
<i>Figur 39. Sektordiagrammet viser status i Nordland for nærings- og virksomhetsmessig bredde ved utgangen av 1988 (lokalitetsutvalg).</i>	53

<i>Figur 40. Sektordiagrammet viser status i Nordland for nærings- og virksomhetsmessig bredde ved utgangen av 2007 (lokalitetsutvalg).....</i>	53
<i>Figur 41. Enkeltminner innenfor primærnæringene fordelt på lokalitetsart.....</i>	54
<i>Figur 42. Diagrammet viser lokalitetsarter innenfor primærnæringene fordelt på analyseperiodene.</i>	55
<i>Figur 43. Tabell over ulike kulturminnetyper (art) tilknyttet primærnæringene, lokalitetsutvalg.</i>	55
<i>Figur 44. Tabellen viser en oversikt over fredete lokalitetstyper i Østfold.</i>	57
<i>Figur 45. Fredete kulturminnelokaliteter med i Østfold fordelt på analyseperiodene.</i>	58
<i>Figur 46. Diagrammet viser dateringen av enkeltminner fordelt på opprinnelig funksjon i Østfold. Det er de mange forsvaranleggene trekker andelen bygninger fra 1900-tallet opp i forhold til de andre hundreårsperiodene.</i>	59
<i>Figur 47. Sektordiagrammet viser status i Østfold for nærings- og virksomhetsmessig bredde ved utgangen av 1988 (lokalitetsutvalg). *Rettelse av næringsmessig tilknytning.</i>	60
<i>Figur 48. Sektordiagrammet viser status i Østfold for nærings- og virksomhetsmessig bredde ved utgangen av 2007 (lokalitetsutvalg).....</i>	60

4.4. Sosial bredde

<i>Figur 49. Diagrammet viser det relasjonelle forholdet mellom gårdsanlegg, husmannsplasser og kulturminner tilknyttet de øvre sosiale lag innenfor de fem fylkene som har fredet husmannsplassbebyggelse.</i>	63
<i>Figur 50. Diagrammet viser det relasjonelle forholdet mellom husmannsplasser og kulturminner tilknyttet de øvre sosiale lag innenfor de for de fem fylkene som har fredete husmannsplassbebyggelse.</i>	64
<i>Figur 51. Utvalgte kulturminnetyper med relevans for sosiale grupper per 1988. Lokalitetsutvalg på landsbasis.</i>	65
<i>Figur 52. Utvalgte kulturminnetyper med relevans for sosiale grupper per 1998. Lokalitetsutvalg på landsbasis.</i>	65
<i>Figur 53. Utvalgte kulturminnetyper med relevans for sosiale grupper per 2007. Lokalitetsutvalg på landsbasis.</i>	66

ⁱ 3 objekter, (enkeltninne-id'ene: 86484-1, 86484-2, 86484-3,) ble sjekket ut fordi de var kategorisert som "kulturmiljø" i rubrikken "inngår i fredet kulturmiljø eller verneplan". Objektene ble vedtaksfredet i 1987, men omfattes også av en områdefredning etter den daværende kml § 21 (fredning av et område rundt et kulturminne). Dette er i dag § 19, mens § 21 omfatter skjøtsel. Kulturmiljøfredning ble innført ved en lovendring 3.7.1992, (kml § 20). Ved Askeladdensøk på enkeltminne fremgår det ikke at objektene omfattes av en senere kulturmiljøfredning når de først har vært vedtaksfredet. Objektene inngår i kulturmiljøfredningen av Kongsberg sølvverk, men dateringen av denne fredningen eller navnet på kulturmiljøfredningen oppgis ikke for enkeltminnet, kun under lokalitetssøk.

ⁱⁱ Kontrollsjekk Askeladden ga 1119 enkeltminner. Ved en stikkprøve av fredningene i 1991, ble det oppdaget at boligen på Sklinna fyrstasjon er oppført med vernedatoen 1991. Dette stemmer ikke med vedtaksdokumentet 87451V som ble utarbeidet i 1999 og omfatter alle bygg på fyret, samt et område rundt. (Det er kun boligen som er oppført med vernedato 1991.)

ⁱⁱⁱ Eksemplene er basert på stikkprøver av fredningsdokumenter for gruppen "etterreformatorisk tid". Alle inneholdt noen form av dateringer som ikke er lagt inn i Askeladden: Noatun, jf fredningsdokument 87566V, Færder fyrstasjon, jf. fredningsdokument 86604V. Fjelberg prestegård, 87186V, flere bygg dateres. Laksefiskeværet Holmengrå 87565V, hvor én datering oppgis spesielt og anlegget dateres generelt, samt viser til registreringsdokumenter. Fredningsvedtaket for NiemenaiKKu, 87447V, omtaler dette som et gjenreisningsbruk og begrunner fredningen med blant annet med at bebyggelsen er fra 1900-tallet.

^{iv} Ystehuset på Uppigard Sulheim; id-86301-11.

^v Lokalitetsarten "humanitære institusjoner" utgjør 18 lokaliteter, hvorav alle i en eller annen form har tilknytning til landets sosialmedisinske historie, i særlig grad den eldste perioden hvor institusjonene ble opprette av private.

^{vi} Det er av svært uklare årsaker to ulike betegnelser på samme kulturminnetype i Askeladden. Ut fra en nyere faglig tilnærming er betegnelsen gårdsanlegg klart å foretrekke, men den er bare benyttet i Rogaland. Eksistensen av to ulike betegnelser er et klart hinder for effektive datasøk.

^{vii} Bryggerhuset på Skudenes fyrstasjon: Askeladden id: 87041-3. Øvrige objekter omfatter uthus på Ona fyr og sjøhus, brygge/sjøbu og låve på Teistklubben losstasjon. De siste objektene er klassifisert under opprinnelig funksjon som tilknyttet landbruk og fiske.

^{viii} Kategorien "gårdsanlegg" er kun benyttet for objekter som inngår i kulturmiljøet på Utstein. "Gårdstun" benyttes som betegnelse for øvrige objekter tilknyttet landbruket.

^{ix} De fire telekommunikasjonsanleggene omfatter objekter innenfor samme lokalitet i Kongsberg Sølvverk kulturmiljø, id 96781. Opprinnelig funksjon oppgis som fiske, art oppgis som henholdsvis to uthus/skjul og to hytte-annet. Det er ingen vedtaksdokumenter tilgjengelig på Askeladden, så opplysningene har ikke vært ytterligere sjekket ut.

^x De to fiskeværene-sjøbruksanleggene som er fredet i Østfold er Kuvauen (13 sjøhus) på Hvaler og to sjøboder i Halden sentrum. Sjøboder er pakkhus tilknyttet handel og transport, og dermed feilklassifisert under lokalitetsarten fiskevær-sjøbruksanlegg. I tinglysningsdokumentet fra 1978 (86047V) ble det gitt følgende begrunnelse for fredningen: "Riksantikvaren peker bl.a. på at skipsfart ved siden av sagbruksdrift og svenskehandel var et grunnleggende trekk ved Haldens næringsliv i forrige århundre. (...) Sjøbodene er således en av de få bevarte rester som minner om en viktig del av arbeids- og næringsliv i Halden i forrige århundre. Bodene er også interessante i samferdselshistorisk sammenheng, idet Godsdampskipet "Fredrikshald" hadde anløpssted og ekspedisjonslokaler her i siste halvdel av forrige århundre."

^{xi} På gården Vestre Bråthe, Hobøl i Østfold er det inngått en vern- og vedlikeholdsavtale i 1985 for hele bygdetunet, men bebyggelsen er ikke registrert fredet, jf dokument 90486V. Løa er registrert som automatisk fredet i 2005.

^{xii} En stikkprøve av øvrige lokaliteter i kategorien fiskevær-sjøbruk viser at flere sjøboder er plassert i denne kategorien.

NIKU publikasjonsliste/Publications

pr. 16. april 2010

Fra 2003 avslutter NIKU tidligere serier og etablerer to nye, NIKU Rapport og NIKU Tema. F.o.m. 2001 er samtlige utgivelser tilgjengelig på www.niku.no som pdf-filer.

Kontaktadresse/Publications can be bought from:

NIKU, Postboks 736 Sentrum, N-0105 Oslo

Tlf./Tel.: (+47) 23 35 50 00. Faks/Fax: (+47) 23 35 50 01

E-mail: kirsti.e.sundet@niku.no

Nye serier f.o.m. 2003

NIKU Rapport

- 1 Bergstadens Ziir; Røros kirke. Tilstand og tiltak. *Brønne, J. 2003. 97 s.*
- 2 «Intet forandrer seg så ofte som fortiden». Om krusifiksene i Ringebu stavkirke. *Stein, M., Bronken, I. A., Nyhlén, T., Strandskogen, K. og E. S. Tveit. 2003. 114 s.*
- 3 Den bemalte og forgylte kalvariegruppen fra 1100-tallet i Umes stavkirke. Konservering 2001-2003. *Frøysaker, T. 2003. 89 s.*
- 4 Samiske Kirkegårder. Registrering av automatisk freda samiske kirkegårder i Nord Troms og Finnmark. *Svestad A. og S. Barindhaug. 2003. 15 s. **Utsolgt, kun som pdf-fil***
- 5 Alterskapet i Grip stavkirke. Et 1700-talls alterskap fra middelalderen. Konservering 2001-2003. *Olstad, T.M. 2003. 59 s.*
- 6 Hamar Cathedral ruin. Archaeological investigations 1996-1998. *Reed, Stan. 2005. 244 s. **Utsolgt, kun som pdf-fil***
- 7 Samiske urgraver. Statusrapport med forslag til miljøovervåkingsprogram. *Myrvoll, E. R. 2005. 37 s.* (Finnes kun som PDF-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 8 Lysekroner frå Nøstetangen glasverk. Dokumentasjon, vurdering av originalitet, sikring og konservering. *Bjørke, A. 2006. 55 s.*
- 9 Evaluering av digitale dokumentasjonssystemer for arkeologiske utgravninger. *Molaug, P.B., Petersén, A., Risan, T., 2006. 19 s.* (Finnes kun som PDF-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 10 Kulturminneforvaltningens og planarbeidets historie på Røros. "Kulturarv og verdiskaping. Økonomiske virkninger av kulturarven på Røros". Arbeidspakke 1. *Andersen, S. og Brønne, J. 2006. 89 s.* (Finnes kun som PDF-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 11 Ikonene i St. Georgs kapell, Neiden, Sør-Varanger kommune. Kontekst, motiver, teknikk og restaurering. *Norsted, T., 2006. 71 s.* (Finnes kun som PDF-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 12 Landskap og historie-GIS. Historisk landskapsanalyse i Vestre Slidre, Oppland. *Guttormsen, T. S., 2007. 43 s.* (Finnes kun som PDF-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 13 Konservering av Peter Reimers' altermalerier i Valle kirke, Lindesnes kommune i Vest-Agder. *Ford, T. O. og Frøysaker T. 2007. 30 s.* (Finnes kun som PDF-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
14. Samiske kirkegårder. Registrering av automatisk freda samiske kirkegårder i Finnmark, Troms og Nordland. *E. R. Myrvoll. 2007. 36 s.* (Finnes kun som PDF-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 15 Kulturarv som kapital. En analyse av kulturarvskapitalens diversitet på Røros som et grunnlag for tenkning om verdiskaping. Delprosjekt 5 i forskerprosjektet "Verdiskaping Røros". *T. S. Guttormsen, & K. Fageraas. 2007. 105 s + vedl.* (Finnes kun som PDF-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 16 Konservering av kirkeskip. Bønsnes kirke, Hole kommune i Buskerud. *Smith, H. 2007. 22 s.* (Finnes kun som PDF-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 17 Kulturhistoriske registreringer. Porsangermoen – Halkaværri skytefelt. *Barindhaug, S., Risan, T. & Thuestad, A.E. 2007. 127 s.* (Finnes kun som PDF-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)

- 18 Flybåren laserskanning og registrering av kulturminner i skog. Fase 2. *Risbøl, O., Gjertsen, A. K. og K. Skare. 2007. 33 s.* (Finnes kun som PDF-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 19 Kulturminneverdier i by mellom bevaring og byutvikling. Et kunnskapsgrunnlag. *Omland, A., Berg, S. K., Mehren, A. og Eldal, J. C. 2007. 59 s.* (Finnes kun som PDF-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 20 Lokala röster och lokala värden. En studie av Ålgårds kyrkas betydelse för icke-kyrkogångare. *Grahn, W. 2007. 30 s.* (Finnes kun som PDF-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 21 Alterskapet fra senmiddelalderen i Hadsel kirke – et alterskap attribuert til Lekagruppen. Undersøkelser og behandling av alterskapet. Oppmåling av fire skap i Lekagruppen. *Olstad, T. 2008. 83 s.*
- 22 Flybåren laserskanning og registrering av kulturminner i skog. Fase 3. *Risbøl, O., Gjertsen, A.K., og Skare, K. 2008. 43 s.* (Finnes kun som pdf-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 23 Maleriene i Fingalshula, Gravvik i Nærøy. *Norsted, T. 2008. 101 s.* (Finnes kun som Pdf-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 24 Samiske helligsteder. Tradisjon – registrering – forvaltning. *Myrvoll, E. R. 2008. 50 s.* (Finnes kun som pdf-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 25 Krusifikset og madonnaskapet i Hedalen stavkirke. Undersøkelse 2006-2008. *Stein, M. og Andersen, E. 2008. 82 s.*
- 26 Før og etter. Overvåking av tilrettelagte kulturminner. *Myrvoll, E. R. og Thuestad, A. E. 2009. 128 s.* (Finnes kun som pdf-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 27 Interseksjonella konstruktioner och kulturminnesförvaltning. *Grahn, W. 2009. 60 s.* (Finnes kun som pdf-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 28 Kulturmiljøvurdering i Hammerdalen – Larvik. *Berg, S. K., Hvinden-Haug, L. J. og Larsen, K. C. 2009. 66 s + vedl.* (Finnes kun som pdf-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 29 Kulturmiljøbegrepet som teoretisk/analytisk begrep og som praktisk begrep for forvaltningen? *Molaug, P. B., Sollund, M.-L. B., Sæterdal, A. 2009. 41 s.* (Finnes kun som pdf-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 30 Visuell innvirkning på kulturminner og kulturmiljøer. En studie med utgangspunkt i vindparkutbygging på Lista. *Larsen, K. og Jerpåsen, G. 2009. 29 s.* (Finnes kun som pdf-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 31 Evaluering av "Spesielle miljøtiltak i jordbruket" (SMIL). Freda og verneverdige bygninger og andre kulturminner og -miljøer. *Sætren, A. 2009. 72 s.* (Finnes kun som pdf-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 32 Om retningslinjer for håndtering og forvaltning av skjelett- og gravfunn fra nyere tid. Rapport til Riksantikvaren. *Sellevold, B. 2009. 49 s.* (Finnes kun som pdf-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 33 I pilegrimenes fotefar. Pilegrimsleden som verdiskapingsprosjekt. *Berg, S. K., Nesbakken, A. 2009. 66 s.* (Finnes kun som pdf-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 34 Godt fungerende bevaringsområder. *Nyseth, T.; Sognnæs, J. 2009. 124 s.* (Finnes kun som pdf-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 35 Kulturminneforvaltningens kunnskapsbehov 2005-2009. *Larsen, K.C., Myrvoll, M. og Fløisand, I. 2009. 124 s.* (Finnes kun som pdf-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)

NIKU Tema

- 1 Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Eidskog kommune, Hedmark 2002. *Sollund, M.-L. B. 2003. 20 s.*
- 2 Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Saltedal kommune, Nordland 2002. *Barindhaug, S. og Holm-Olsen, I. M. 2003. 22 s.*
- 3 Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Sandnes kommune, Rogaland 2002. *Haavaldsen, P. 2003. 16 s.*
- 4 Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Skjåk kommune, Oppland 2002. *Binns, K. S. 2003. 22 s.*

- 5 NIKU strategiske instituttprogram 2001-2006. Verneideologi. NIKU-seminar 4. februar og 25. april 2002. *Seip, E. (red.) 2003. 77 s.*
- 6 Bevaring av samlingane ved fem statlege museer. Undersøkingar utført for Riksrevisjonen. *Bjørke, A. 2003. 95 s.*
- 7 På vandring i fortiden. Mennesker og landskap i Gråfjell gjennom 10 000 år. *Amundsen, H. R., Risbøl, O. & K. Skare (red.) 2003. 112 s. **Utsolgt, kun pdf-fil***
- 8 Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Børnlo kommune, Hordaland, 2003. *Binns, K.S. 2004. 20 s.*
- 9 Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Horten kommune, Vestfold, 2003. *Sollund, M.-L. B. 2004. 17 s.*
- 10 Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Lillesand kommune, Aust-Agder, 2003. *Sollund, M.-L. B. 2004. 20 s.*
- 11 Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Sortland kommune, Nordland, 2003. *Holm-Olsen, I. M. 2004. 17 s.*
- 12 Landskap under press – Urbanisering og kulturminnevern. En studie med eksempler fra Nannestad og Stavanger. *Swensen, G, Jerpåsen, G, Skogheim, R., Saglie, I-L, Guttormsen, T. S. 2004. 95 s.*
- 13 Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Sarpsborg kommune, Østfold, 2004. *Sollund, M.-L. B. 2005. 29 s.*
- 14 Fra vernesone til risikosone. Studier i middelalderbyene Bergen og Tønsbergs randsoner. *Nordeide, S. Walaker (red.) 2005. 76 s.*
- 15 Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Skien kommune, Telemark 2005. *Sollund, M.-L. B. 2006. 24 s.*
- 16 Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Grong kommune, Nord-Trøndelag 2005. *Sollund, M.-L. B. 2006. 26 s*
- 17 Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Tromsø kommune, Troms 2005. *Holm-Olsen, I. M. 2006. 22 s.*
- 18 Kultur – minner og miljøer. Strategiske instituttprogrammer 2001-2005. *Red. Egenberg I. M., Skar B. og Swensen, G. 2006. 354 s.*
- 19 Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Fræna kommune, Møre og Romsdal, 2006. *Sollund, M.-L. B. 2007. 19 s.*
- 20 Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Nord-Aurdal kommune, Oppland, 2006. *Sollund, M.-L. B. 2007. 21 s.*
- 21 Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Eidskog kommune, Hedmark 2007. *Sollund, M.-L. B. 2008. 20 s.*
- 22 Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Sandnes kommune, Rogaland 2007. *Sollund, M.-L. B. 2008. 20 s.*
- 23 Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Saltdal kommune, Nordland 2007. *Thuestad, A. E. 2008. 20 s.*
- 24 Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Skjåk kommune, Oppland, 2006. *Thuestad, A. E. 2008. 21 s.*
- 25 Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Guovdageainnu suohkan / Kautokeino kommune, Finnmark 2006. *Holm-Olsen, I. M. og Thuestad, A. E. 2008. 19 s.*
- 26 Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Lillesand kommune, Aust-Agder 2008. *Sollund, M.-L. B. 2009. 21 s.*
- 27 Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Børnlo kommune, Hordaland 2008. *Sollund, M.-L. B. 2009. 21 s.*

-
- 28** Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Horten kommune, Vestfold 2008. *Sollund, M.-L. B.* 2009. 17 s.
- 29** Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Sortland kommune, Nordland 2008. *Thuestad, A.E.* 2009. 20 s.
- 30** Kulturarv og stedsidentitet. Prosjektsammendrag. *Swensen, G (red.)*. 2009. 9 s. (Finnes kun som pdf-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 31** Kulturarv og stedsidentitet. Kulturmiljø i kryssilden mellom bevaring og utvikling. *Swensen, G, Larsen, K.C., Molaug, P.M. og Sognnæs, J.* 2009. 85 s. (Finnes kun som pdf-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 32** Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Sarpsborg kommune, Østfold 2009. *Sollund, M.-L. B.* 2010. 25 s.
- 33** Fragmentert eller representativ? Konstruksjonen av kulturminneverdier langs Akerselva i Oslo. *Grahn, W., Berg, S.K., Larsen, K.C.* 2010. 65 s. (Finnes kun som pdf-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)

Annet

Kulturminner – en ressurs i tiden (Jubileumsbok – NIKU 10 år). *Red. C.Paludan-Müller & G Gundhus, G* 2005. 184 s.